

Stanko Bunc

**Pregled slovnice
slovenskega knjižnega
jezika**

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika

Sestavil
prof. Stanko Bunc

Št. 77

1 9 4 0

Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani
Natisnila Tiskarna sv. Cirila v Mariboru (A. Hrovatin)

PREDGOVOR

Pričujoči pregled slovnice, pravopisa, pravorečja in stilistike slovenskega knjižnega jezika ima predvsem praktičen cilj in je namenjen vsakemu Slovencu, zlasti pa vsem tistim, ki se pripravljajo na kakršen koli izpit iz materinskega jezika. Zato se drži delo veljavnih učnih knjig, Breznikove Slovenske slovnice in Breznik-Ramovševega Slovenskega pravopisa ter Slovenskih čitank za nižje razrede srednjih šol v drugi izdaji. Za lažje ponavljanje snovi in uspešnejše pripravljanje za izpit je na koncu knjige pridejanih okrog 170 vprašanj.

	Stran
Predgovor	3
Pregled vsebine	5
I. Uvod v slovenski knjižni jezik	7—15
Jezik, njega vloga in vrste	7
Indoevropska jezikovna družina	7
Slovenski jezik in njega narečja	8
Zgodovina slov. knjižnega jezika	11
Naši črkopisi	13
Jezikoslovje, slovnica	14
II. Glasoslovje	16—29
Govorilni organi in njihova vloga	16
Delitev glasov	17
Glasovni pojavi	19
III. Oblikoslovje	30—65
Samostalnik	30
Sklanjanje tujih imen	40
Pridevnik	43
Zaimek	46
Števniki	49
Glagol po vsebini	51
Tvorba glagolskih oblik	54
Nepregibne besedne vrste	58
Prislovi	58
Predlogi	60
Raba predlogov in prislovov	62
Vezniki	64
Medmeti	65
Členki	65
IV. Besedotvorje	66—79
Izpeljava	66
Sestava	72
Pomenoslovje	74
Besedni zaklad	76
V. Skladnja	80—109
Delitev stavkov po vsebini	80
Premi in odvisni govor	82

	Stran
Delitev stavkov po obliki	83
Stavčni členi	85
Priredje	90
Podredje	91
Perioda	93
Vrste odvisnikov	93
Besedni red v stavku	95
Vezanje povedka z osebkom	96
Raba sklonov	98
Raba časov	102
Raba naklonov	104
Raba načinov	105
Raba imenskih glagolskih oblik	107
VI. Pravopis	110—126
Raba velikih in malih črk	110
Pisava krstnih imen in priimkov	114
Pisava tujih imen	115
Pisava kratic	117
O pisavi sestavljenih besed	119
Deljenje besed	121
Stava ločil	122
VII. Pravorečje	127—136
Samoglasniki	127
Dvoglasniki	129
Poudarek	130
Pravorečna znamenja	130
Soglasniki	131
VIII. Stilistika	137—146
O jezikovnem slogu	137
O pesniškem jeziku, tropih in figurah	141
IX. Ponovitev slovnice po vprašanjih	147—152

Jezik ima v človeškem življenju trojno vlogo: je socialno občilo, s katerim sporoča človek sočloveku svoje misli in čustva; je duševno izrazilo, ki omogoča izražanje naše duševnosti, in kulturno nosilo, po katerem se širi naša kultura.

Po načinu zgradbe poznamo tri vrste jezikov:

1. **Korenski jeziki** imajo besede, ki so enozložni in nespremenljivi koreni. Rabijo se samostojno ali pa se sestavljajo v celoto po dva ali več v označbo novega pomena. To so kitajski in razni drugi azijski jeziki.

2. **Agglutinajski jeziki** tvorijo iz enozložnih in nepregibnih korenov nove oblike in besede s priponami in predponami. Sem spadajo madžarski, finski, estonski, turški, tatarsko-mongolski idr.

3. **Fleksijski jeziki** so najbolj razviti. Koreni se spreminjajo in iz njih se tvorijo z obrazili besede in oblike. Ta obrazila so zrasla s korenem v celoto, ki se pregiba (flektira). Sem gredo semitski, hamitski in vsi indoevropski jeziki.

Iz prvotnega skupnega indoevropskega prajezika se je v teku tisočletij razvilo devet skupin jezikov.

Indoevropsko jezikovno družino sestavljajo tilé jeziki:

1. **indijski**: stari vedski, mlajši sanskrt, kasnejši prakrt in današnji indijski jeziki (sem gre ciganski);

2. **iranski**: avestski, staro- in novoperzijski, afganski in osetski;

3. **armenski**;

4. **grški**: staro- in novogrški;

5. a l b a n s k i (z ostanki starega ilirskega);

6. i t a l s k i : osko-umbrski in latinski. Iz ljudske latinščine so se razvili romanski jeziki: portugalski, španski, katalonski, provansalski, francoski, italijanski, furlanski, retoromanski in romunski;

7. k e l t s k i : galski, bretonski, kimbrski, kornvelski, irski, škotski in manski;

8. g e r m a n s k i : vzhodni je gotski; severni so: islandski, norveški, švedski in danski; zahodni so: angleški, friški, holandski, flamski, dolnjenemški in gornjenemški; ta je od Lutra dalje nemški knjižni jezik;

9. baltsko-slovanski: b a l t s k i so: litovski, letski in izumrli staropruski. S l o v a n s k i so vzhodni: ruski (okoli 90 milijonov), ukrajinski (45 mil.) in beloruski (10 mil.); severni so: poljski (28 mil.), češki (8 mil.), slovaški (3 mil.), lužiški (gornji in spodnji 150.000) in izumrli polabski; južnoslovanski so: bolgarski (7 mil.), srbskohrvatski (11 mil.), slovenski (2 mil.) in izumrli starocerkvenoslovanski, jezik sv. Cirila in Metoda.

Slovenski jezik, ki ga govori strnjeno naseljena skupina ljudi, slovenski narod imenovana, je kot pojem enota, v resnici pa sestoji iz množice narečij, ki imajo skupno slovensko osnovo, v posameznostih pa se ločijo. Prirodne razmere (visoki gorski grebeni, prostrani gozdovi, obširna barja in močvirja, zaprte doline) in politično-cerkvene meje so razkosale Slovence v večje število socialnih skupin; te so v ločenem življenju med 1000 in 1400 izobrazile današnja **slovenska narečja** (dialekte), ki jih delimo v sedem glavnih skupin; od njih ima vsaka po več narečij, podnarečij in govorov; vseh štejemo okoli 46. Posebej ločimo sedem narečnih skupin, ki se med seboj razlikujejo po načinu izgovarjave, po besednem zakladu, njega ustvarjanju in spreminjanju, po tempu govora itd. Zemljepisno razmestitev glej na karti!

1. **Koroška** narečja so ohranila največ starih posebnosti. Značilnosti so: stari polglasnik je postal pod naglasom široki *ê* (*mêša*); stara nosnika sta se ohranila le v Podjuni (*zôb*, *râp*), drugod sta dala široka *ê*, *ô* (*pêt*, *kôt*); iz jata se je razvil dvoglasnik *ie* (*miesto*); skupina *la* je prešla v *wa* (*gwava*); dalje štetje štiri redi, pet red za 40, 50; *bratr*, *stezda*, *vedniti*, *vigred*, *dro*, *nedel*, *šidlo* itd.

2. **Primorska** narečja, od Rezije do Istre, poznajo mehko izreko *lj*, *nj*, *é* iz *tj* (*pića*, *treći*) in skupino *šč*; za dolgi *o* se govori *u* (*gospud*); v 2. os. dvoj. in mn. sta končnici *-sta*, *-ste* (*delasta*, *skočiste*); v beneških narečjih so ohranjene oblike imperfekta, prihodnjik se tvori s *hoteti*, končni *-m* prehaja v *-n* itd.

3. **Rovtarska** narečja, od zgornje Soče do Škofje Loke in Logatca, poznajo akanje, t. j. prehod nepoudarjenega *o* v *a* (*pa* postavi pavej za: po postavi povej); mehka *nj*, *lj* dajeta *jn*, *jl* ali *n*, *l*; iz besednega zaklada so črpali: Gregorčič, Pregelj, Šorli, Tavčar.

4. **Dolenjsko** narečje je podlaga pismenega jezika. Značilnosti: dolgi in končni nenaglašeni *o* je prešel v *u* (*bug*, *vinu*), nosnika se govorita dvoglasniško (*zuob*, *piet*), *jat* je v dolgih zlogih *ej* (*lejtu*, *snejg*). Te posebnosti je izpodrinila v knjižnem jeziku gorenjska izreka (*bog*, *vinu*, *zob*, *pet*, *leto*, *sneg*). Dolenjščino so pisali: Trubar, Dalmatin, Bohorič, Metelko, Levstik, Jurčič, Stritar, Trdina. Iz belokranjskega narečja zajema Župančič.

5. **Gorenjsko** narečje pozna enotne ozke samoglasnike (*mesto*, *zob*), ki so se uveljavili v knjižnem jeziku. Značilnosti so: prehod *šč* v *š* (*pušava*) in *la* v *wa* (*gwava*). V knjigo so ga uvedli: Japelj, Kopitar, Vodnik, Ravnikar, Prešeren, Finžgar.

6. **Štajerska** narečja imajo mesto polglasnika pod dolgim naglasom ozki *é* (*dén*), pod kratkim pa širok *ê* (*pês*); končni kratki naglas se podaljša (*otrôk*, *nîč*,

vês); v orod. edn. žen. je končnica -oj (*s tvojoj glavoj*); 2. mn. os. brezpriponskih glagolov se glasi: *date, vete, bote, grete, jete*; kazalni zaimek je *toti* itd. Glej Aškerca!

7. **Panonska** narečja obsegajo Haloze, Slov. gorice in Prekmurje in imajo: prehod *u* v *ü* (*Müra, vüra*), *ol* v *u* (*dug, vuk*), trdega *l* v *a* (*bija, mislija, pepea*), glasu *v* na koncu in pred nezvenečim soglasnikom v *f* (*praf, fteknoti, pefcef*); pred začetni *u* se pristavlja *v* (*vučeni, vudriti*), premični *e* se v sklanji ohrani (*dedeka, fanteka, suheca*); dalje posebnosti: sem *ne* videl, dvignoti, *stopljem, kupuvljem, klečečki, stoječki, človečki*. V knjigah so ga rabili: Volkmer, Dajnko, Vraz. Svoje posebnosti ima tudi prekmursko narečje, ki se piše že nad dve sto let in se je deloma še do danes ohranilo kot pismeni jezik. Mlajši pisatelji so sprejeli osrednji knjižni jezik (Miško Kranjec).

Jezik, ki ga rabimo v knjigah in olikanem govoru, ni nobeno izmed naštetih narečij, ampak je proizvod štiristoletnega kulturnega življenja našega naroda.

Slovenski knjižni jezik je osnovan na dolenjskem narečju 16. veka, t. j. na govoru prvih slovenskih pisateljev Trubarja, Dalmatina in Bohoriča. Pisatelji iz 17. in 18. stol., ki so bili po večini iz območja gorenjskega narečja, so vnesli vanj posebnosti svojega govora ter sprejeli oblike iz živega jezika, ki se je od Trubarja dalje že v marsičem spremenil.

V dobi preporoda se je jezik reformiral. Japelj je sprejel glasoslovje 16. veka, v oblikoslovju pa se je držal po večini svojega gorenjskega narečja. Uvedel je v jezik načelo etimološke pisave (*ozka, šibka, izseliti, odsekati, razširiti*). Reformo so nadaljevali Vodnik, Kopitar, Ravnika, Prešeren, ki so kot Gorenjci nadomestili mnogo dolenjskih oblik z gorenjskimi (*bog, vino, sneg, nisem, nimam* itd. za *bug, vinu, snejg, nejsem, nejmam*).

Do 1849 je bil knjižni jezik izključno na kranjskem stališču in so ga pisali poleg Kranjcev še Primorci. Koroški, štajerski in prekmurski pisatelji so pisali v svojem narečju in se pridružili Kranjcem šele v dobi ilirstva, ko je zmagalo vseslovensko stališče. Majar-Ziljski je postavil 1848 načelo, naj bi se v knjižnem jeziku ne pisale samo kranjske oblike in besede, temveč vseslovenske ali pa vsaj take, ki so veliki večini znane in najbližje hrvatskim. Po tem načelu je uvedla mladina med 1849 in 1853 nove oblike, ki so večinoma koroško-štajerske: 1. pisavo *e* mesto *i* za polglasnik (pevec, ptiček, majhen za pevic, ptičik, majhin); 2. končnico *-ega*, *-emu* za *-iga*, *imu* (*lepega*, *lepemu* za *lepiga*, *lepimu*); 3. v primerniku lepša njiva, lepše polje (za lepši njiva, lepši polje); 4. *naj*-za kranjsko *nar*- (*najlepši* za *narlepši*); 5. obrazilo *-om* za dotedanje *-am* (pod *mostom* za pod *mostam*); 6. obliko ljubeča srca (za ljubeče srca); 7. veznik *da* za *de* itd. Do 1868 so se sprejele še vzhodnoštajerske posebnosti: pisava zlogotvornega *r* (*prt*, smrt za *pert*, smert), prijatelj, mesec, kranjski itd.

Poleg vseslovenskega načela je vplivala na knjižni jezik tudi stcsl. Sprejele so se oblike: vsega, vsemu, z vsem, vseh, vsem, tega, temu, s tem itd. za vsiga...; živalca, stvarca, lučca; z licem, stričev, Primčev, pričevati za z licom, stricov, Primicov, pričovati; razločevanje predpone *v*- in *u*- (*uleči se* — *vdati se*); ponedeljek, nadaja, dejanje itd.

Vplivali so tudi razni slovanski jeziki, zlasti srbsko-hrvatski (*prodreti* za *predreti*, bralec za bravec).

Po teh načelih očiščenemu in obogatenu pismenemu jeziku so pripomogli do zmage tedanji odlični pisatelji in pesniki (Levstik, Jenko, Jurčič, Stritar idr.). Njihov jezik so sprejeli tudi koroški in štajerski pisatelji in tako smo dobili nekako pred 80 leti enoten knjižni jezik; le prekmurščina je ostala samostojen knjižni jezik, ki pa se po vojni hitro umika,

saj pišejo najboljši pisatelji v lepi knjižni slovenščini (Miško Kranjec). S tem je bilo načelno vprašanje knjižnega jezika rešeno; pozneje se je jezik le izpopolnjeval, oblikovno utrjeval, izrazno čistil in bogatil ter stilistično likal.

Naš knjižni jezik je sad skoro 400 letnega razvoja, zato ni enovit, temveč je sestavljen iz različnih sestavin. Podoben je starim evropskim pismenim jezikom (angleškemu, francoskemu, nemškemu, poljskemu idr.) in se loči od srbskohrvatskega, ki je živo hercegovsko narečje. Naš jezik sloni v pisavi in izreki na glasoslovju in oblikoslovju, ki živi od 16. veka dalje in ga nahajamo v vseh osrednjih slovenskih narečjih. Tradicija in živi govor dajeta smernice pisavi in izreki.

Prvi zavestno urejeni **črkopis** je uvedel Trubar 1551, ki ga je priredil po tedanji latinski in nemški pisavi. Bil pa je še precej nedosleden. Izboljšali so ga že njegovi sodelavci (Krelj, Dalmatin). Ker je ta izboljšani črkopis prvi učil v slovnici 1584 Adam Bohorič, zato se imenuje po njem bohoričica. Njene značilnosti so: sičniki *f s z*, šumevci *fh sh zh*; mehki *lj, nj*; polglasnik *è* in zlogotvorni *r* (pisan *er*); loči *u* od *v*, *i* od *j*. V knjigah se je rabila bohoričica vse do 1844.

Po Kopitarjevih nazorih, da naj ima sleherni glas svoj posebni znak, sta Metelko in Dajnko objavila v svojih slovnicih 1825 novi pisavi, metelčico in dajničico, ki sta imeli za šumevce in mehka *lj, nj* posebne znake, vzete večinoma iz cirilice (primere glej v Čitanki za VII. razred srednjih šol). Za oko sta bili nelepí in tudi manj praktični, zato sta se dvignila zoper te novotaríje v znani abecedni vojski Čop in Prešeren. Končno ju je prepovedala vlada 1833 oz. 1838.

Bohoričica se je ohranila, a le začasno, kajti vprašanje vpeljave boljšega črkopisa je ostalo nerešeno.

Medtem je seznanil Hrvate Lj. Gaj s češko latinico, husico imenovano. Nje ustanovitelj Jan Hus je uvedel za oznako šumevcev piko nad sičnike, češki bratje pa so vpeljali mesto pike ključico, kar je prevzel tudi Gaj. Ta črkopis, gajica imenovan, so sprejeli poleg Hrvatov tudi Slovenci med 1839 in 1846 ter ga rabimo še dandanes.

Slovenska **abeceda** obsega 25 črk: *a b c č d e f g h i j k l m n o p r s š t u v z ž*. Z njimi označujemo vse glasove našega knjižnega jezika in je abeceda za prakso povsem zadovoljiva, z znanstvenega stališča pa ni popolna, ker ne izraža s posebnim znakom vseh glasov, ki jih pozna knjižni govor. Tako imamo pet črk za osem samoglasnikov in dvajset črk za 24 soglasnikov. Svoje črke nima torej vsaj 7 glasov: s črko *e* pišemo široki *ê* in ozki *é* ter polglasnik *ə*; s črko *o* široki *ô* in ozki *ó*; soglasniška *ġ* in *ŭ* pišemo *z j* in *v*; za mehka *l'* in *ñ* rabimo *lj* in *nj*. Te neskladnosti med izreko in pisavo rode razna pravopisna in pravorečna omahovanja, težavo pa povzročata prav za prav le trdi *l* in polglasnik. Vse te težave pa so v primeri s pisavami drugih starih evropskih kulturnih jezikov (angleškega, francoskega, poljskega) malenkostne in mirno smemo trditi, da je naš črkopis za prakso prav zadovoljiv.

Nauk, ki se bavi s proučevanjem jezikov, imenujemo **jezikoslovje** (lingvistiko). Obče jezikoslovje preiskuje samo splošne fizične in psihične pogoje in vzroke za nastanek in razvoj jezikov ter se bavi le z občo strukturo jezikov. Primerjalno jezikoslovje primerja razne jezike med seboj in proučuje njihove medsebojne odnose ter ugotavlja stopnjo sorodnosti med njimi. Indoevropéistika preiskuje indoevropske jezike, slavistika pa slovanske. Lingvistika se omeji lahko tudi samo na obravnavanje enega samega jezika, kakor n. pr. slovenistika na slovenskega. Rezultati tega razisko-

vanja so zbrani v slovnici (gramatiki), ki v nekem sistemu in pregledu podaja celotno sliko zgradbe danega jezika. Razlikujemo tri vrste slovnice:

1. **zgodovinska** (historična) zasleduje razvoj jezika od najstarejših časov praindoevropske skupnosti do danes in ugotavlja spremembe, preko katerih se je razvijal jezik skozi dolga stoletja, dokler ni dosegel današnjega stanja;

2. **primerjalna** (komparativna) primerja slovenščino z drugimi slovanskimi, pa tudi z ostalimi indoevropskimi jeziki in proučuje odnos slovenščine do teh jezikov s ciljem, da se morejo razumeti in pojasniti razni pojavi v slovenščini;

3. **opisna** (deskriptivna ali tudi normativna) podaja zgradbo današnjega knjižnega jezika. Delimo jo v štiri poglavja, in sicer razpravlja: **glasoslovje** (fonetika) o tvorjenju glasov, njih delitvi, pisanju in vezanju v zloge; **oblikoslovje** (morfologija) o oblikovanju besednih vrst, o sklanjanju in spreganju; **besedotvorje** (etimologija) o tvorjenju in nastajanju besed; **skladnja** (sintaksa) o vezanju besed v stavke, s katerimi izražamo misli in čustva.

Pravopis (ortografija) določa pravilno pisavo glasov in oblik, ki se ločijo od žive govorice; **pravorečje** (ortoepija) ureja pravilno in enotno izreko; **stilistika** odreja rabo oblik in besed ter rečenic, da bo izražanje lepo in primerno namenu.

V naslednjih poglavjih podajamo pregled slovnice sodobnega slovenskega knjižnega jezika s pravopisom, pravorečjem in stilistiko.

GOVORILNI ORGANI IN NJIHOVA VLOGA

Glasove proizvajajo govorilni organi, ki so: pljuča, grlo, nosna in ustna votlina ter njeni deli.

Pljuča pošiljajo zračni tok skozi ustno in nosno votlino navzven. Pri prehodu zračnega toka skozi govorilne organe se tvorijo glasovi. Govorimo le pri izdihavanju.

Glasilki ležita v gornjem delu razširjenega sapnika, v grlu. Tvorita ju dve kožni gubici, s katerima odprtino sapnika lahko večamo, manjšamo ali zapiramo. Kadar stojita glasilki narazen, prehaja zračni tok neovirano, kadar pa je odprtina ozka, se zaleta zračni tok v glasilki, ki se začneta tresti; tedaj nastane zven. Višino zvena določata dolgost in napetost glasilk. Tako dobimo zveneče in nezvенеče glasove.

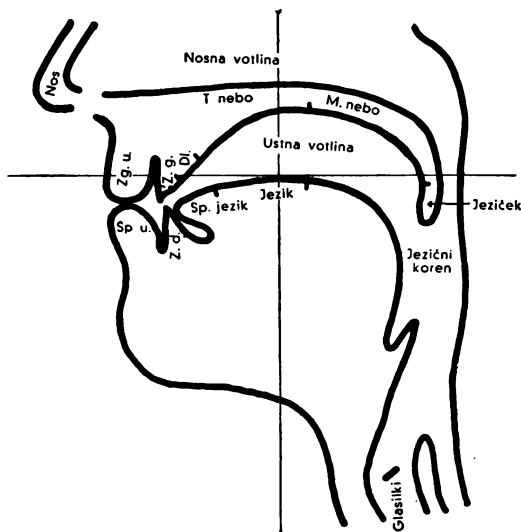
Zračni tok gre lahko po dveh poteh: skozi ustno ali skozi nosno votlino ali pa istočasno skozi obe. Smer zračnega toka uravnava jeziček, ki je končni odrastek mehkega neba. Kadar je jeziček povešen, je vhod v nosno votlino odprt; zrak prehaja skozi usta in nos ali pa samo skozi nos; takrat nastanejo nosni glasovi. Kadar pa je jeziček dvignjen in pritisnjen na zadnjo stran grla, je odprt prehod skozi usta in nastanejo ustni glasovi.

V ustni jami imamo: jezik, nebo, zobe in ustnice.

Nebo tvori obok, ki se boči nad jezikom od zgornjih zob do golta. Deli se v dlesno, trdo in mehko nebo ter jeziček.

Jezik je na vse strani gibljiva mišica. V mirni legi leži na dnu ustne jame, sicer pa se more dvigniti na katero koli mesto ustne jame. Deli se v jezično konico, v sprednji, srednji in zadnji del jezične plo-

skve ter v jezični koren. Jezik oblikuje odzvočni prostor v ustni duplini: pušča prost prehod zračnega toka, ga ovira ali sploh zapre. Na ta način dobimo odprte glasove, pripornike in zapornike. Ovire in za-

Shematični prerez govorilnih organov

pore stavlja jezik lahko pri zobeh, na trdem in mehkem nebu. Tako nastanejo: zobni, trdonebni in mehko-nebni glasovi. Glej zgornjo sliko!

Ustnici določata velikost ustne odprtine. Z zaporo, priporo in odporo se oblikuje ustni odzvočni prostor, ki se lahko podaljša ali zaokroži.

DELITEV GLASOV

Glede na nastajanje glasov je njih delitev lahka:

1. Po smeri prehoda zračnega toka imamo **u s t n e** (oralne) in **n o s n e** (nazalne) glasove. Razen nosnih soglasnikov *m*, *n*, *nj* so vsi slovenski glasovi ustni.

2. Po zvenu ločimo zveneče in nezveneče. Nezveneči so: (c č f h (k p) s š (t), ostali so zveneči: b d g j l lj m n nj r v z ž in samoglasniki a e i o u.

3. Po mestu tvorjenja razlikujemo:

ustnične (labialne): b p ů m,
 ustnično-zobne (labiodentalne): v f,
 zobne (dentalne): d t c s z n l r,
 trdonebne (palatalne): j č š ž lj nj,
 mehkonebne (velarne): k g h.

4. Po načinu tvorjenja so:

odprti glasovi ali samoglasniki: a é ê ə i ó ô u,
 priporniki (spiranti): ŷ v f j h s š z ž,
 zaporniki (eksplozivi): p b t d k g,
 zlita (afrikati) sta: c č (iz ts tš),
 jezični (likvidni): r l lj,
 nosni (nazalni): m n nj.

Po značilnem sikanju imenujemo s z c sičnike, š ž č pa šumevce po značilnem šumu.

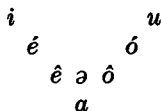
5. Po vplivu na sosednje glasove ločimo:

mehke: j lj nj č š ž c,
 trde: vsi drugi.

6. Zlogotvorni soglasniki so: r l m n.

7. Soglasniška sta samoglasnika: ŷ in ĵ.

8. **Samoglasniki** (vokali) nastanejo v odzvodu neoviranega prehoda zračnega toka pri različnih oblikah ustne votline. Po mestu tvorjenja poznamo sprednje jezične ali palatalne (i e) in zadnje jezične ali velarne (u o). Po oddaljenosti jezika od neba ločimo visoke ali ozke (i é ó u) in nizke ali široke (ê ə ô a). Vsi samoglasniki so ustni. Glede na lego jezika jih lahko razvrstimo v tale trikotnik:

Glasove pišemo s črkami, ki urejene tvorijo abecedo. Črke so velike in male (njih rabo glej v pravopisu). O pravilnem čitanju in izgovarjanju pisane besede glej v pravorečju. Kadar se poedini glasovi vežejo v zloge in besede, tedaj nastajajo različne spremembe, ki jih imenujemo glasovne pojave.

GLASOVNI POJAVI

I. **Prevoj** (alternacija, apofonija, Ablaut) imenujemo menjavanje debelnega samoglasnika v besedah, ki so izvedene iz istega korena. Prevoj je dvojen: kolikosten (kvantitetni) in kakovosten (kvalitetni).

a) Pri kolikostnem se menja dolžina samoglasnika: dolg se vrsti s kratkim, poln z oslabljenim in onemelim ter podaljšanim. Tako ločimo štiri stopnje: 1. polno (duh, berem), 2. oslabljeno (dahniti), 3. onemelo (brati iz bərati) in 4. podaljšano (dihati, nabirati).

b) Pri kakovostnem se spreminjata barva in vrsta samoglasnika, dolžina pa ostane nespremenjena: nesem — nosim — prenašam, viti — venec — zavoj.

Navadno se obe vrsti prevoja družita: tečem — tok — pritekam — pretakam; rečem — rok — narekam — naricati; piti — napoj — napajati; zreti — nazor — nazirati — zarja — zrak itd.

II. **Preglas** (metafonija, Umlaut) nastopa v obrazilih in je asimilacija samoglasnikov na mehke soglasnike. Trdi samoglasnik *o* se pretvori po mehkih soglasnikih *č ž š j lj nj in c* v mehki *e*. Preglas nahajamo: v srednjem spolu (nasproti mestò imamo: morje, polje, lice, pleče; z morjem, morjema, morjem); v moškem spolu (s krajem, krajema, krajev, krajem; kraljem, konjem, kovačem, možem, mečem, koncem); v svojilnih pridevnikih (možev, kraljev, kovačev, stričev, češnjev); pri glagolih VI. vrste (kraljevati, oznanjevati, napolnjevati) in v sestavljenih

besedah (rdečelas, svojeglav, dušeslovje, zemljepis, konjederec).

III. **Prehod e v a** imamo pri glagolih III. vrste, katerih osnova se končuje na č ž š, ki so nastali pod vplivom *e* iz *k g h*: prvotno kri~~k~~eti je dalo najprej kričeti, nato pa kričati; držati, slišati iz drgeti, sli~~h~~eti.

IV. **Zev** (hiat) nastane, kadar se srečata v besedi dva samoglasnika. Nahajamo ga v sestavljenkah: enook, rdečeok, neumen, naučiti, samouk, poapnenje.

V izvedenkah se odpravlja zev s tem, da se vtakne med dva samoglasnika *j* ali *v*: od biti je bi-*v*-ati, pokri-*v*-ati, ubi-*j*-ati, da-*j*-ati. Ponekod se je žev odpravil tudi tako, da je prešel en samoglasnik v soglasnik, pri čemer se je razvil dvoglasnik: najdem iz naidem, zajdem, pojdem, ujma iz uima, vbogajme iz v Boga ime, nauk itd.

V tujkah se odpravlja zev samo v končnici -ija, -eja (Marija, Italija, revija, materija, ideja) ter v nekih že davno udomačenih (milijon, misijon, škorpijon, kočijaž, fijakar), sicer zev povsod ostane nespremenjen (materialen, avion, januar itd.).

V. **Krčenje** (kontrakcija) dveh samoglasnikov v enega je posledica asimilacije. Od dveh drug ob drugem stoječih glasov se ohrani tisti, ki je poudarjen, drugi pa se stopi s prvim. Tako se beseda skrči za en zlog. Neimam, nehóčem in nejésem se je skrčilo v nimam, nočem in nesem (kar je dalo po naliki na nimam nisem). Dalje je *pas* iz *pojas* (shrv. pojas), *gospa* iz *gospoja* (dubrovniško), *bati se* iz *bojati se*, *stati* iz *stojati*, *igraš* in *delaš* iz *igraješ* in *delaješ*, *pridem* iz *pri-idem* itd.

O krčenju soglasnikov glej dalje pod točko XV.

VI. **Vokalizacija** trdega *l*. Trdi *l* preide v dvoustični pripornik *ǎ* sredi besede pred soglasnikom in na koncu besede: *volk*, *dal* v *vouk*, *day*. Več glej v pravo-rečju pri glasovih *l*.

VII. Prilikovanje (asimilacija). Soglasniki, ki stoje v govoru drug ob drugem, se prienačujejo med seboj. To prienačevanje je dvojno: pri progresivni asimilaciji vpliva sprednji soglasnik na naslednjega (plemenitaš-ski je dalo plemenitaš-ški in nato po krčenju plemenitaški), pri regresivni pa vpliva naslednji soglasnik na sprednjega (teles-ček je dalo telešček).

Soglasniki se med seboj prilikujejo ali po zvonosti glasu ali po mestu tvorjenja.

a) **Zvokovna asimilacija** ima za posledico, da zvoneči soglasniki postanejo pred nezvonečimi nezvoneči in obratno: nezvoneči pred zvonečimi zvoneči. Ta asimilacija je v govoru vseskozi izvedena, a v pisavi se ne kaže. V slovenščini pišemo besedo po izvoru (etimologiji), zato imenujemo naš pravopis **e t i m o l o š k i**. Nasprotno pa pišejo Srbi in Hrvatje tako, kakor govorijo; pravimo, da imajo **f o n e t i č n e g a**. Primerjaj pisavo: sladko, ljubko, nizko, težko, klobčič, ljudski, vzhajam, navzkriž, stožca, pred hišo, iz telesa; glasba, svatba, kdo, nekdanj, naročba itd. Izgovarjamo pa: slatko, ljupko, nisko, težko, klopčič, ljutski ali ljucki, vshajam, navskriž, stošca, pret hišo, is telesa; glazba, svadba, gdo, negdaj, narodžba itd.

Zakon zvokovne asimilacije velja tudi v položaju med dvema besedama (**m e d b e s e d n a a s i m i l a c i j a**): *luč gori, cepec goni, lep dan se izgovarja: ludž gori, cepedz goni, leb dan* itd.

Na koncu besede se v knjižnem izgovoru izrekajo zvoneči soglasniki napol zvoneče, ne popolnoma nezvoneče: voz, krog, lub, komad.

Asimilacija se v pisavi le redko odraža. Nahajamo jo v pisanju predloga *s, z* (stcsl. *sa*). Pred nezvonečimi glasovi se piše *s* (*s* cunj^o, *s* častj^o, *s* fajf^o, *s* hiš^o, *s* kmet^o, *s* pip^o, *s* sen^o, *s* šunk^o, *s* teboj^o), pred zvonečimi pa *z* (*z* apn^o, *z* Evo, *z* imen^o, *z* očes^o, *z* ušes^o, *z* butar^o, *z* denarj^{em}, *z* gospo, *z*

jamo, z lenobo, z meno, z njim, z rano, z vinom, z zemljo, z ženo).

Isto velja za glagolsko predpono: *zbirati, združiti, zediniti — shajati se, stekati se, spajati*.

To dvojnost nahajamo tudi pri obrušenih predponah *vz-* in *iz-*: *zboljšati, zjasniti, zdramiti, zgled, zglavje, zlepa — skloniti, skisati, poskusiti, spoved, spored, sprva*.

Končno še v nedoločnikih: *lesti, molsti, gristi*.

b) *Asimilacija po mestu* pretvori sičnike pred šumevci v šumevce: *koščen, košček, peščen, obražček, telešček, zvežček, deščica, piščev* je nastalo iz *kosčen (od kost), kosček, pesčen, obrazček, telesček, zvezček, desčica, pisčev*.

Vendar se javlja ta asimilacija v pismu redkeje, kajti predloge pišemo po izvoru, torej: *izžeti, izčistiti, razžaliti, brezžičen, z žalostjo; sčista, sčasoma, s šilom*. Izrekamo pa asimilirano: *ižžeti, iščistiti, razžžaliti, brezžžičen, ž žalostjo, ščista, ščasoma, š šilom*.

Zveza *nb* se asimilira v *mb*: *hraniti — hramba, bramba, prememba, namemba*.

Vzglasna skupina *sk-* daje često *šk-*: *škorec, škrob, školjka, škrjanec, škorenj, škripati, škrge, škril, škripec, škrtati, škrbina, škrabati* itd. Podobno tudi: *špica, ošpice*.

Daljna asimilacija vpliva na sosednji zlog: *prazen — pražnji, danes — današnji, letos — letošnji, premisliti — premišljevat*.

VIII. Disimilacija (razlikovanje). Izmed dveh enakih, skupaj stoječih soglasnikov se eden spremeni v drug, od prvega različen glas. Predlog *k* se pred besedami, ki se začenjajo z glasom *k* ali *g*, spremeni v *h*, kar tudi tako pišemo: *h kmetu, h koncu, hkratu, h gospodu, h gradu, h godu*.

Oblike *lahko, mehko, volhko, plehko* so iz prvotnih *legko, mekko, volgko, pligko; nohti, lahti* iz *nogti, lakti*.

Sem gre prehod začetne skupine *čt* v *št*:- štiri, šteti, pošten, štivo iz prvotnega čtiri, čteti, počten, čtivo. Razvojna pot je: *čt* = *tšt* > *št*.

V večji in težko izgovorljivi soglasniški skupini privede disimilacija do izpada enega izmed dveh enakih glasov: bogastvo, bistvo, čustvo, kraljestvo stoji namesto: bogatstvo, čutstvo, bitstvo, kraljevstvo. Enako je gospostvo, posestvo, pasti, plesti iz gospodstvo, posedstvo, padsti, pletsti (in to iz posedstvo, pad-ti, pletti). *Vzdigniti* je iz *vz-dvigniti*, *brat* pa iz *bratr* (na Koroškem še danes *bratr*, prim. še *bratranec*).

IX. Mehčanje (palatalizacija). Sprednje jezični, trdnební soglasniki pritegnejo sosednje mehkonebne soglasnike v svoje tvorbeno območje in jih zmehčajo. Poznamo prvo in drugo palatalizacijo.

a) Po p r v i palatalizaciji se spremene *k g h* pred *i e ə* v šumevce *č ž š*. Javlja se v sklanji, spregatvi in besedotvorju: *skok* — *skočiti*, *drug* — *družiti*, *greh* — *grešiti*, *oko* — *očesa*, *strigla* — *strižem*, *uho* — *ušesa*, *pouk* — *poučen*, *krog* — *krožec*, *gluh* — *glušec*.

Enako se spremeni pred *i e ə* tudi *c v č*: *slavec* — *slavčev*, *resnica* — *resničen*, *uresničiti*.

b) D r u g a palatalizacija spremeni *k g h* v sičnike *c z s* pred *i* v velelniku: *reci*, *teci*, *peci*, *sezi*, *lezi*, *pomozi*.

Nekdaj so nastajali sičniki tudi v sklanjatvi, a po vplivanju končnic ostalih sklonov, ki so bile v večini, so se uveljavile oblike z nespremenjeno osnovo; ostanki so le: *otroci*, pri *otrocih* in *volcje*.

Mlajše tvorbe so nepalatalizirani izrazi iz otroškega jezika: *Bogec*, *volkec*, *krogec*, *grehec*, *rokica*, *nogica*, *muhica*, *juhica*.

Posebno mehčanje imamo v nedoločnikih: *striči*, *teči*, *reči*, *peči* iz *strig-ti*, *tek-ti*, *rek-ti*, *pek-ti*; v samostalnikih: *noč*, *moč*, *hči* iz *noktj*, *mogtj*, *dəkti*.

X. Jotiranje imenujemo spajanje glasu *j* s spredaj stoječim soglasnikom. Glas *j* se spaja z vsakim soglasnikom, a rezultat je različen. Javlja se v tvorbi primernika, trpnih deležnikov II. in IV. vrste, v sedanjiku ter v besedotvorju.

1. Mehkonebni *k g h* se spremene v *č ž š*: plačeš iz plak-ješ, moča iz mok-ja, ključ iz kljuk-*j*, tišji iz tih-*jji*, draže iz drag-je itd.

2. Med ustnične *b p m v f* in *j* se vrine epentetski *l*: kopleš iz kop-*l*-ješ, zob-*l*-ješ, zadavljen iz zadav-*l*-jen, polomljen iz polom-*l*-jen, globlji iz glob-*l*-ji, kaplja iz kap-*l*-ja, škofljica iz škof-*l*-ja vas itd.

3. Zobna *t d* dasta *č* in *j*: sveča in kraja iz svet-ja in krad-ja, mečeš iz met-ješ; goveji, rojen, mlaj iz goved-*ji*, rod-jen, mlad-*j* itd.

4. Jezičniki *l r n* se zmehčajo v *lj, nj, rj*: hvaljen, govorjen, zabranjen, stelješ, orješ je iz hvali-en, govori-en, brani-en, stel-ješ, or-ješ itd.

5. Sičniki postanejo šumevci: pišeš, ponošen, naš, nož, kličem je iz pis-ješ, ponosi-en, nas-*j*, noz-*j*, klicjem itd.

6. Skupine *skj, stj, zdj, slj, snj* dajo *šč, ž, šlj, šnj*: nebeščan, krščen, ježa, zamišljen, letošnji iz nebesk-jan, krst-jen, jezd-ja, zamisli-en, letos-*nji*.

Jotacija je kakor palatalizacija že praslovanski pojav in zato velja le za prvotno zvezo glasu *j* s soglasnikom. Ako je prišel *j* v poznejšem času v zvezo s soglasniki, jih več ne spreminja: listje iz list-je, dedje, lasje, snopje, golobje, zdravje, pasji, kozji, kravji, ustje itd.

XI. Premena (metateza) nastane, kadar dva glasova v besedi zamenjata svoji mesti ali pa se en glas nekam drugam prestavi: čabela iz bačela, gomila iz mogila, žlica iz lžica, lišpati iz lipšati, klonica iz kolnica, čvetero iz četvero, klobasa iz kolbasa, puška iz pukša itd.

Iz praslovanske dobe poznamo metatezo likvid. V nekdanjih skupinah *ol, or, el, er*, ki so se nahajale v začetku ali sredi besede med soglasniki, je samoglasnik zamenjal mesto s soglasnikom in se pri tem podaljšal; tako so nastale skupine *la, ra, le, re*:

a) za *la, ra* prim.: *slan* iz *soln*, lat. *sol*; *tlaka* iz *tolka*, sor. *tolči*; *glava* iz *golva*, sor. *gol*; *mlamol*, *glagol*, *plapolati* iz *molmol*, *golgol*, *polpol*-, kar so podvojene oblike korenov *mol*-, *gol*-, *pol*- in sorodne z *meljem*, *golčim*, *poljem* (plati = frfrati);

b) za *le, re* prim.: *mleti* iz *melti*, sed. *meljem*; *dleto* iz *delto*, sor. *dolbem*; *mreti* iz *merti*, sed. *mrem*; *mleko*, *čreda*, *sreda*, *breg* iz *melko*, *čerda*, *serda*, *berg*, sor. nem. *Milch*, *Herde*, *Berg* itd.

XII. Vrinek. Iz prejšnjih poglavij poznamo neke vrinjene (epentetske) glasove. O epentetskem *l* glej pri jotaciji ustničnih glasov: *kaplja*, *ljubljen*, *lomljen*. Epentetski *n* imamo pri zloženkah s predlogom *s*, ki se je prvotno glasil *sən* (lat. *con*, *cum*): *snem* iz *s-n-em*, prim. *po-jém*; *snidem*, prim. *zaidem*; *snamem* in *vnamem*, prim. *vz-amem*; *njega* za *jega* itd.

O epentetskem polglasniku, ki se vriva v obrazilu pred končne *l lj r*: (*zeber*, *dekel*, *kapelj*), glej pri sklanji.

O vrivanju glasu *i* pred končna *j* in *c* (skorij, *lučic*) glej pri ženski sklanji.

O vrivanju glasov *j* in *v* za odpravo zeva (*bi-v-ati*, *da-j-ati*) glej v točki IV.

V prvotno skupino *sr, zr, nr* se vrivata *t* in *d*: *ostro* iz *os-ro*, brez *t*, prim. *os-la*, *os-at*; *pestro* in *postrv* iz *pəs-ro*, prim. *pisan*; *zdraha* iz *zraha*, prim. *zrah-ljati*; *nozdrvi* iz *nos-ri*, prim. *nos*; *pondirek* in *pondreti* iz *ponreti* itd.

Pred soglasnike *s š č ž* se silno rad vtika glas *j* (parazitični *j*). Zelo pogosto ga nahajamo v narečjih, pa tudi v knjižnem jeziku imamo nekaj primerov: *hujskati*, *ujčkati*, *Ojstrica*, *grajski*, *blejski* iz *huskati*,

učkati, Ostrica, graski in bleski (iz gradski, bledski), korajža iz frc. *courage*. Podobno je nastalo *enajst*, *dvanajst*, *dvajset* iz *enadst* (iz ena na deset), *dvanast* (iz dva na deset), *dvaset* (še pri Trubarju, iz dva deseti).

XIII. Pristavljanje. Na začetku besede se včasih pred samoglasnik pristavi kak soglasnik, največkrat *v* ali *j*: *vogel* poleg *ogel*, *votel* in *votlina* poleg *otel* in *otlina*, *vohati* iz *ohati*, *jaz* iz *az*, *jezero* iz *ezero* itd.

Na konec besed se pritikata za samoglasnik *j* in *r*. Glas *r* dobivajo oziralni zaimki in prislovi: *kdo-r*, *ka-r*, *kamo-r*. Glas *j* se pritika prislovom: *seda-j*, *tuka-j*, *zada-j*. Imajo ga tudi Aškerčeve oblike: *z rokoj*, *z nogoj* itd., ki so vzete iz spodnještajerskega narečja.

XIV. Rotacizem. Kadar se nahaja *-ž-* med dvema samoglasnikoma, izmed katerih je drugi *e*, se spremeni v nekaterih besedah v glas *r*: *moreš* iz *možeš* (shrv. *možeš*), *ter* iz *teže* (poljsko *też*), *bore* iz *bože* (stari zvalnik od Bog), *kdor* iz *ktože*, *čigar* iz *čigaže*, *kamor* iz *kamože*, *kakor* iz *kakože*, *kadar* iz *kadaže*, *ki* iz *kir* in *to* iz *kiže* itd. Prislov *že* je iz *uže* (poljsko *już*); *ribniško vre* je *mlajše*.

XV. Redukcija ali izpad. Končni štadij v delovanju asimilacije je popolna zenačitev dveh sosednih glasov, ki se nato stopita v en sam glas. Po zunanjem videzu govorimo o izpadu glasov.

a) Na začetku besede izpada *v* pred *r* in *l*: *resje*, *Retje*, *raskav* iz *vresje*, *Vretje*, *vraskav*. Enako: *Lah*, *las*, *lasulja*, *last* iz *Vlah*, *vlas*, *vasulja*, *vlast*. Dalje: *nalašč* iz *na-vlastj* (sor. *vladati*), *zlasti* iz *iz-vlasti* (poljsko *zwłaszcza*), *kljub* iz *vkljub* itd.

Predpona *vz-* se je obrusila v *s* oz. *z*: *zglavje*, *zgled*, *znak*, *zdramiti*, *spored*, *sporeden* iz *vzglavje*, *vzgled* itd. Prvotna predpona se je ohranila *le*, kadar je pomen predpone poudarjen (*vzleteti*, *vzgon*), v novih tvorbah in v izposojenkah (*vzvīšen*).

b) Na koncu besed nastopa onemitev in odpad nekih glasov, zlasti *r m n*: *ki* iz *kir* (rabi Trubar in starejši ljudje na kmetih še danes tako molijo v oče-našu), *ko* iz *kakor* (Šel sem, ko bi me podilo), *ko* iz *kadar* (Ko prideš, ti povem), *ko* iz *ker* (Kupil sem, ko nisem vedel kaj).

Res je nastalo iz *resen* (ohranjeno v Prlekiji), *les* pa iz *lesem*.

Končna soglasnika *r* in *j* požirata samoglasnike: *kadar* iz *kedaže*, *kamor* iz *kamože*, *kir* iz *kiže* itd. *Bolje*, *manje*, *dalje*, *preje*, *čimpreje*, *brže* se je obrusilo v *bolj*, *manj*, *dalj*, *prej*, *čimprej*, *brž* itd.

c) Sredi besede je moral v težko izgovorljivih skupinah izpasti kak glas za olajšanje izreke.

V skupinah *čr*, *žr* izpada *r*: *čez*, *češnja*, *čevelj*, *žebelj* za *črez*, *črešnja*, *črevelj*, *žrebelj*. Ohranil se je v besedah: *čreda*, *črevo*, *žrebe*, *žrebec*, *žrebčarna*.

V skupini *šč* izpada *č*: *lešnik*, *bolnišnica*, *vojašnica*, *prašič*, *všeč*, *šegetati* iz *leščnik*, *bolniščnica*, *vojaščnica*, *prašičič*, *voščeč*, *ščegetati*. Dalje imamo: *še* iz *šče* (to iz *ešče*, poljsko *jeszcze*). V gorenjskem narečju se *č* nasploh izpušča: *iše*, *ognjiše*, *kleše*, *pušava*, *gošava* itd. Take oblike nahajamo pri Prešernu, Jenku in drugih gorenjskih pisateljih in pesnikih. V knjižnem jeziku se ne smejo rabiti.

Pred *n* izpadajo *b p t d k*: *grebsti* — *ogreniti*, *oklepati* — *okleniti*, *brezdno* in *edna* je dalo *brezno* in *ena*, *veniti* iz *vedniti*, *kretati* — *kreniti*, *tiskati* — *natisniti* itd.

Pred *s* izpadata *t* in *d*: *gospodska*, *sosedska*, *čitslo* je dalo *gosposka*, *soseska*, *čislo*. Podobno imamo v nedoločniku glagolov: *pasti*, *plesti* itd. iz *padsti*, *pletsti* (kar je iz *pad-ti*, *plet-ti* z vrinjenim *s*). Isto je v *last* iz *vlad-t*, *sosestvo* iz *sosed-stvo* itd. Izpad nahajamo tudi v besedah: *gospoščina*, *soseščina*, *kračina* itd.

Iz skupine *dl, tl* nastaja *l*: *pala, krala, plela, šla, moliti, kadilo* iz *padla, kradla, pletla, šdla, modliti, kadidlo* itd.

Dva enaka soglasnika se stopita v enega: *podružnica* iz *poddružnica*, *podanik* iz *poddanik*. Dva enaka glasova ostajata drug ob drugem samo v novih zloženkah: *polletje*, *najjasnejši*, *oddati*, *oddelek*, *oddaljen*, *preddvor*, *preddelavec*, *naddavkar*, *poddelati*, *meddržaven*, *brezzob* itd. V tujkah se poenostavi: *interegnum*, *spontano*, *tenis* itd.

Glas *v* se izgublja v zloženkah za *b*: *obesiti*, *obeza*, *obara*, *obetati*, *oblak*, *obleka*, *obod*, *oblast* iz *obvesiti*, *obveza*, *obvara* (variti = kuhati), *obvetati* (prim. *vetati* = govoriti, od-vet-nik, shrv. večé), *obvlak*, *obveleka*, *obvod*, *obvlast* itd.

Glas *v* izpada tudi med soglasnikom in sledečim o ali *r*: *storiti* iz *stvoriti* (ki se tudi rabi, a v drugem pomenu), *sor.* *ustvariti*; *sora*, *škorec*, *zagozda*, *gozd*, *trd* iz *svora* (sə-vora od vreti), *škvorec*, *zagvozda*, *gvozd*, *tvrd* (shrv. *tvrd*, odtod tudi *tvrdka*). *Vesoljni* je iz *vesvoljni* (še pri Trubarju) in *potica* iz *potvica* (to pa s premeno iz *povitica*).

V narečjih je izredno pogosto izpadanje nenaglašanih samoglasnikov, zlasti *i e a* (*moderna vokalna redukcija*): *skira*, *dvica*, *pevc*, *blo* itd. za *sekira*, *devica*, *pevec*, *bilo*. Izmed reduciranih oblik je dobilo pravico v knjižnem jeziku le prav malo primerov: *starši*, *oljka*, *ladja* in dr.

Izpad celega zloga imamo v besedah: *sem* iz *jesem*, prim. shrv. *jesam*; še iz *ešče* in druge.

XVI. Analogija (nalika) je tisti jezikovni pojav, ki najbolj vpliva na spremembo jezika in je soudeležen skoro pri vseh pojavih. Človek namreč zaradi neke pomenske, glasovne ali pa kake druge zveze uravnava obliko ene besede po drugih podobnih besedah ali oblikah. Analogijo vodi stremljenje po poenostavitvi jezikovnih oblik, ki imajo neke vezi. Tako imamo po

analogiji na sedanjško osnovo dahnem, pahnem, usahnem itd. nove nedoločnike dahniti, pahniti, usahniti (namesto prvotnejših dāhniti, pāhniti, usāhniti). Po sedanjiku pljujem, sujem, smejem se imamo v nedoločniku pljuvati, suvati, smejati se (za starejše pljāvati, sovati, smijati se). Pridevnika kasna, lahka sta analogično posplošena po moški obliki kasen, lagek (za kāsna, lāhkā). Besedi suhljad, suhlica sta naslonjeni na suh (mesto sāhljad, sāhlica). Dolenjski nese- sem je izpodrinila v knjižnem jeziku gorenjska oblika nisem, ki ima *i* po analogiji na *nimam*. Predlog *od* ima *-d* po vplivu ostalih številnih predlogov, ki imajo *-d* (*nad, pod, pred, med, zad*); staro *ot-* je ohranjeno še v *otrok, otrobi, oteti* (pri Levstiku tudi *otide*).

XVII. **Preprosta etimologija** pripisuje besedi kriv izvor in jo zato oblikovno naslanja na drugo besedo: iz *sečan* od *sekati* je z naslonitvijo na *sveča* nastalo *svečan*; *rženi cvet* od *rž* je dalo po *roža rožni cvet* in *rožnik*; *zehati* je po *zdihovati* dalo *zdehati*; *mankati* je po *manj* prešlo v *manjkati*, *mrtvud* po *mrtev ud* v *mrtvoud*, *čebela* po *bučanju* v *bučela* itd.

V prostem govoru srečujemo: *gojzdarice* po *gojzd* za *gojzerice*, *potrgavka* po *potrgati* za *portugalka*, *motovilo* za *avtomobil*, *lukamatija* za *lokomotiva* itd.

Napačno je za knjižni jezik: *smodka* po *smoditi* za *smotka* od *smotati*, *sinaha* po *sin* za *snaha*.

III. O B L I K O S L O V J E

Oblikoslovje razpravlja o oblikah posameznih besed, ki jih delimo v devet besednih vrst. Pregibne so: samostalnik, pridevnik, zaimek, števnik in glagol; nepregibne pa: prislov, predlog, veznik, medmet (in členek). Spreminjanje imen (samostalnika, pridevnika, zaimka in števnika) po spolu, sklonu in številu imenujemo sklanjanje, pregibanje glagola po osebi, številu, času, naklonu in načinu pa spreganje. Nepregibne vrste se ne spreminjajo.

SAMOSTALNIK

I. Samostalniki po pomenu

Samostalniki (substantivi) označujejo posamezne predmete in pojme. Delimo jih v stvarne in pojmovne.

1. **Stvarni** (konkretni) zaznamujejo predmete (ljudi, živali in reči): kovač, konj, kamen, drevo, mesto, Sava.

2. **Pojmovni** (abstraktni) označujejo pojme (čustva in misli): ljubezen, dobrot, milost, čas, daljavnost.

Stvarne samostalnike delimo še podrobneje:

a) **lastna imena** (nomina propria) zaznamujejo le poedine določene osebe, živali ali reči: Župančič, Janez, Mura, Triglav, Bled, Bosna, Jugoslavija, društvo Slavec. Pišejo se vedno z veliko začetnico;

b) **obča imena** (apelativi) izražajo splošno vrsto oseb ali reči, ne pa poedine stvari: mesto, gora, društvo, kovač, stol, cvet, polje, ogenj, kamen;

c) **skupna imena** (kolektivna) označujejo celoto posameznih predmetov: gospoda, zelenjad, ljudstvo, grozdje.

Razlika med množino in skupnim imenom je v tem, da pri množini ločimo posamezne predmete, pri skupnem imenu pa ne; zato tudi ne moremo reči: *deset listja*, ampak le *deset listov*.

d) **s n o v n a i m e n a** pomenijo snov ali tvarino: pesek, les, železo, apno, gabrovina, kruh, sol, meso, kri.

I m e n a b i t i j zaznamujejo ljudi in živali (oče, konj), **i m e n a r e č i** pa predmete (hrast, kamen, pero, toča).

O s e b n a i m e n a kažejo na osebe (učenec, kovač), **n e o s e b n a** pa ne kažejo oseb (vrabec, kamen, bor, kost).

II. Samostalniki po spolu

Razlikujemo dvojen spol, naravni in slovnični.

1. **N a r a v n i** spol je določen po pomenu samostalnika in ga imajo vsa imena bitij:

a) **m o š k e g a** spola so imena moških oseb in samcev v živalstvu: mož, oče, sin, kmet, gospod, golob, jelen;

b) **ž e n s k e g a** spola so imena ženskih oseb in samic v živalstvu: žena, mati, hči, kmetica, gospa, golobica, košuta;

c) **s r e d n j e g a** spola so imena mladih bitij, pri katerih se spol še ne razlikuje: dete, tele, pišče, žrebe.

Pri imenih manjših, malo znanih in bajeslovnih živali se ne razlikuje spol, ampak se z istim izrazom označujeta samec in samica (**i m e n a e p i k o j n a**): muha, bolha, miš, škrjanec, kukavica, ris, žirafa, slon, noj, feniks itd.

2. **S l o v n i č n i** (gramatični) spol je določen po končnici, na katero se samostalnik končuje. Imajo ga predvsem imena reči. Medtem ko je pri imenih bitij spol nekaj naravnega, je pri imenih predmetov in pojmov le slovnična lastnost. Njega določevanje sloni na značaju končnice:

a) m o š k e g a spola so imena, ki se končujejo v edn. imen. na soglasnik in imajo v edn. rod. obrazilo -a ali -ú: *hrib — hriba, med — medú*. — Nadalje tudi imena črk: *mali a, veliki A, zlogotvorni r*;

b) ž e n s k e g a spola so imena s končnico -a (lipa, miza), s končnico -ev (cerkev, breskev) in tista, ki se končujejo v edn. imen. na soglasnik in imajo v edn. rod. obrazilo -i (nit, peč, oblast, misel). — Dalje še *mati* in *hči*;

c) s r e d n j e g a spola so imena, ki se končujejo na -o ali -e: mesto, nebo, polje, seme.

Ker je slovnični spol vezan na končnico, more nastopiti pri nekaterih imenih bitij neskladje med naravnim in slovničnim spolom. Samostalniki: *vodja, sluga, starešina, paša, Trdina* itd. so po naravi moškega spola, v slovnici pa ženskega, ker imajo končnico -a. Ravno tako so moškega spola: *sinko, negode, Marko, Tone* itd., po slovnici pa srednjega.

Ponekod ima nadmoč slovnični spol nad naravnim: *dekle, dekletce* in *deklič* so po naravnem spolu ženski samostalniki, v rabi pa je *deklič* moškega spola in *dekle, dekletce* srednjega spola. V besedi *deklica* pa se ujemata oba spola. Po naravi moški *fante* je v slovnici srednjega spola.

Nekateri samostalniki imajo po več spolov: *križev pot* in *široka pot*, v mn. *lepi poti, stare poti* in *čudna pota*. *Jelenja sled* izgine *brez sledu*. *Ribja lov* in *politični lov*. *Domača obrt* in *naš obrt*.

Lahko se tudi menja spol po številu: *umazan laket* in *umazane lakti, globoko brezno* in *globoki brezni* itd.

III. Samostalniki po številu

Večina samostalnikov ima vsa tri števila: ednino, dvojino in množino (singular, dual, plural). Nekateri pa se rabijo po navadi samo v ednini ali množini.

1. Samo v ednini (*singularia tantum*) se rabijo zlasti lastna, skupna, snovna in pojmovna imena ter glagolniki:

a) l a s t n a imena: Maribor, Bled, Donava, Balkan, Irak;

b) s k u p n a imena: grozdje, perje, gospoda, divjad;

c) s n o v n a imena: kruh, sol, dež, železo, meso, kri itd.

Množino imajo le, kadar mislimo na različen čas, kraj ali vrsto: štajerska vina, mineralne vode, kemijske soli. Dvojini in množini se izognemo tako, da uporabimo delni rodilnik: dve zrni soli, oba kosa mesa, tri kose kruha, pet kosov železa, dve čaši mleka, tri vrste vina, tri kaplje krvi, deset kosov opeke, krede itd. (napačno je: dve soli, oba mesa, tri kruhe, pet želez, dva mleka, tri vina, tri krvi, deset kred itd.).

d) p o j m o v n a imena: žalost, ljubezen, lenoba, mladost;

e) g l a g o l n i k i: trpljenje, hrepenenje, grmenje, petje.

2. Samo v množini (*pluralia tantum*) stoje imena predmetov, ki se v enem samem delu navadno ne rabijo:

a) m o š k e g a spola so: starši, možgani, otrobi, rezanci, žganci, ljudje, Železniki, Adlešiči, Vinkovci itd.;

b) ž e n s k e g a spola so: duri, gosli, smuči, sani, jasli, svisli, prsi, grudi, obisti, obresti, binkošti; grablje, garje, škarje, klešče, toplice, koline, vile, vilice, sanje, brke, hlače, tropine, mekine, pomije, statve, nečke, vice, vislice, dlesne, nosilnice, hodulje, Benetke, Gorje, Poljčane, Borovlje itd.;

c) s r e d n j e g a spola so: vrata, tla, usta, jetra, pljuča, nosila, vešala, kola, drva, ledja, meča itd.

Pomni, da so skupna imena tile samostalniki: čreva, rebra, jadra, ikre, nebesa, deca, gospoda itd.

V množini se rabijo tudi imena tistih delov telesa, ki jih imamo po dvoje: lica, ušesa, kolena, meča; oči, obrvi, lahti; roke, noge, trepalnice, ledvice, glasilke; nogavice, snežke, čevlji itd. Pri števniku *dva*, *oba* pa stoji dvojina: obe roki, obe koleni, dve trepalnici.

Samo v množini rabimo tudi razna imena jedi: vampi, žganci, možgani, rezanci, žličniki, mlinci; ledvičke, buče; jetrca, rebrca, pljučka itd.

IV. Sklanjatev samostalnikov

Pri samostalnikih ločimo osnovo in obrazilo: *trav-a*, *trav-ica*, *trav-nik*. Obrazilo daje samostalniku spol in se pri sklanjanju spreminja po sklonih in številih. Ta obrazila imenujemo sklonila: *trav-a*, *-e*, *-i*, *-o* itd.

Sklonov je šest: imenovalnik, rodilnik, dajalnik, tožilnik, mestnik in orodnik (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, lokativ, instrumental).

Zvalnik (vokativ) ni v slovenščini po obliki poseben sklon; nadomešča ga imenovalnik, ki ima tedaj poseben naglas.

Po osnovi delimo samostalnike v pet sklanjatev:

- I. z osnovo na *-a*, žen. spola (*trava*) in moškega (sluga);
- II. z osnovo na *-o*:
 - a) brez obrazila, moš. spola (*rak*),
 - b) z obrazilom *-o*, *-e*, srednjega spola (*mesto*, *polje*);
- III. z osnovo na *-i*, ženskega spola (*nit*, *kost*). Nekdaj tudi moškega spola (*gospod*);
- IV. z osnovo na *-u*, moškega spola (*sin*, *med*);
- V. z osnovo na soglasnik:
 - a) na *n* so srednjega spola (*seme*),
 - b) na *s* so srednjega spola (*telo*),

- c) na *t* so srednjega spola (dete),
- d) na *r* so ženskega spola (mati, hči),
- e) na *v* so ženskega spola (cerkev).

Ta delitev je historična, ker sloni na načelu osnov, ki so določale spol in sklanjatev. Danes pa prevladuje v sklanjanju princip spola, zato poznamo s sodobnega (sinhronskega) vidika te štiri sklanje:

- I. ženskega spola z obrazilom *-a*: lipa, gora, steza;
- II. ženskega spola brez obrazila: nit, kost;
- III. moškega spola: rak, most, steber, kraj;
- IV. srednjega spola: mesto, meso, dno, srce, polje.

1. ženska sklanja z obrazilom

Po mestu naglasa delimo samostalnike na tri skupine. Naglas stoji lahko:

- a) na osnovi: lípa, tráva, míza, híša;
- b) na obrazilu: stezà, deskà, temà, meglà. V osnovi je polglasnik;
- c) se premika, sedaj je na osnovi, sedaj na sklonilu: gôra, goré, gôri, goró, pri gôri, z goró itd. Prim. roka, kosa, rosa, noga, koza, voda; teta, žena, zemlja, sestra; brada, glava, brana, solza itd. V osnovi je široki ô, ê, redko tudi *a*.

Predlog često potegne premični naglas k sebi; pri tem postane osnovni samoglasnik ozek: rokó — na róko, na glávo, na pósodo, za góro, v nóge, pod zémljo.

V dvoj. imen. in tož. stoji pod naglasom *é* mesto *i*: obe rôki — obé roké, obe sestré, dve žené, dve nogé.

V roditeljski množini se zaradi lažje izgovarjave vtika med soglasnik in končne *r l lj* polglasnik, pred končna *j* in *c* pa *i*: iker, vider, zeber, sester; krogel, dekel, megel; kapelj, konopelj; ladij, skorij, škarij, šmarij, Vižmarij; živalic, lučic itd.

Pomni mn. roditeljske: hrušk, gosk, mačk, sodb, svatb, odredb, naredb, zdražb, tovarn, kavarn.

Poleg *ovc, tresk, desk* imamo: *ovác, tresák, desák*.
Obrazilo *-a* imajo v rod. množine: *vodá, gorá, stezá, sestrá, cerkvá*. Rabijo se poleg: *vod, gor, stez, sester, cerkev*.

Obrazilo *-i* ima *besedí*; rabi se tudi *besed*.

Ženska se sklanja kot *lipa*. Pomni sklanjo: *gospá, gospé, gospé, gospó, pri gospé, z gospó* itd.

Po tej sklanji se sklanjajo tudi moška imena: *sluga, starešina, starosta, paša, aga, vladika, oproda, vodja, vojvoda, poeta, pismonoša, Trdina, Šenoa* itd.

Ženska pluralia tantum se sklanjajo po zgledu: *grablje, grabelj, grabljam, grablje, pri grabljah, z grabljami*.

V I. sklanjo gredo tudi ženska imena na *-ev*: *cerkev, ponev, britev, latev, lokev, setev, breskev, moli-tev, ženitev, možitev, mlatev, žetev* itd. Le imen. in tož. ter orod. ednine imajo po II. sklanji. Nekateri samostalniki imajo oblike tudi povsem po I. sklanji: *lokva, smokva, britva, lestva* in dr.

Besedi *mati, hči* imata različni obliki samo za tož. in orod. ednine: *mater, hčer; z materjo, s hčerjo*.

2. ženska sklanja brez obrazila

Naglas je lahko:

a) na osnovi: *nít, miš, mísel, básen, pámet*;

b) se premika: *kost, vas, noč, strast, zíbel*.

Predlog potegne včasih naglas k sebi: *jesén — na jésen, na pómlad, brez skríbi, do nóči, s póti* itd.

Samostalniki, ki imajo v končnem zlogu imen. polglasnik (*pesem, basen, bolezen, ljubezen, povodenj* itd.), imajo v daj. in orod. vrinjen pred obrazilo glas *i*: *z mislijo, mislíma, z mislíma, z mislími*.

Samostalniki na *-ev* imajo po tej sklanji imen., tož. in orod. ednine, sicer gredo po I. sklanji: *cerkev, cerkev, s cerkvijo*.

Po *kost* gredo: *ljudje, lasje, oči; delno zobje, možje*.

Po tej sklanji gre tudi *kri*; rod. *krvi* itd.

Pluralia tantum se sklanjajo po zgledu: saní, saní, saném, saní, pri sanéh, s sanmí; gosli, gosli, goslim, gosli, pri goslih, z goslimi.

Pot, laket gresta po II. ali po III. sklanjji.

3. moška sklanja

Naglas stoji lahko:

a) na osnovi: rak, hram, brat, zaklad, travnik;

b) na obrazilu: pes, sen, dež, stebèr, bezèg;

c) se premika: most, bog, duh, glas, plod, svet.

Imena reči imajo tož. ednine enak imenovalniku, imena bitij pa rodilniku: vidim *raka*, *moža* — vidim *voz*, *grad*. *Duh* v pomenu duša ima tož. *duha*, v pomenu vonj pa *duh*: Ubili so mi *duha* — začutil sem neprijeten *duh*.

Po mehkih osnovah na č ž š lj nj j in c se končniški o preglasi v e: z oračem, oračema, oračev, oračem.

Imenovalniški polglasnik se v odvisnih sklonih izpahuje: pevec — pevca, osla, octa, vetra, sla, psa, kolka, fantka, bratca, zajca, mozga, blagra, Slomška, Umka, dedka itd. Polglasnik ostane le, ako bi se beseda težko izgovarjala: tekmeča, mrtveča, jezdeča, jazbeca, misleča, pomisleka, kozleka, dežja, kesa itd.

Brez polglasnika v imen. se pišejo: blisk, pisk, tisk, vrisk, žvižg, Lovrenc, Vincenc, Franc, Pirc.

Čisti e, ki se ne izpahuje, imajo: prijatelj, pisatelj, učitelj, ravnatelj, angel, mesec.

Pomni rodilnike: brenclja, kremplja, rablja, tempelja, kapitlja; toda nageljna, buteljna, mandeljna, dateljna. Pri drugih sta obe obliki: škratlja in -eljna.

Samostalniki na -r dobijo včasih j: cesarja, lo-parja, carja, hudirja, denarja, doktorja, dihurja, mehurja, pastirja, gospodarja, sladkorja, lovorja, Vladimirja, Homerja itd.

Brez j so: govora, javora, mramora, marmora, šotora, tabora, tovara, okvira, večera, bisera, severa,

stožera, ozira, prepira, vira, prapora, prizora, nazora, prostora, izvora, toplomera, Črtomira, Hotimira itd.

Nekateri enozložni samostalniki s polnim samoglasnikom v osnovi imajo v rod. edn. obrazilo *-a* ali *-ú*: *sinú*, *domú*, *među*, *ledu*, *sadu*, *stanu*, *cvetu*, *gradu*, *daru*, *mostu*, *gladu*, *hladu*, *lasu*, *pasu*, *kasu*, *sramu*, *strahu*, *tatu* itd. ali *sina*, *doma*, *meda*, *leda* itd. Samo obrazilo *-a* imajo vsi dvo in večzložni ter neki enozložni: *travnika*, *zaklada*; *brata*, *časa*, *sira*, *hrama*, *greha*, *hrasta*, *konja*, *boja*, *gnoja*, *loja*, *groba*, *zraka*, *raka*, *brusa*, *člena*, *kneza*, *kljuna*, *sluha*, *vida*, *boga* itd.

V imen. mn. imajo neki končnico *-je*: *golobje*, *ljudje*, *gospodje*, *medvedje*, *tatje*, *zobje*; *kmetje*, *sosedje*, *očetje*, *svatje*, *zetje*, *lasje*, *možje*, *kristjanje* itd.

Podaljšano osnovo z *-ov-* imajo v množini tisti samostalniki, ki poznajo rod. edn. na *-u*: *sinovi*, *sadovi*, *gradovi*, *volkovi*, *darovi*, *mostovi* itd., pa tudi *bogovi*, *duhovi*, *hramovi*, *grobovi*, *svetovi* itd. Podaljšana osnova se rabi v vseh sklonih množine in dvojine: *mostovi*, *mostov*, *mostovom*, *mostovih* itd.

Brez končnice *-ov* so v rod. mn. samo: *otrok*, *konj*, *mož*, *zob*, *las*, *voz*; *možgan* in *možganov*.

Po II. sklanji so oblike mn. tož.: *voli*, *dari*, na *ógledi*, *gradi*, *krati*. Ravno tako tudi orod.: z *volmi*, *možmi*, *lasmi*, *vozmi*, *zobmi*, *ljudmi*, *očmi*.

Po tej sklanji se sklanjajo tudi moška imena na *-a*: *sluga*, *sluga*, *slugu*, *sluga*, pri *slugu*, s *slugom*. Navadno gredo po ženski sklanji: *sluga*, *sluge*, *slugi*, *slugo*, pri *slugi*, s *slugo* (*proslava svetega Save*).

Moška imena na *-e* podaljšajo osnovo z *-et-*: *oče* — *očeta*, *Jože*, *France*, *Stare*, *Smole*, *Tone*, *Tine* itd.

Imena na *-i* se podaljšajo z *-j*: *Mali* — *Mališa*, *Kosija*.

Imena na *-o* ne podaljšajo osnove: *sinko* — *sinka*, *dečko*, *Marko*, *Stanko*, *Janko*, *Murko*, *Metelko* itd.

Od *človek* se glasi množina *ljudje*, dvojina *človeka*.

Pomni: *otroci*, *otrok* ... pri *otročih*, z *otroki*!

Pridevniški samostalniki se sklanjajo kot pridevniki: *duhovni*, *-ega*, popotni, bližnji, Koseski itd.

Zlat gre imensko ali pridevno: pet *zlatov*, *zlatih*.

Pluralia tantum gredo po zgledu: otrobi, otrobov, otrobom, otrobe, pri otrobih, z otrobi.

4. Srednja sklanja

Naglas stoji lahko:

a) na osnovi: mésto, líce, déte, víme;

b) na obrazilu: dnò, tlà, drvà;

c) se premika: mesó, poljé; pólju, póljem itd.

Pri mehkih osnovah imamo preglas: lice, morje, srce, kamenje, pljuča. S poljem, poljema, poljem itd.

V mn. rod. se vtika pred končni *r l v* polglasnik, pred *j* pa glas *i*: jader, veder, reber; debel, stebel, dupel; čustev, poroštev; kopij, ledij, pročelij, zglavij.

Osnovna *ê, ô* se menjata v množini v ozka *é, ó*: ôkno, pléče, sélo, rébro itd., v množini: ókna, pléča, rébra, séla, Uršna séla.

Predlog povleče naglas k sebi: k nébu, z néba, za úho.

Osnovo podaljšajo za en zlog:

za *-en-*: ime, breme, pleme, rame, seme, sleme, teme itd.;

za *-es-*: telo, oko, uho, kolo, črevo, oje, ulje;

za *-et-*: tele, dete, jagnje, prase, žrebe, otroče itd.

Tudi moška imena: oče, Tone, Jože, Kobe, Smole itd.

Pluralia tantum se sklanjajo po zgledu: vrata, vrat, vratom, vrata, pri vratih, z vrati; pljuča, pljuč, pljučem, pljuča, pri pljučih, s pljuči. Posebej pomni: tlà, tál, tlòm, tlà, tléh, tlí; drvà, dřv, drvòm, drvà, pri drvéh, z drvmí.

Oko ima tri množine: *oči* pomenijo organ za vid (človeške, živalske), *očesa* očem podobne okrogle predmete (kurja, trtna, krompirjeva), *oka* (morska, rakova, drevesna, na juhi).

Množina je od *nebo* — *nebesa*, *črevo* — *čreva*, *čudo* — *čudes*a in *čuda*, *kolo* — *kolesa* in *kola* (= *voz*).

Pomni! Lastna imena se sklanjajo s prilastkom vred: To je slovnica profesorja Antona Janežiča. Dal sem Mariji Kovačevi. Taborim na Menini planini. Pri doktorju Murku. Napačno bi bilo: To je slovnica profesor Anton Janežiča. Dal sem Mariji Kovač. Taborim na Menina planini. Pri doktor Murku.

SKLANJANJE TUJIH IMEN

Pri sklanjanju tujih imen ločimo lastna imena iz stare latinščine in grščine, iz modernih tujih jezikov in iz slovanskih jezikov ter tuja obča imena.

1. **Staroklasična** imena sklanjamo tako, da obdržimo tujo osnovo in nanjo pridevamo slovenske končnice.

a) Če imajo v vseh sklonih isto osnovo, jih sklanjamo po zgledu slov. primerov: *Troja*, *Atika* po *lipa*; *Seneka*, *Numa* po *sluga*; *Atene*, *Tebe* po *vile*; *Delfi* po *otrobi*; *Levktra* po *vrata*.

b) Če imajo v odvisnih sklonih drugačno osnovo kot v imenovalniku, pridržimo tujo osnovo. Ohranimo jo zlasti pri manj znanih imenih in v znanstvenih spisih: Dido, Klio, Mars, Paris, Stiks, Zevs, Atos.

Pri splošno znanih prilagodimo imenovalnik osnovi:

c) Odpahnemo tuje končnice (*s*, *as*, *es*, *os*, *us*, *eus*, *ius*, *on*, *um*): Leonida, Sokrat, Enej, Edip, Pont, Ahil, Ovid in Ovidij, Ilij. Prim. še: Pitagora, Periklej, Temistoklej, Sofoklej, Odisej, Demosten, Ahil, Orest, Ezop, Filip, Aleksander, Pindar, Nikodem, Homer, Olimp, Hanibal, Brut, Antonij, Avgust, Horac, Vergil, Gaj.

d) Pridržimo osnovo odvisnih sklonov: Apolon, Platon, Neron, Ciceron, Katon, Junona, Cerera, Artemida itd.

Na ta način v imenovalniku zenačena imena se sklanjajo po domačih zgledih istega spola: *Sokrat*, *Enej* po *rak*, *kraj*; *Leonida* po *sluga*; *Junona* po *lipa* itd.

2. Sklanjatev imen iz **tujih živih jezikov** se ravna v pisavi po tuji pisni osnovi, v izreki pa po tuji glasovni osnovi. V imen. ed. pridržimo tujo končnico, v odvisnih sklonih pa dodajamo nanjo slovenska obrazil: *Dumas*, *Dumasa*, *Dumasov* (izg. dümà, dümája, dümájev); *Diderot*, *Diderota*, *Direrotov* (izg. didrò, didrója, didrójev); *Buffon*, *Buffona*, *Buffonov*; *Rostand*, *Rostanda*, *Rostandov* (izg. rostā, rostana, rostanov); *Bordeaux*, v *Bordeauxu* itd.

Iz sklanjatve pomni tele posebnosti:

a) Končni nemi *e* odpahujemo v odvisnih sklonih: *Racine*, *Racina*, *Racinov*; *Gide*, *Gida*, *Gidov*; *Morse*, *Morsa*, *Morsov*. Enako: *Shakespeare*, *Lafontaine*, *Voltaire*, *Molière*, *Marseille*, *Mérimée* itd. Če nemi *e* označuje izreko spredaj stoječega soglasnika, ga pridržimo: *Laplace*, *Laplacea*, *Laplaceov*. Enako: *Lesage*, *Cambridge*, *George* itd.

b) Osnovam na samoglasnik se pritika *-j-*: *Heine*, *Heineja*, *Heinejev*; *Zola*, *Zolaja*, *Zolajev*; *Hugo*, *Hugoja*, *Hugojev*. Enako: *Manzoni*, *Marconi*, *Assisi*, *Zwingly*, *Leopardi*, *Krejči*, *Petöfi*, *Goethe*, *Linné*, *Linde*, *Jefte*, *Barthou*, *Boileau*, *Rousseau*, *Richelieu*, *Vigny* itd.

c) Druga imena gredo po slov. zgledih: *Brentano* po *sinko*, *Petrarka* po *sluga*; *Belvedere*, *Giuseppe*, *Michele* po *rak*; *Boccaccio*, *Boccaccia*, *Boccacciov*; *Boulogne*, *Boulogne*, *Boulogni*; *Charlotte*, *Charlotte*, *Charlotti*; *Beatrice*, *Beatrice*, *Beatrici*, *Beatricin*. Enako: *Inge*, *Ilse*, *La Fayette* itd.

d) Nemška imena, ki imajo polglasnik v končnici, ga izpušijo: *Hegel*, *Hegla*, *Heglov*; *Weber*, *Luter*, *Diesel*; *Dieslov* motor, *Lutrov* nauk itd.

e) Če so sestavljena iz dveh ali več imen, se sklanja le zadnje ime: v Campo Formiu, iz Monte Carla, pri grofu Thurn Taxisu itd.

f) Pri nenavadnih in manj rabljenih imenih sklanjo lahko opustimo: v Karlsruhe, pri Waterloo, v Peru, v Sanssouci itd.

g) Za mehkimi soglasniki se *o* ne preglasi v *e*: s Franzom, s Fritzom, s Schulzom, Boccacciov itd.

3. Sklanjatev iz slovanskih jezikov ima posebnosti:

a) Shrv. imena s premičnim *a* v imen. edn. ga v odvisnih sklonih izgube: Karlovac — Karlovca, Leskovca, Kragujevca, Šabca, Mačka.

b) Imena na *-ski*, *-cki*, *-čki*, *-i*, *-ý* se sklanjajo privedniško (kot Koseski, Križani): Lesinski, Rački, Palacký, Potocki, Pilsudski, Dostojevski, Stambolijski, Gorki, Sirový itd.

c) Imena na *-ov*, *-ev*, *-oj*, *-in* se sklanjajo samostalniško: Suvorov, Suvorova itd., Gončarov, Cankov, Botev, Tolstoj, Trubeckoj, Lenin itd.

d) Ruska imena na *-aja* dobijo končnico *-a*: Trubecka, Nova zemlja.

4. Tuja obča imena so moškega ali ženskega spola:

a) Ženskega so samo tiste tujke, ki imajo nenaglašeno obrazilo *-a*: demokracija, matura, lektira, afera, nimfa, nafta, astma, revma, konzerva, praksa, anketa, rima, statua, boa itd. Moška sta: paša, aga. Taka imena gredo po ženski sklanji z obrazilom *-a*.

b) Ogromna večina tujk pa je moškega spola, pa naj se končujejo na samoglasnik ali na soglasnik. Sklanjajo se po moški sklanji: snob, fluid, beg, tramvaj, general, epigram, vazelin, januar, kaos, fakt, kakav, spediter, pasus, forum, nuncij itd.

Če imajo nenaglašen samoglasnik na koncu, gredo po sinko: kino, avto, trio, veto, intermezzo, konklave, cicerone itd. Če je samoglasnik naglašen, podaljšajo osnovo z *-j-*: abonmà, -aja, amandmà, kupé, ekspozé,

rezimé, ateljé, etui, nivó, plató, rokokó, menú, ragú, intervjú, randevú itd. Tako tudi: alibi, kadi.

Sestavljeni se sklanjajo le v enem delu: statusa quo. Nesklonljivi: bruto, neto, fiasko, franko.

Po ženski brez obrazila se ne sklanjajo; tudi po srednji ne, ker tujk srednjega spola v slovenščini nimamo. Ob prehodu v slovenščino so sprejele moški ali ženski spol. Moškega so n. pr.: datum, individuum, forum, konsum, legion, stadion in štadij, študij, licej itd. Ženskega so n. pr.: gimnazija, legija, študija itd.

PRIDEVNIK

Pridevnik naznanja lastnost osebe ali stvari in pove:

a) kakovostni, kakšna je: dober človek, umazana obleka;

b) svojilni, čigava je: očetov dom, Marijin praznik;

c) snovni, iz česa je: lesen konj, kamenita miza.

Pridevnik ima spol, sklon, število, obliko, stopnjo.

I. Določna oblika označuje znano osebo ali stvar, nedoločna pa neznano. Določna se spozna po naglasu (vélika cesta, zeléni klobuk — velíka lipa, zelén hrib); posebno obrazilo ima le v moškem edn. imen. in tož. (dobri — dober).

Določno obliko imajo:

a) prilastni pridevniki, ki se tičejo znane stvari: stari kralj Peter;

b) pridevniki na *-ski*, *-ški*, *-ji*, *-nji*: bratovski, srbski, junaški, kravji, srednji;

c) določni pridevniki v sestavljenkah: veliki petek, mali traven, pustni torek, tržni dan, Stari trg;

d) primerniki in presežniki: višji, najlepši;

e) pridevniki: mali, obči, pravi;

f) samostalniško rabljeni pridevniki: modri, mokri, popotni, pravični, bližnji, rajnki, rajni;

g) pridevniški zaimki: oni, tisti, isti, neki, kateri, sleherni, mnogi, drugi.

Nedoločno obliko imajo:

a) prilastni pridevniki, ki se tičejo neznanih stvari: Zapazil je črn dim;

b) povedno določilo: oblak je siv, oče je dober;

c) svojilni pridevniki na *-ov*, *-ev*, *-in*: bratov, kraljev, materin;

d) svojilni pridevnik na *-j* v lastnih imenih: Slovenj Gradec, Martinj vrh, Ruperč vrh;

e) pridevnik *cel*. Daj mi cel svinčnik.

Določna oblika je nastala iz nedoločne sklanje in dodanega osebnega zaimka *i*, *ja*, *je*, *jego*, *jemu* itd. Imela je isto vlogo, kot jo ima določni člen v nemščini ali francoščini. Narečja dobro ločijo obe obliki in si pomagajo z zaimkom *ta* za določno in *en* za nedoločno obliko: Zdaj mi prinesi *ta* siv klobuk (= *sivi*), jutri pa pojdi kupit *en* črn klobuk (*črn*).

Ostanke nedoločne sklanje, ki jo je slovenščina že močno izgubila, imamo v prislovih: sprva, zlepa, zgrda, zdavnaj, domala (rod. edn.), kljub (daj. edn.) iz *k ljubu* itd.

Pomni, da je tož. edn. pri moških imenih bitij enak rodilniku, pri imenih reči pa imenovalniku (Kupil je *drag* voz in *dragega* konja). Te razlike ni, kadar stoji pridevnik brez samostalnika in se nanaša na predmet v prednjem stavku (*Manjši* kozolec so že pokrili, *večjega* pa bodo danes).

Nesklonljivi so: peš, res, napak, sovraž, vseč, kos, rad, žal, tešč. Navadno so tudi brez spola (razen *rad*).

II. Stopnjevanje. Pridevniki pravijo, da ima stvar neke lastnosti lahko v večji ali manjši meri, zato jih stopnjujemo. Poznamo tri stopnje: osnovnik, primerik in presežnik (pozitiv, komparativ, superlativ). Svojilni nimajo stopenj, ker si ne moremo misliti, da je nekaj bolj ali manj čigavo, ko je že njegova last.

Prav tako tudi snovni v pravem pomenu nimajo stopenj. Ostali pa se stopnjujejo na tri načine: pravilno, opisno in nepravilno.

1. P r a v i l n o se stopnjujejo:

a) z obrazili -ši, -ša, -še večinoma enozložni pridevniki na *b, p, d*: ljubši, lepši, mlajši iz mlad-ši;

b) z obrazilom -jji, -jja, -jje zlasti enozložni na *k g h s z*, ki se jotirajo: jačji, dražji, glušji;

c) z obrazilom -ejši, -ejša, -ejše predvsem dvo- in večzložni ter enozložni na -st: drobnejši, plemenitejši, čistejši.

Končnice -ek, -ok, -ak se navadno odpahnejo: nižji, tanjši, višji, širši, globlji. Toda: krepkejši, šibkejši, bridkejši, grenkejši, gorkejši.

2. O p i s n o stopnjujemo z besedico *bolj* in sicer:

a) pridevnike, ki pomenijo barve: črn, bel, lisast;

b) pridevnike na -ski, -ški, -ji, -nji, ki imajo samo določno obliko: bratski, nebeški, divji, srednji;

c) pridevnike na -č, -l, -en, -t, ki so po postanku deležniki: vroč, bodeč, gnil, učen, oddaljen, preklet;

d) snovne pridevnike v prenesenem pomenu: koščena roka, lesen človek, vodena kumara itd.;

e) pridevnike na -en, -av, -at, -ast idr., ki označujejo pripadnost, podobnost ali obilico: dušen, voden; večen; grbav, luskav, zdrav; skalnat, plečat; grbast, iglast;

f) razne druge: suh, moker, tuj, jezen idr.

3. N e p r a v i l n o se stopnjujejo: velik — večji; majhen — manjši; dolg — daljši; dober — boljši; hud, slab in zal — gorši.

Komparativ rabimo za primerjanje dveh predmetov glede na mero skupne lastnosti. Stvar, s katero se druga primerja, stoji lahko v istem sklonu s primerjalnim veznikom *ko, kot, kakor* (Hujša je žeja *ko* glad) ali v rod. s predlogom *od* (Sin je starejši *od* hčere).

Presežnik se tvori pravilno, če dodamo primerniku besedico *naj-* (najlepši, najbogatejši), ali opisno, če rabimo besedico *najbolj* (najbolj črn, najbolj znan).

Presežnik rabimo za primerjanje treh ali več stvari med seboj. Stvar, s katero se primerjajo druge, stoji v rod. brez predloga, če se samostalniki ponovi (Materin jezik je vseh darov najdražji dar), ali v kakem sklonu s predlogom *iz, izmed, med, od* (Najmlajši sin mu je bil izmed vseh najljubši).

Stopnjo, ki presega mero, izražamo s *prelativom* tako, da se pritakne osnovniku predpona *pre-*: prevelik = preko mere velik, prenapet = več kot najbolj napet.

Nekateri pridevniki nimajo osnovnika (bližji) ali primernika (dolnji, gornji, prednji, zadnji, prvi itd.).

ZAIMEK

Zaimki stoje namesto samostalnikov ali pridevnikov. Po tem jih ločimo v samostalne, ki imajo eno obliko za vse tri spole (*jaz, kdo, kar, nekaj*), in pridevne, ki imajo za vsak spol posebno obliko (*moj, moja, moje*).

Po pomenu razlikujemo sedem vrst: osebne, svojilne, povratne, kazalne, vprašalne, oziralne in nedoločne (personalne, posesivne, refleksivne, demonstrativne, interogativne, relativne, indefinitne).

1. **Osební** označujejo osebo: *jaz, ti, midva, mi* itd. Za tretjo osebo je pridevni: *on, ona, ono*. Dvojina ima za ženski in srednji spol: *medve, vedve, onidve*.

V imen. jih rabimo le, kadar imajo miselni poudarek: *Jaz hranim, ti pa zapravljaš*.

V rod., daj. in tož. imamo daljše in krajše oblike. Daljše (*mene, tebi, njej, njega*) rabimo, kadar je zaimék miselno posebej poudarjen: Danes *meni*, jutri *tebi*. Krajše (enklitične) se pa rabijo, kadar zaimék ni poudarjen: Posodi *mi* knjigo, saj *ti jo* še danes vrnem.

Za predlogi stoje daljše oblike (iz *mene*, k *tebi*, skozi *njega*, zoper *njo*), le v tož. rabimo za enozložnimi predlogi krajše oblike, ki jih pišemo skupaj (*name*, *zate*, *vanj*, *nadenj*, *zanje*).

V tož. srednjega spola imamo v ednini moški *ga*, za predlogi *-je* (Pismo, ki sem *ga* pisal; pridi *ponje*!), v množini pa *jih*, za predlogi *-nje*: Samo *nje* sem srečal, pa *jih* nisem pozdravil in nisem šel *mednje*. Tri pisma sem pisal, pa nisem *nanje* prejel odgovora.

Pomni mestnik: *pri njem*, *pri njej*, *pri nas*, *pri vas*, *pri naju*, *pri vaju*!

Orodnik se glasi: z *menoj*, s *teboj* ali z *mano*, s *tabo*; z *njim*, z *njo*, z *njimi*, z *njima*.

2. **Svojilni** kažejo, čigava je stvar: *moj*, *tvoj* itd. Rabijo se, kadar so miselno poudarjeni, sicer so germanizem (Umrla je v 70. letu *svoje* starosti.).

V tretji osebi lahko rabimo tudi rod. ali daj. osebnih zaimkov (*njega*, *nje*, *njiju*, *njih*): *Njega* oče, *njih* Bog, brat *mi* je, hlače *mu* lika.

3. **Povratni** se nanašajo na osebek istega stavka; so osebno in svojilno-povratni.

a) Osebni nima imenovalnika in ima iste oblike za vse spole, osebe in števila. Poznamo daljše (*sebe*, *sebi*, *sebe*, *pri sebi*, s *seboj* ali s *sabo*) in krajše oblike (*se*, *si*, *se*). S predlogom se glasi: *nase*, *vase*, *predse*, *podse* itd.

Imajo *ga* povratni glagoli (pravi kot direktni predmet); z *njim* se tvori srednji način: *umivam se*.

b) Svojilno-povratni *svoj* kaže lastnika, ki je osebek istega stavka: Jaz ljubim *svojega* očeta, ti *svojega* in on *svojega*.

Kadar govorimo o skupni lastnini, ne o osebni, rabimo zaimek *naš*, *vaš*: Ljubimo *naše* brate! Gremo v *naše* mesto. Ali ste že popravili *vašo* cerkev?

4. **Kazalni** prikazujejo na stvar in so vsi pridevni: *ta*, *oni*, *tisti*, *isti*, *sam*, *tak*, *tolik*, *toliker*.

Ta pokazuje na bližnji predmet, *tisti* na bolj oddaljenega in *oni* na najbolj oddaljenega; *isti* kaže istovetnega. V nadrednih stavkih se *ta*, *tisti*, *oni* navadno izpuščajo: Kar mačka rodi, miši lovi. Za *dotični* rabi *tisti*, *oni*: Napačno: *Dotični*, ki je izgubil, naj se zglesi. (Pravilno: *Tisti*, ki...).

Zaimek *oní*, *oná*, *onó* pomeni nekoga, ki ga nočem imenovati, in se sklanja: *oní*, *onegá*, *onemú*, *onegá*, *pri oném*, *z oném*. Od tod je pridevnik *onegáv* in glagol *onegáviti*, *onégati*.

Kazalni zaimek okrepimo z *le*: *tale*, *onile*; *le-ta*, *le-oni*.

5. **Vprašalni** poizvedujejo po osebi ali reči. Samostalni so: *kdo?* za osebe in *kaj?* za reči; pridevni so: *kateri?* za izbiranje v vrsti, *čigav?* za lastnino, *kakšen?* za kakovost, *kolik?* za merò, *koliker?* za raznovrstnost itd.

Pomni sklone: *pri kom*, *pri čem*; *s kom*, *s čim*!

6. **Oziralni** se nanašajo na stvar, o kateri se govori v nadrednem stavku. Samostalni so: *kdor* in *kar*; pridevni pa: *ki*, *kateri*, *kakršen* itd. Znači jih glas *r*.

Čigar se rabi le za moško osebo v edn. rod.: To je oče, *čigar* sinovi so odšli v svet. Zaimek *koji* je shrv.

Kdor za osebe in *kar* za reči se rabi, kadar mislimo nekaj splošnega: Gorje, *kdor* nima doma. Vse ti kupim, *kar* hočeš.

Vsak kazalni zaimek in prislov ima svojega soodnosnega (korelativ): *tisti* — *ki*, *oni* — *kdor*, *tam* — *kjer*, *tedaj* — *kadar*, *takšen* — *kakršen* itd.

Kar se sklanja: česar, čemur, kar, pri čemer, s čimer. Včasih pa se rabi nesklonljiv: Kar potrebuješ, nimaš.

Podredni zaimek *ki* označuje znano stvar: Ne maram človeka, *ki* rad pije. Namesto *ki* se rabi *kateri*, kadar oseba ali reč ni znana, kadar izbiramo izmed mnogo stvari in za predlogi: *Kateri* se strinjate, dvignite roko. Vsaka pšenica, *katero* kupujem, je

snetljiva. Srečal sem znanca, s katerim se že dolgo nisva videla.

Zaimke posplošuje besedica *koli*: *Kar koli* hočeš, ti dam.

7. Nedoločni govorijo o neznani osebi ali reči. Samostalni so: *kdo*, *nekdo*, *nihče*, *nikdo*, *malokdo*, *marsikdo*, *vsakdo* za osebe in *kaj*, *nekaj*, *nič* za stvari. Pridevni so: *kateri*, *kak*, *neki*, *marsikateri*, *vsak*, *ves*, *sleherni*.

Sleherni, *kateri*, *neki* imajo le določno obliko, samo nedoločno pa *vsak* (*Vsak* dan prihaja).

Za *gotov* se rabi *nekateri*, *neki*: Do *neke* mere, *neki* ljudje, *neki* predmeti.

Zaimek *nič* se sklanja: *nič*, *ničesar*, *ničemur*, *nič*, *pri ničemer*, *z ničimer*. Včasih se rabi tudi nesklonljiv: *nič* ne pogrešam, *nič* nimam.

ŠTEVNIK

Števniki (numerales) naznanja število oseb ali reči. Imamo: glavne, vrstilne, ločilne, množilne, delilne, ponavljalne in nedoločne (kardinalne, ordinalne, distributivne, multiplikativne, iterativne, indefinitne).

1. Glavni povedo, koliko je stvari: *eden*, *dva*, *tri* ... Od 21 štejemo: *eden in dvajset*, *pet in dvajset*, *devet in devetdeset*, *dve sto*, *tri sto*, *pet tisoč* itd.

Od 1 do 4 so pridevniki, od 5 dalje so v imen. in tož. samostalniki, v ostalih sklonih pa pridevniki. Samo *sto* in *tisoč* se ne sklanjata.

Obliki *en*, *noben* se rabita pred samostalniki, brez samostalnika pa stoji le *eden*, *nobeden*: Dal mi je *en* dinar, a *eden* je premalo.

Pomni, da je *en*, *eden* določni števniki, zato ga ne moremo rabiti za nedoločni števniki ali člen!

2. Vrstilni kažejo predmet, kateri je v vrsti (dni, mesecev, let, stoletij, strani, poglavij, členov itd.):

Prešeren je umrl *osmega drugega tisoč osem sto devet-inštiridesetega*. V Mariboru dne 26. VII. 1939. V 1. poglavju II. dela na 23. strani od 5. do 15. vrstice.

3. **Ločilni** zaznamujejo različnost štete stvari: *dvoje* otrok (sin in hči), *dvoji* otroci (od dveh očetov ali mater). Kjer ni različnosti, rabimo glavne, razen pri množinskih samostalniki: *dvoje vilice* ali *dvoje vilic*, *troja vrata* in *troje vrat*, *dvoje sani* ima. Pri množinskih, ki označujejo dvojico, opišemo z besedo *par*: *dva para čevljev*, *pet parov nogavic*.

Dalje pravimo: *na dvoje*, *na četvero* razdeliti.

4. **Množinski** stoje na vprašanje kolikeren?: *dvojna* vrata in ne *enojna*, *dvojno* vprašanje, *peterna* žetev.

5. **Delilni** povedo, po koliko je kake stvari: po eden in eden iti, po pet jemati.

6. **Ponavljalni** se tvorijo od glavnih in nedoločnih z besedico *-krat* in pomenijo, kolikokrat se dejanje vrši: *Enkrat* jej, ne *dvakrat*! Mnogokrat, večkrat.

Vrstilni z besedico *-krat* ali s pripono *-č* pomenijo, katerikrat se dejanje vrši: *prvikrat* ali *prvič* uspeti.

7. **Nedoločni** le približno označujejo množino stvari. Po izvoru so samostalniki (*množica*, *sila*, *truma*), pridevniki ali nedoločni zaimki (*mnog*, *noben*, *ves*, *nekaž*, *nič*) ali prislovi (*dosti*, *malo*, *več*, *dovolj*, *precej*).

Nedoločni števnik se izraža v ednini z *neki*, *nekdo*, *kak*, *kateri*: *Neko* noč je *nekdo* potrkal. Zini *kako* pametno! V množini se rabi *eni* (*Eni* govore, a *drugi* molče), pri pluralia tantum pa stoji *neki* (*Neki* starši se pritožujejo o *nekih* polomljenih vratih. *Neki* čevlji se imenujejo *gojzerji*).

Enkrat kaže na določeno (*Enkrat* smeš, *dvakrat* ne), nedoločeno povemo z nedoločnim časovnim prislovom *kdaž*, *nekdaž*, *nekoč*: Mogoče boš še *kdaž* pameten. Ti boš še *nekoč* obogatel. *Nekdaž* se mu je dobro godilo. Za *sedaj* smo zadovoljni.

GLAGOL PO VSEBINI

Glagol (verbum) izraža dejanje ali stanje; pove, kaj kdo dela ali kaj se z njim godi. Iz odnosa dejanja do osebkā in predmeta spoznamo razne pomene glagolov.

A) Po **smeri** kam dejanje prehaja (po predmetu), ločimo prehodne, neprehodne in povratne (tranzitivne, intransitivne in refleksivne).

1. Pri **prehodnih** prehaja dejanje od osebkā na predmet, na katerem vrši osebek dejanje. Neposredno prehodni imajo predmet v tožilniku (zidam *hišo*), posredno prehodni pa v rotilniku, dajalniku ali v kakem sklonu s predlogom (potrebujem *česa*, zaupam *komu*, hrepenim *po čem*, vladam *nad kom*).

2. Pri **neprehodnih** ne prehaja dejanje na predmet izven osebkā, ampak vrši osebek dejanje sam brez predmeta (sedim, ležim, gorim, umrem).

Iz nekih neprehodnih postanejo prehodni, ako se sestavijo s predlogom (hoditi, skočiti, teči — prehoditi, preskočiti, preteči koga) ali ako preidejo iz nižje vrste v višjo (ozdraveti = zdrav postati — ozdraviti = zdravega narediti, luč ugasne — ogenj ugasimo, očrneti — očrniti koga, oslepeti — oslepiti koga, slabeti — slabiti koga, živeti — živiti koga, preživeti — preživiti, obogateti — obogatiti koga itd.). Glagoli IV. vrste imajo pogosto vzročen pomen.

3. **Povratni** glagoli so vsi tisti glagoli, ki se rabijo v zvezi s povratnima zaimkoma *se* ali *si*. Po obliki razlikujemo troje vrst:

a) **stalni** povratniki se rabijo stalno s povratnim zaimkom: bati se, kesati se, čuditi se, smejati se, kujati se, prepirati se, naveličati se, daniti se, sankati se, baviti se, lotiti se, radovati se;

b) **nestalni** se rabijo s povratnim zaimkom in brez njega, ne da bi se pri tem njihov pomen kakor

koli spremenil: jokati (se), lagati (se), smučati (se), tikati (se) itd.;

c) **p r i g o d n i** se vežejo samo v določenem pomenu s povratnim zaimkom, sicer imajo poleg sebe v drugačnem pomenu nepovratne oblike: hvaliti se — hvaliti koga, obleči se — obleči koga, tresti se — tresti kaj, peči se — peči kaj, želeči si — želeči komu itd.

Po vsebini ločimo povratnike v dve vrsti:

a) **P r a v i** ali prehodno-povratni povedo, da prehaja glagolsko dejanje od osebkoma na predmet, ki je istoveten z osebkom. Vsi so prehodni, ker je tožilnik osebno-povratnega zaimka *se* pravi neposredni objekt. N. pr. umiti se, obleči se, praskati se, briti se, skriti se, hvaliti se, premagati se. Včasih imajo dvojen objekt, osebnega in stvarnega: umiti si roke, obrisati si čelo, obuti si čevlje, rešiti se česa, predstaviti se komu, šteti se za kaj itd. Pravi povratniki lahko okrepe povratni zaimek: Oče *se* je ubil s samokresom = *sebe* je ubil, *sam se* je ubil, *sam sebe* je ubil.

b) **N e p r a v i** ali neprehodno-povratni označujejo, da je osebek sam kot tak (ne kot objekt) udeležen pri glagolskem dejanju ali stanju. Vsi so neprehodni, n. pr.: hiša se podira, skala se kruši, voda se vali, piščeta se pečejo, dan se svita, nebo se črni, kapital se veča, kosilo se kuha, sin se laže, mati se joče, vsi se čudimo, otroci se igrajo, to se me nič ne tiče, padel je in se ubil itd.

Podvrsta nepravih so **v z a j e m n i** (recipročni), ki označujejo udeležbo več osebkov: kepam se (s tovarišem), moži se (z vdovcem), pretepata se (drug z drugim), zmerjajo se (drug drugega), prepirajo se (med seboj), dopisujejo si (se) itd.

B) Glede na **trajanje dejanja** ali stanja ločimo dovršne in nedovršne glagole (perfektivne, imperfektivne).

1. **Dovršni** označujejo dovršeno dejanje in sicer:

a) **trenutni** (momentani) naznanjajo začetek in konec dejanja v istem trenutku (trenem, sunem, kriknem);

b) **začetni** (inkohativni) oznanjajo nastop dejanja, ki se potem lahko nadaljuje (zbolim, zaspim, zavladam);

c) **končni** (finitni) kažejo na trenutek, v katerem se dejanje konča (spisati, napolniti, prinesiti).

2. **Nedovršni** označujejo nedovršeno dejanje in sicer:

a) **trajni** (durativni) izražajo trajajoče dejanje (čitam, sedim, letim, vlečem, pletem, dežuje);

b) **ponavljalni** (iterativni) naznanjajo ponavljajoče se dejanje (letati, spletati, vlečiti, nabirati);

c) **frekventativni** značijo dejanje, ki se v višji meri ponavlja (sedevati, hojevati, preletavati, poskakovati).

Nedovršni postanejo dovršni, ako se sestavijo s predlogi: nesti — prinesiti, trgati — utrgati itd.

Za glagoli: jamem, začnem, pričnem, neham stoje le nedovršniki: jame se svitati, začnem govoriti, pričnem hoditi, neham pisati.

Nekateri so lahko dovršni ali nedovršni: videti, slišati, križati, fotografirati.

Pomni, da so nedovršni: pomeniti, poznati, premoči, zaslužiti, zaupati, utegniti, stane, sestoji, obstoji, prileže se, smili se, zdi se, spodobi se, privoščim si (zato ne rabi: pomenja, obstoja, pristoja)!

C) Glagole delimo dalje v **osebne** in **brezosebne**:

a) **osebni** imajo v 3. osebi osebko besedo, ki natančneje določuje osebo: mati kuha, hlapec kosi;

b) **brezosebni** pa so ali **pravi**, ki nimajo označenega ne gramatičnega ne logičnega osebk (grmi, dežuje, prši, večeri se, dani se, mrači se, bliska se), ali pa **nepravi**, ki nimajo gramatičnega

osebka, poznajo pa logičnega v odvisnem sklonu (zebe me, jezi me, skrbi me, hlipa se mi, skomina se mi, muči se mu, hoče se jim, sanja se ji, gnusi se nam, zdi se vam itd.).

D) Po popolnosti p o m e n a poznamo **popolne**, ki sami izražajo celoten pomen (kovati, sedeti, pisati), in **nepopolne**, ki nimajo sami samostojnega pomena, ampak dobijo smisel šele v zvezi z drugimi besedami (sem, hočem, začnem, postanem).

Nepopoln je glagol lahko tudi po obliki, ako nima kake oblike (n. pr. deležnika na -č ali na -vši).

TVORBA GLAGOLSKIH OBLIK

Pregibanje glagolov imenujemo spregatev. Določujemo: osebo, število, čas, naklon, način, trajanje in smer dejanja ter vrsto. Oblike, ki izražajo osebo, imenujemo **osebne** (sedanjik, velelnik), ostale so **imenske** (nedoločnik, namenilnik, deležnik).

Ločimo osnovo in obrazilo. Osnova je sedanjiska in nedoločniška. Sedanjiško dobimo, ako odpahnemo 1. os. edn. sedanjega časa obrazilo -m (*kolne-m, gori-, piše-, kupuje-*), nedoločniško pa po odpahnjenju obrazila -ti (*kle-ti, gore-, pisa-, kupova-*). Iz sedanjiške tvorimo: sedanjik, velelnik in deležnik na -č, -e (*pišem, piši, pišoč*); iz nedoločniške pa nedoločnik, namenilnik ter ostale deležnike (*pisati, pisat, pisal, pisan, napisavši*).

Glagolske osnove imajo različno pripono; po njej ločimo glagole v vrste in spregatve, in sicer:

a) Po nedoločniški osnovi imamo šest **glagolskih vrst**:

I. vrsta brez nedoločniške pripone:	nes-ti, zna-ti;
II. nedoločniška osnova s pripono <i>ni</i> :	dvig-ni-ti;
III. » » » »	e: gor-e-ti, držati;
IV. » » » »	i: hval-i-ti;
V. » » » »	a: del-a-ti;
VI. » » » »	ova: kup-ova-ti.

b) Po sedanjiški osnovi imamo štiri **spregatve**:

I. z obrazilom *em*: nesem, pahnem, pečem;

II. » » *am*: delam, stopam, piham, znam;

III. » » *im*: nosim, gorim, kričim;

IV. » » *jem*: kupujem, pijem, pišem, plačem.

Brez sedanjiške pripone (*a t e m a t i č n i*) so: *dam, vem, jem*. Nepravilna: *sem* — biti — bom, *grem* — iti — šel — idi.

Posebnosti v spreganju:

1. Brezpriponski in nepravilni glagoli imajo za 2. in 3. osebo sed. dvojine obrazilo *-sta*, za 2. os. mn. pa *-ste*: daste, veste, jeste, ste, boste, greste. V 3. os. mn. je končnica *-do* ali *-jo*: dadó, vedó, jedó, bódo, gredó ali dájo, véjo, jéjo, bójo, gréjo. Od biti se glasi so. Velelnik: daj, vedi (povej), jej, bodi, idi.

Ravno tako se spregajo tudi vse zloženke, razen od dati in biti, ki gredo po zgledu priponskih: dobite, iznebite se, pozabite, prebijete; prodate, oddate, predate se, izdate se.

2. V sed. dvojini se lahko rabijo za ženski spol tudi posebne končnice *-ve*, *-te*: medve delave, vedve delate, onidve delate. — Medve sva delali, sta šli.

3. Daljšo in krajšo obliko 3. os. mn. imajo neki glagoli I., III. in IV. vrste: pletejo — pletó, pečejo — pekó, trpijo — trpé, govorijo — govoré. Krajša je lepša.

4. Mehčanje v sed. ima I. vrsta z osnovo na *k g*: pečem iz *pek-em*, tečem, strižem, ležem, morem iz *možem* in to iz *mog-em*.

5. Jotacijo v sed. ima V. vrsta: dišem iz *dih-jem*, mičem, devljem, kopljem, ropočem (poleg diham, mi-kam, devam, kopam, ropotam).

6. Drugo mehčanje imajo v velelniku osnove na *k g*: peci, teci, reci, sezi, lezi, strezi, strizi, vrzi, pomози.

7. Jotacijo v velelniku ima V. vrsta: češi, suči, devlji (poleg česaj, sukaj, devaj).

8. Prehod *a* v *e* v velelniku: objemi, vzemi, verjemi, snemi.

9. Pomni sed. deležnike: kažoč, išoč, pišoč, plešoč, vežoč, imajoč, bodoč od biti in bodeč od bosti!

10. V deležniku na *-l* izpadata *d*, *t* pred obrazilom: cvel, plel, kral, pal, rasel (poleg cvetel, pletel, kradel, padel, rastel).

11. Neprehodni imajo le deležnik na *-l*: ogorel, obledel, usahel, zamolkel, zamrzel, osupel, otrpel, otek, uvel; preteklo nedeljo, zateklo lice.

12. Deležnik na *-n* imata I. in III. vrsta brez jotacije: prenesen, zagrizen, pomolzen; poželen, zaželen. Enako glagolniki: poželenje, žvrgolenje, brnenje, hrepenenje. Izjemi sta: življenje, trpljenje.

13. V istem deležniku imata jotacijo II. in IV. vrsta: dvignjen, vrnjen, drgnjen, stisnjen, pogreznjen, potegnjen, nagnjen; hvaljen, branjen, govorjen, cepljen, izgubljen, ozdravljen, polomljen, ponošen, povožen, sojen. Glagolniki: nagnjenje, zvonjenje, kolesarjenje, taborjenje, govorjenje, životarjenje, mišljenje. Nespremenjeno osnovo ohranijo: posrebrnen, ohrabren, odobren, poostren, začuden, nagrmden, napoten, zaroten, zasolzen, zaposlen.

14. Jotacijo imajo nedoločniki VI. vrste, ki so izpeljani iz IV. vrste: napolnjevati iz napolni-ovati, premišljevati, oznanjevati, izobraževati, prilagojevati. Mlajše tvorbe so nespremenjene: občudovati, pogozdovati, uradovati, pojasnjevati. Mesto VI. vrste rabimo z istim pomenom V. vrsto: oznanjati, urejati, premišljati.

15. Mehčanje imajo nedoločniki V. vrste: drezati, dosežati, podvizati se (poleg dregati, dosežati).

16. Predlog v zloženkah IV. vrste potegne v opisnem deležniku naglas k sebi: gnojíl — pognójil, kadíl

— pokádil, zapódil, zagréšil, razvesélil, ogovóril, podélil, pozvónil itd.

Pomni naglas: žível, hôteľ, žêleľ, véleľ!

17. *Drobnosti*. Razlikuj: morem, moči, *mogel* (lahko storiti) in moram, morati, *moral* (prisiljen biti)! Pretekli čas od *najdem*, *zajdem* je *našel sem*, *zašel sem*. Loči: *zavédela* se je (k zavesti je prišla) in *zavêdla* se je (zapeljala se je, zašla je)! Rabi se lahko: *rasem* in *rastem*, *trem* in *tarem*; *cvetem*, *cvesti* in *cvetim*, *cveteti*; *obstoji* in *pristoji* poleg *obstaja*, *pristaja* (ne obstoja, pristoja!), *pozivam* in *pozivljam* (ne pozivljam), *tvezem*, *tvesti*; *skubem*, *skubsti*; ne *pljujte* po tleh!

Glagolske oblike so proste in zložene. **P r o s t e** so:

1. sedanji čas iz sed. osnove: znan, znaš, znamo...;
2. velelnik za 2. os. edn. ter 1. in 2. os. dvoj. in mn.: beri, beriva, berita, berimo, berite. Tretja oseba za vsa števila se izraža z želelnikom (naj bere), 1. os. edn. pa nima velelnika;

3. nedoločnik na *-ti*: nes-ti, vozi-ti, teči iz tek-ti;

4. namenilnik na *-t*: pisa-t, kopa-t, kupova-t;

5. tvornosedanji deležnik na *-č* in *-e*: gredoč, grede;

6. tvornopretekli deležnik I. na *-vši* za samoglasniki in na *-ši* za soglasniki: napisavši, rekši;

7. tvornopretekli deležnik II. na *-l*: pisal, mogel;

8. trpnopretekli deležnik na *-n*, *-t*: izdelan, ocvrt.

Z l o ž e n e oblike so sestavljene iz pomožnega glagola in deležnika na *-l* in sicer:

1. pretekli čas iz *sem* in deležnika: sem delal;

2. predpret. čas iz *sem bil* in del.: sem bil delal;

3. prihodnji čas iz *bom* in deležnika: bom delal;

4. pogojniki iz *bi* in deležnika: bi delal;

5. želelniki iz *naj* in sedanjika: naj delam, naj dela;

6. pasivne oblike rabijo trpni deležnik: sem tepen, sem bil tepen, bom tepen, bi bil tepen, naj bom tepen.

Po **postanku** delimo glagole v

a) izkorenke, iz korenov: *nes-ti, kaz-ati, gor-eti*;

b) izimenske, iz imen: *hvaliti, jačiti iz hvala, jak*;

c) izglagolske, iz glagolov: *poznavati od znati*.

Glagoli so lahko **prosti** ali **nezloženi** (delati, pisati, plavati) in **zloženi** s kakim predlogom (izdelati, napisati, preplavati).

NEPREGIBNE BESEDNE VRSTE

Nekdaj so bile nepregibne vrste vsaj po večini pregibne, toda ker so se rabile le v kaki posamezni obliki in določeni zvezi, so sčasoma okrnele in tako postale nepregibne. Pri nekaterih moremo še sedaj spoznati prvotno pregibno obliko: *križem* je orod. edn. od *križ*, *zlepa* rod. edn. iz *lepega*, *bodi* velelnik od *biti*, *okoli* mest. od *kolo*, *ampak* iz *a-na-opak*, *nam-reč* iz *na-ime-reči*, *menda* iz *menim-da*, *dokaj* iz *kdo-ve-kaj*, *osorej* iz *o-se-ure-j* (ob tej uri), *pre* iz *prave* (pravijo), *češ* iz *hočeš* itd.

Nepregibne besedne vrste delimo v prislove, predloge, veznike, medmete in členke. Neke besede so predlogi in prislovi n. pr.: hodi *okrog*, govori o meni in *okrog* hiše, ogovoriti.

PRISLOVI

Prislovi (adverbi) natančneje določujejo glagolsko dejanje glede na kraj, čas, način in vzrok.

1. **K r a j e v n i** zaznamujejo:

a) na vprašanje *kje?* mesto, kjer se kaj godi ali biva: tu, tam, nekje, zunaj, gori, notri;

b) na vprašanje *kam?* pomikanje in smer dejanja: sem, tja, drugam, nekam, ven, gor, noter, naprej, daleč;

c) na vprašanje *kod?* kraj, kjer se kaj vrši: tod, od tod do tod, ondod, nekod, drugod.

2. Časovni naznanjajo:

a) na vprašanje *kdaj?* *doklej?* *odklej?* čas, ko se kaj godi: zdaj, nikoli, pozno, lani;

b) na vprašanje *kolikokrat?* *koliko časa?* ponavljanje ali nadaljevanje: večkrat, često, neprestano, vedno, včasih, zmeraj itd.

3. Načinovni kažejo:

a) na vprašanje *kako?* način ali kakovost dejanja: tako, narobe, rad, vznak, skrivaj;

b) na vprašanje *koliko?* kolikost in mero: dosti, več.

4. Vzročni izražajo na vprašanje *zakaj?* vzrok in na vprašanje *čemu?* namen: zato, zatorej, saj; zaradi tega, zategadelj itd.

Prislovi določajo tudi vsebinsko stavka in so:

a) pritrjevalni: da, res, saj, gotovo, že, le, seveda;

b) nikalni: ne, nikar, nikakor, pač ne, zaman, na-a;

c) dvomni: menda, morda, morebiti, bržkone;

d) vprašalni: ali? no? nu?

Soodnosni (korelativni) se nanašajo na prislove v nadrednih stavkih: tedaj — kadar, tam — kjer, tod — koder, tja — kamor, tako — kakor, dolej — dokler itd.

Po izvoru so lahko ali iz

a) samostalnika: križem, skokoma, okoli, jutri, danes, zmeraj, vekomaj;

b) zaimkov: tako, nekje, nekam, zato, medtem itd.;

c) števnikov: prvič, drugič, drugod itd.;

d) pridevnikov: lepo, slabo; dočista, domala, do-dobra, zgrda; bratski, po turško;

e) glagolov: grede, kleče, skrivaj, tako rekoč, vseč;

f) drugih oblik: menda, namreč, dokaj itd. ali pa so samostojni: že, še, saj, vsaj, tu, proč.

Prislovi iz pridevnikov se tudi stopnjujejo, ker označujejo neko kakovost, ki jo imajo stvari in dejanja v različni meri. Stopnjujejo se na tri načine kakor pridevniki, iz katerih so izpeljani:

a) *p r a v i l n o* imamo od jasno, hudo, grdo, trdo, tanko, mehko, težko, nizko, visoko, drago, lahko itd. v primerniku: jasneje, huje, grje, trje, tanje, meče, teže, niže, više, draže, laže; v presežniku dodamo *naj*-;

b) *n e p r a v i l n o* imamo od veliko, mnogo, dobro, dolgo, malo v primerniku: več, bolj(e), dalj(e), manj(e);

c) *o p i s n o* imamo od črno, učeno, koščeno, divje itd. v primerniku: bolj črno, bolj učeno, bolj koščeno, bolj divje; v presežniku se rabi *najbolj* črno itd.

Drugi prislovi, ki niso iz pridevnikov, se včasih stopnjujejo opisno: bolj križem, bolj naravnost, bolj všeč, bolj tam, bolj narobe itd.

P r e l a t i v se tvori s *pre*-: pretiho, preučeno itd., včasih pa s *preveč*: preveč narobe, preveč križem.

Nekateri prislovi se vežejo s predlogi: *od* danes, *do* jutri, *od* tod, *od* ondod, *po* cigansko, *na* drobno itd.

PREDLOGI

Predlogi (prepozicije) izražajo razmerje med dvema predmetoma ali odnos samostalnika do povedka glede na kraj, čas, način in vzrok. Stojе vedno pred samostalniki in se vežejo z njimi v vseh sklonih razen v imenovalniku. Družijo se lahko z enim, dvema ali tremi skloni, in sicer:

z rodilnikom: *brez* konca, *do* tal, *iz* mesta, *od* začetka;

z dajalnikom: *k* maši, *proti* nebu, *kljub* in *vzlic* dežju;

s tožilnikom: *čez* vodo, *raz* streho, *skozi* dno, *zoper*;

z mestnikom: *pri* materi, *o* polnoči.

Predlogi *na*, *ob*, *po*, *v* stojе na vprašanje *kam?* v tož. (iti *na* breg, *v* hišo, *po* travo, *ob* plot nasloniti), na vprašanje *kje?* pa v mestniku (biti *na* bregu, *v* hiši, *po* travi, *ob* plotu sloneti).

Predloga *s*, *z* se vežeta z rod. na vprašanje *odkod?* (s hriba dol, z glave dol) in z orodn. na vprašanje *s kom ali s čim?* (z bratom iti, s palico udariti).

Predlogi *med*, *nad*, *pod*, *pred* stoje na vprašanje *kam?* v tož. (med kolesa priti), na vprašanje *kje?* v orodn. (med kolesi tičati).

Predlog *za* se veže z rod. na vprašanje *kdaj?* (*za* Napoleona), s tož. na vprašanje *kam?* (*za* peč se skriti) in z orod. na vprašanje *kje?* (*za* pečjo čepeti).

Glede rabe *s*, *z*, *iz* pomni: *iz* pomeni iz notranjščine ven (*iz* omare, *iz* hleva, *iz* hiše, *iz* Maribora), *s* in *z* pa pomenita od zgoraj dol (*s* strehe pasti, *z* mize zdrkniti, *z* glave sneti klobuk, *s* Pohorja, *z* Vrhnike). *S* stoji pred nezvenečimi (*s* strehe), *z* pa pred zvenečimi (*z* glave).

Predlogi o z n a č u j e j o lahko

k r a j : pri cesti, med hišami, na konju, ob plotu, v jami;

č a s : čez dan, pod jesen, o polnoči, do večera, v petek;

n a č i n : s strahom, na glas, po gosposko, iz srca rad;

v z r o k : iz jeze ubiti, od lakote umreti, bolan za jetiko;

s m e r in cilj: iti na sovražnike, proti vetru, med ljudi;

s r e d s t v o : z lopato kopati, mlin na veter, po dekli poslati;

n a m e n : v dar dati, vlak za Maribor, na pomoč priti;

r a z m e r j e : trd do ubogih, krut z delavci;

p r i m e r j a n j e : večji od mene, po očetu se je vrgel;

s n o v : lonec iz gline, venec iz trnja;

d r u ž i t e v : sprehaja se s psom, iti z materjo;

i z v o r : duh od mesa, duh po plesnobi;

n a s p r o t j e : kljub prepovedi, zoper voljo božjo;
m e r o : čez moč delati, čez mero študirati;
i z g u b o : priti ob kravo, ob dobro ime itd.

V prenesenem pomenu: pretreslo me je *skozi* dušo,
pod ključem imeti koga, *pod* kaznijo prepovedati itd.

Predlogi vežejo predmet z glagolom: govoriti o kom, iti *po* vodi, jeziti se *nad* kom itd.

Rabimo jih za tvorjenje novih besed: *izdreti*, *predložiti*, *razprodati*, *izpodleteti*, *dopovedati*. Več glej v besedotvorju.

Predlogi se lahko sestavijo: *izmed*, *iznad*, *izpred*, *izza*, *izpod*.

Poleg pravih predlogov imamo tudi *n e p r a v e*, ki so po postanku samostalniki ali glagoli; vsi ti se vežejo z roditeljskim: *blizu* cerkve, *dno* morja, *glede* cene, *konec* leta, *nakonci* travnika, *kraj* vasi, *mimo* gradu, *mesto* in *namesto* mene, *okoli* (*okrog*, *krog*) hiše, *po* leg šole, *preko* polja, *razen* enega vsi, *sredi* zime, *ta* kraj (*onkraj*, *onstran*) jezera, *tik* mosta, *vpričo* (*spričo*) dokazov, *vrh* gore, *vštric* mene, *zaradi* in *zastran* mene, *zavoljo* zdravja, *zraven* hiše.

O RABI PREDLOGOV IN PRISLOVOV

Dva predloga drug za drugim se rabita le redko: oklep *za na* prsi, obleka *za v* cerkev. N a p a č n a p a je raba, ako se veže vsak od njiju z drugim sklonom:

med vožnjo *s in na* kolodvor — prav: *med* vožnjo *s* kolodvora in *nazaj*;

z in brez prijatelja — prav: *s prijateljem in brez njega*;

v in okrog cerkve — prav: *v* cerkvi in *okrog nje*;

v in pri Ljubljani — prav: *v* Ljubljani in *okolici*;

med in po maši — *med* mašo in *po njej*;

ob in po dežju — *ob dežju* in *po njem*.

Germanizem je: *v od* mene odposlanem blagu (prav: *v* blagu, ki sem ga odposlal).

Včasih se predlogi n a p a č n o rabijo, zato pomni:

s l a b o :

pismo od 10. maja
k smrti obsoditi
grem k počitku
k sreči je bilo
k prvemu, k drugemu
meni je na tem ležeče
vsota od 10 din
pravim od njega
učim se od junakov
navaditi se na kaj
priučiti se na kaj
čakati na koga
pozabiti na kaj
zavisi od tebe
zabavljati čez župana
severno Drave
v slučaju suše, dežja
bogat na žitu, vinu
denar v svrhu ureditve plač
bolan na kugi, na jetiki
umreti na griži, kapi

d o b r o :

pismo *z dne* 10. maja
na smrt obsoditi
grem spat, počivat, leč
na srečo je bilo
prvič, drugič
meni je *do* tega
vsota 10 din
pravim *o* njem
učim se *o* junakih
navaditi se *česa*
priučiti se *čemu*
čakati *koga*
pozabiti *kaj*
na tebi je, da
na župana
severno *od* Drave
ob suši, dežju
bogat *žita* ali *z žitom*
za ureditev plač
za kugo, *za* jetiko
umreti *za* grižo, *za* kapjo

Varuj se tehle n e s l o v e n s k i h predlogov:

koncem leta
začetkom sezone
prilikom proslave
povodom debate
glasom odredbe
širom domovine
potom prijatelja
potom analize
mirnim potom
tekom tedna
rodom iz Gorice

ob koncu leta, konec leta
v začetku sezone
ob proslavi
ob priliki debate
po odredbi, z odredbo
po vsej domovini
po prijatelju
z analizo
mirno
med tednom, v teku tedna
po rodu iz Gorice

na hvalo čuječnosti
na hvalo prizadevanju
župana
v očigled drznosti
z ozirom na dopis
s pomočjo denarja obo-
gateti
vsled bolezni ni prišel
vsled naročila pošiljam

zaradi čuječnosti
po (na) prizadevanju
spričo drznosti
glede na dopis
z denarjem obogateti
zaradi bolezni
po naročilu pošiljam

Kadar izraža smer gibanja že predlog, ne rabimo prislova: pridem *ven* iz hiše, *ven* iztrgati, *ven* iz kože dati, *dol* z neba sije, poglej *gor* v nebo, *gor* vstane, sonce *gor* vzhaja, umaknem se *nazaj*, zbrali smo se *skupaj*, *kvišku* se vzpeti, *vkup* se usesti, *skupaj* zložiti, *skup* sklicati, *gor* se dvignem, *doli* viseče žice itd.

Varuj se tehle germanizmov: ura gre naprej ali nazaj = prehiteva ali zastaja, skupaj priti = sniti se, sestati se, shajati se; skupaj se deti = strniti se, zvezati se; čevlje dol deti = sezuti se, čevlje gor deti = obuti se; obleko dol deti = sleči se, obleko gor deti = obleči se, to je čez ostalo = preostalo; je že ven = je že minilo, nazaj priti = vrniti se, nazaj dati = vrniti, nazaj iti = umakniti se itd.

VEZNIKI

Vezniki družijo besede ali stavke v miselne zveze. Ločimo priredne in podredne. **P r i r e d n i** so:

- a) vezalni: in, pa, ter, tudi, ne le — ampak tudi itd.;
- b) protivni: a, ali, pa, toda, le, samo, vendar itd.;
- c) vzročni: zakaj, kajti, saj, vsaj, sicer;
- d) sklepalni: zato, torej, zategadelj itd.;
- e) ločilni: ali — ali.

P o d r e d n i so:

- a) vprašalno-odvisni: če, ako, ali, li;
- b) krajevni: kjer, koder, kamor itd.;
- c) časovni: ko, kadar, dokler, preden, medtem ko itd.;

- d) načinovni: s tem da, ne da, namesto da;
- e) izjavni: da, seveda;
- f) posledični: da, tako da;
- g) vzročni: ki, ko, ker, da;
- h) namerni: da;
- i) pogojni: če, ako, ko, da, samo da;
- j) dopustni: dasi, dasiravno, čeprav, četudi itd.;
- k) primerjalni: ko, kot, kakor, kolikor-toliko itd.

MEDMETI

Medmeti naznanjajo duševne občutke (žalost, veselje, jezo, začudenje, strah itd.) ali posnemajo naravne glasove. Z drugim govorom niso v slovnični zvezi.

E m o c i j s k i so: a, ah, ha, aha, o, oh, oj, ojoj, ojoh, hm, hu, no, nu, hej, hura, juhe, pst, fej, huš itd.

O n o m a t o p o e t i č n i so: rega rega, kvak kvak, pika poka pika pok, lop, štrbunk, živ žav, brrr, kuku, mu itd.

Kot medmete rabimo tudi r a z n e v z k l i k e :
čuj, čujte, lej, lejte, hajdi, no, za Boga, pri moji veri, vrag te vzemi, primaruha, da bi te strela, živio, zdravo itd.

ČLENKI

Členki so nesamostojni izrazi, ki se dodevajo besedam, da krepe njihov pomen:

- a) **-le**: tale, onile, vendarle, šele: le-ta, le-oni;
- b) **-li**: ali, jeli, dali, koli; kadar koli;
- c) **-ti**: kajti, niti, anti, kot, toti;
- d) **-kaj**: tukaj, tamkaj, semkaj, tjakaj, venkaj;
- e) **-j**: sedaj, tedaj, takoj, skupaj, nocoj, osorej;
- f) **-ci**: zdajci, tedajci, takojci;
- g) **-s**: danes, letos, sinoči, nocoj iz noč-so-j;
- h) **-r**: kakor, kdor, kamor, kjer, kadar iz kada-že.

Nekaj členkov prevzema glagolske končnice: na, nata, nate: nuj, nujta, nujte; jeli, jelita, jelite: nikar, nikarta, nikarte: bali, balita, balite.

IZPELJAVA

Pri besedi ločimo osnovo in končnice, obrazila imenovane. Osnova se pri pregibanju ne spreminja, obrazila pa dajejo besedi razne oblike, sklonila sklone, osebila osebe. Beseda pa ima lahko še druga obrazila, s katerimi se tvori osnova; radi lažjega pregleda jih zovemo pripon e: nos-i-ti, nos-il-n-ost. Osnova brez vseh pripon se imenuje podstava: nos-. Podstava je lahko:

a) ime: žiten, žitnica, žitarka od *žito*;

b) glagol: prenašati od *nesti*, napolnjevati od *polniti*;

c) koren: pletem, pletivo, pletar, pletilja od *plet-*.

Koren je tista prvina, iz katere so nastale vse sorodne besede. Po številu glasov je različen: *da-ti*, *nes-ti*, *plet-en*, *prask-an*. Osnovni samoglasnik se prevaja: *nesem*, *nosim*, *prenašam*. Tudi soglasniki se lahko spremenijo po raznih asimilacijah ali pa odpadejo: *strig-* v *strižem*, *pisk-* v *pisniti*. Koren je lahko že sam na sebi beseda: *mig*, *pad*, *rod*, *vid*, *suh*, *tih*. Navadno se je koren razširil s priponami v osnove in dalje z obrazili v besede. Tako se je stvorila vrsta sorodnih besed, imenovana besedna družina.

Koren *pis-* je n. pr. že sam na sebi beseda, pomeni pisanje, in ima dolgo vrsto izvedenk: *pisar*, *pisáč*, *pisalo*, *pisán*, *pisast*, *pisava*, *pisatelj*, *pisati*, *pisec*, *pisén*, *pismo*, *pisun*. Vsaka izmed teh besed je lahko osnova za nadaljnje izvedenke: *pisarna*, *pisarski*, *pisarjev*, *pisarče*, *pisarček*, *pisariti*, *pisarija*, *pisarjenje*, *pisarstvo*. Koren se na redukcijski stopnji glasi *pəs-*, ki tudi pozna svoje izvedenke: *pester* in *postrv*. Od teh imamo zopet nove besede: *pestrost*, *pestrota*, *pestroga*, *pestriti* itd.

Po tem načinu je nastala ogromna večina slovenskih besed in še nastajajo iz dneva v dan. Ker se besede izvajajo ali izpeljujejo, imenujemo ta način nastajanja besed izpeljavo, besede pa izvedenke ali izpeljanke.

Nekaj besed je nastalo tudi po podvojitvi korena: *glagol* iz *golgol-*, *plapolati* iz *polpol-*, *prapor* iz *porpor-*; *dr-dr-ati*, *grgrati*, *frfrati*, *mrmrati*.

Nekaj jih je tudi onomatopoeičnih: *muk-ati*, *kukati*, *petpedikati*, *vekati*, *hrzati*.

Pri vsaki besedi ločimo njeno obliko, o kateri govorimo besedotvorje (etimologija), oblikoslovje in glasoslovje, ter njeno vsebino, o kateri razpravlja pomenoslovje (semaziologija ali semantika). Kakor so nastajale besede iz korenov in osnov v oblikovno samostojne besede, prav tako se je razvijala tudi vsebina od prvotnega pomena, ki ga je imel koren, do sedanjega pomenskega bogastva. Pomenski odtenek dajejo besedi besedna obrazila. Eno obrazilo ima lahko samo en pomen, lahko pa tudi več. Pogosto pa ima več besednih obrazil isti ali pa soroden pomen.

O obrazilih, ki nosijo sklone, spole, števila, osebe itd., glej pri besednih vrstah; v naslednjem samo glavno o obrazilih, s katerimi tvorimo besede.

Samo en pomen imajo obrazila, ki pomenijo n. pr.:

1. *-lo* orodje ali sredstvo: pisalo, bodalo, kazalo;
2. *-ost* abstraktnost: hvaležnost, modrost, vernost;
3. *-ad* skupna imena: divjad, jelenjad, zelenjad;
4. *-ar* moškega po pravilu: pisar, tesar, zidar.

Več pomenov ima n. pr. obrazilo *-ak*, ki pomeni:

1. moške po svojstvu: poštenjak, možak, divjak;
2. samce v živalstvu: gosak, lisjak, srnjak;
3. blato živali: kozjak, kravjak, golobjak, kurjak;
4. prostor: uljnjak, sadovnjak, vodnjak, svinjak;
5. denar: petak, desetak, stotak, tisočak.

Često izraža več obrazil isti pojem ali pa ima vsaj sorodnega, zato lahko razdelimo obrazila na tele pomenske ali semantične skupine:

1. Imena delujočih oseb se tvorijo z obrazili:

ec: kosec, lovec, kadilec, prebivalec, igralec, borec;

ač: berač, kopač, kovač, kričač, bahač, krojač;

ar: pisar, zidar, kolar, sedlar, pleskar, kuhar;

ik: učenik, odrešenik, sodnik, voznik, govornik;

ič: mlatič, ribič, vodič, belič;

aj: čuvaj, točaj, strežaj;

telj: učitelj, pisatelj, ravnatelj, čitatelj, voditelj;

ica: perica, plevica, terica, žanjica, predica;

lja: prelja, šivilja, dojlja, pletilja, vodilja.

2. Dejanje ali opravilo izražajo pripone:

tev: možitev, selitev, žetev, pletev, volitev, kletev;

je: zidanje, pisanje, učenje, padanje, štetje, litje;

nja: košnja, nošnja, blodnja, mržnja, izkušnja;

ba: služba, sodba, dražba, strežba, obramba, borba.

3. Imena orodij in sredstev zaznamujejo obrazila:

lo: črtalo, letalo, vžigalo, oralo, kadilo, vozilo;

slo: veslo, teslo, maslo, čislo;

išče: kosišče, toporišče, grabljišče, platišče;

ača: brisača, igrača, grebača, kopača, vzpenjača;

ik: svetilnik, budilnik, pihalnik, umivalnik.

4. Imena za kraj in prostor se tvorijo z obrazili:

išče: kopališče, bojišče, igrišče, strelišče, smetišče;

ica: spalnica, jedilnica, kopalnica, tvornica;

na: gostilna, prodajalna;

arna: kavarna, pražarna, mlekarna, sirarna;

ija: škofija, kmetija, sodnija, prostija;

je: podgorje, razpotje, nadstropje, podstrešje.

5. Imena, ki kažejo i z v o r , se tvorijo s priponami:
ec: planinec, dolinec, gorjanec, Bohinjec, Dalmatinec;

jan: meščan, otočan, vaščan, Benečan, Rimljan.

6. S k u p n a i m e n a se tvorijo z obrazili:

ad: zelenjad, suhljad, gnilad, siročad, srnad, divjad;

je: cvetje, vejevje, listje, grmovje, grozdje, klasje;

ina: živina, družina, železnina, laznina, množina;

stvo: moštvo, ženstvo, ljudstvo, človeštvo.

7. Imena mladih bitij označajo:

ič: mladič, mladenič, deklíč, gospodič, detič, kraljič;

et: tele, kljuse, prase, pišče, dete, dekle, fante;

čet: sirotče, hlapče, revče, otroče.

8. Imena ženskih oseb tvorijo:

a: sužnja, botra, soproga, soseda, kuma;

ica: kmetica, družica, kraljica, volčica, Hrvatica;

inja: boginja, služkinja, junakinja, gospodinja;

ka: učenka, meščanka, igralka, pastorka, ciganka.

9. A b s t r a k t n e p o j m e izražajo:

ost: dolžnost, milost, hitrost, pobožnost, zrelost;

stvo: prijateljstvo, prvenstvo, blaženstvo, bistvo;

ota: slepota, dobrotá, sramota, toplota, čistota;

oča: kratkoča, čistoča;

ja: želja, nadeja, suša, moča, vraža;

oba: zvestoba, lenoba, grdoba, tesnoba, gnusoba;

ilo: mrtvilo, besnilo;

ina: brzina, tišina, milina, veličina, črnina;

t: slast, strast, zavist, smrt, moč iz mog-t.

10. P o m a n j š e v a l n e b e s e d e tvorijo:

ec: bratec, zvonec, kosec, vrtec;

ek: nasek, trnek, ptiček, dedek, hribček, potoček;

ič: grmič, hrastič, črvič, volič, nožič, prtič, vršič;

ca: živalca, stvarca, lučca, klopcá, durca;

ica: hišica, glavica, iskríca, cerkvica, gorica;

ka: miška, nitka, piščalka, ženka, hčerka, mamka;
ce: kolesce, kazalce, pisemce, gnezdece, usteca;
iče: grozdjiče, perjiče.

11. Z a n i č l j i v p o m e n izražajo:

uh: lenuh, skopuh, potepuh, oderuh, ogleduh;

ež: gulež, rogovilež, klatež, grabež, sitnež;

avs: kmetavs, glodavs, brnjavs, grdavs, brdavs;

avt: zmikavt;

in: potepin, dolgin, smrkolin, capin, fantalin;

on: hlačon, mečkon, lahon, madžaron;

un: pisun, dopisun, lizun, grdun, vohun;

an: grobijan, teleban;

onja: velikonja, grdonja, brkonja;

ulja: klepetulja, nosulja, srakulja, travulja;

ura: babura, glavura, žabura, knjižura; moški:
nemčur, kačur;

alo: klepetalo, godrnjalo, žlobudralo, blebetalo.

12. L j u b k u j o č a (hipokoristična) imena nastanjajo iz moških in ženskih krstnih imen na dva načina:

a) vzame se samo začetek ali konec imena: Valen-
tina — *Tina*, Helena — *Lena*, Karolina — *Lina*, Ga-
brijela — *Jela*, Margareta — *Meta*, Anton — *Tone*,
Magdalena — *Magda*, Ivanka — *Iva*, Adela — *Ada*;

b) dodajo se obrazila:

ko: Stanko, Slavko, Zvonko, Vladko, Milko;

ek: Stanek, Janezek, Jožek, Tonček, Franček;

e: Tone, Stane, Mate, Lojze, Jože, France, Tonče;

o: Rado, Božo, Stano, Zvonko, Vlado;

ka: Tonka, Ivanka, Anka, Branka, Stanka, Slavka;

a: Mara, Mira, Hela, Stana, Draga, Joža, Olga;

ica: Marica, Jelica, Dragica, Verica, Ankica, Jožica.

Ne rabi tujih oblik: Rudi, Rudl, Toni, Mimi, Mici,
Ani, Meri, Titi, Lili, Didi itd.!

13. Pri pridevniki pomenijo obrazila:

a) imetje ali obilico:

at: bradat, krilat, kosmat, zobat, vejat, travnat;

it: skalovit, kamenit, valovit, glasovit, barvit;

av: dlakav, pegav, grčav, žilav, luskav, krastav;

b) podobnost:

ast: srčast, zvončast, iglast, jajčast, koritast;

c) snov, iz katere je predmet:

en: lesen, jeklen, mesen, koščen, leden, železen;

ov: lipov, leskov, smrekov, makov, železov, rašev;

* d) dejanje:

av: dremav, bahav, gizdav, bodljikav;

iv: zabavljiv, zapravljiv, nagajiv, dušljiv, kradljiv;

e) svojilnost, pripadnost k posameznim osebam
in živalim:

ov: bratov, banov, Markov, Trdinov, krtov, pevčev;

in: sestrin, ženin, materin, grofičin, Marijin.

Obrazilo *-ov*, *-ev* se praviloma pritika moškimi, obrazilo *-in* pa ženskim samostalnikom živih bitij. Rabi pa se tudi za tvorbo pridevnikov od samostalnikov neživih stvari in sicer: obrazilo *-in* pritikamo ženskim samostalnikom na *-ka*, *-na*, *-ha* idr. (puškino kopito, strankino pravilo, vojskino glasilo, soseskino imetje, šivankino uho, lunin svit, juhina konserva, kavina primes, ladjin bok). Navadno pa se izražamo drugače: državna moč ali moč države, vladna stranka, žep pri suknji, ključ od vrat itd.

Obrazilo *-ov*, *-ev* se uporablja tudi za tvorbo pridevnikov iz rastlinskih, rudninskih, kemijskih in splošnih snovnih imen (lipov cvet, hrastov les, železov kršec, metilov alkohol, žametov, rašev, atlasov). Rabi se tudi takrat, kadar ni mogoča drugačna tvorba, zlasti pri samostalnikih na *-ek* in *-ik* (petkov, ponedeljkov, ulomkova črta, trikotnikova stranica, povedkovo določilo).

f) splošen pomen izvora ali pripadnosti k mnogim predmetom:

ski: banski, kraljevski, bratovski, otroški, junaški, življenjski, stanovanjski, ženitovanjski, dejanski, moški, viteški, zemeljski, gosposki, grajski, beograjski, blejski, novosadski itd.;

ji: knežji, vražji, božji, babji, kravji, kozji;

g) pomanjševalni pomen:

ast: grenkast, sivkast, rdečkast, zelenkast, belkast;

čken: majčken, mičken, drobčken, debelčken, lačken.

Pridevniki iz prislovov se tvorijo z obrazilom -*(š)nji*: nocoj — nocojšnji, včerajšnji, takojšnji, precejšnji, skorajšnji, siceršnji, današnji, letošnji, nekdanji, večernji, sedanji, nadaljnji, vrhnji, gornji itd.

14. Pri glagolih pomenijo obrazila:

a) povečanje dejanja:

ast: lomastiti, mikastiti;

ih in *h*: sopihati, udrihati, vihati, zehati;

b) pomanjšanje dejanja:

lj: skakljati, migljati, rezljati, šumljati;

k: usedkati se, spankati, stopkati, papkati;

c: jokcati, stopcati, papcati;

c) glagole tvori iz zaimkov in medmetov (onomatopoetične):

k: tikati, vikati, onikati, mukati, ukati, čivkati.

SESTAVA

Besede so sestavljene na dva načina: ali so tako spojene, da tvorijo eno besedo in imajo en sam naglas, ali pa ohrani vsaka sestavina svojo obliko in svoj naglas. Prve imenujemo *s p o j e n k e* (vinógrad, velikonóčen, polnóč, morebiti), druge pa *s k l o p e* (Velíka nóč, móž beséda, po pôli bràt). Spojenke pišemo skupaj, sklopov ne.

Spojenke so lahko iz dveh samostalnikov (drevo-red, kolodvor, pismonoša), iz pridevnika in samostalnika (hudoles, bosonog, hudodelec), iz samostalnika in pridevnika (bogosluzhen, sadonosen, človekoljuben), iz števnik in samostalnika (enook, stonog), iz dveh pridevnikov (svetlosiv, južnoslovanski), iz glagola in samostalnika (trinog, vrtoglavica) in iz raznih besednih vrst (posiliživ, bognasvaruj).

Pri spojenkah razlikujemo osnovno besedo (siv), ki nosi glavni pomen, in določilno besedo (svetlo, temno), ki osnovni pomen bližje določuje. Po odnosu določilne besede do osnovne ločimo spojenke v

a) determinativne, pri katerih je določilo predmet: pismonoša (nosi pisma), poslovodja, samouk, konjederec;

b) posesivne, ki povedo, da ima nekdo to, kar oba dela pomenita: gologlav (ima golo glavo), sivolas, črnoook, zlatoust;

c) kopulativne, v katerih lahko oba dela zvežemo z in: belordeč (bel in rdeč), svetlosiv;

d) adverbialne, v katerih nahajamo kako prislovno določilo: vodopad, vinotoč, kolovoz (kraja); vinotok, listopad, kozoprsk (časa); krivogled, rokopis (načina).

Sestavljenke glagola s predlogom imenujemo zloženske. Poznamo ločljive predloge, ki jih rabimo kot samostojno besedno vrsto, in neločljive, ki se rabijo le v sestavah kot predpone.

a) Ločljivi predlogi ohranijo v zloženki svoj prvotni pomen: brezkončen, dohiteti, izpeljati, mednarodni, napolniti, nadškof, obdati, oslepeti, odpeljati, ponaroditi, podpredsednik, predlanskim, pripeljati, razvezati, sprijeti, zbrati, vplesti, zaiti.

Eno besedo lahko sestavimo z vsemi predlogi in vsaka zloženska ima svoj pomen, n. pr. beseda pis: dopis, izpis, napis, nadpis, opis, odpis, popis, podpis, prepis, predpis, pripis, razpis, spis, vpis, zapis.

b) Neločljivi predlogi so: pa, pra, pre, pro, so, u, vz: *panoga, prastar, premlad, prodati, sodelovati, učistiti, vzleteti*.

Razlikuj med vdreti, vlomiti, vsekati, vsuti, vbosti, vliti (od zunaj noter) in udreti, ulomiti, usekati, usuti, ubosti, uliti (od nečesa proč)!

Predponi *iz-* in *vz-* sta se obrusili v *s* ali *z*: *izprehod, izboljšati, vzpored, vzdramiti* se glasi: *sprehod, zboljšati, spored, zdramiti*. Polni obliki *iz-*, *vz-* sta se ohranili le v novih tvorbah, v izposojenkah in pa tedaj, kadar je prvotni pomen predloga posebej poudarjen: *izraz, izjava, izvestje, izdreti, izpljuniti; vzmet, vzpenjača, vzgojiti, vzleteti, vzkleti* itd. Razlikuj tele pomenske dvojice: *iztrgati list* — *strgati papir, izrezati lik* — *zrezati meso, vzhod* — *shod, sonce vzhaja* — *mladina se shaja, majniški izlet* — *sokolski zlet* — *letalski vzlet* itd.

Predlogi spreminjajo nedovršne glagole v dovršne (nesti v prinesiti) in neprehodne v prehodne (*hodim* v *prehodim*).

Zloženke z dvema predlogoma so n. pr.: *izumirati, razprodati, pripomoček, zaostati, izpregledati*.

POMENOSLOVJE

Besede, ki izvirajo iz istega korena, si niso sorodne samo po obliki, ampak tudi po pomenu. Vsak koren ima neki prvotni pomen, ki se bliže določuje z raznimi obrazili za osebe, spole, sklone, števila itd. Iz teh osnov nastajajo s predponami in priponami nove besede. Velika večina besed pa je dobila svoj sedanji pomen na ta način, da se je prvotni izraz zaradi kake podobnosti prenesel z enega predmeta na drugega (metafora) ali pa se je zamenjalo ime enega predmeta z imenom drugega zaradi kakega miselnega odnosa, ki je med njima (metonimija). Prvotni pomen

vrenja imamo v besedah: *vreti*, *vrelec*, *vir*, *izvirati*, *izvor*. Kadar voda v loncu *vre* = kipi, je vroča; tako dobi *vroč* pomen gorak, ki se prenese na predmete v podobnem stanju kot *vroča* voda: dan je *vroč*, *vroče* mi je, *vročina* vlada itd. V *vroči* vodi lahko kuhamo (*zavrelica*, *železo variti*) ali parimo (*obara*, *obariti* iz ob-variti). Preneseno je tudi: po deželi *vre*, ljudje *vro* iz cerkve.

Prvotni pomen se je ohranil le pri majhnem številu besed; velika večina je dobila sedanji pomen po prenosu ali zamenjavi; zato je naš jezik kakor ogromen slovar samih obledelih metafor in metonimij.

Ako določimo posameznim korensko sorodnim besedam vse prenesene in zamenjane pomene, dobimo prvotni pomen in prvotno obliko predmeta. Tako spoznamo, kaj naše besede prav za prav izražajo. Pojasni se nam, po katerih znamenjih in značilnostih je imenoval človek kako žival, rastlino, sebe, svojo okolico ter sploh vse pojave stvarnega in duhovnega življenja. Tako so dobile živali in rastline svoja imena po glasu (*petelin* po *petju*, *kukavica* po klicu *ku-ku*), po barvi (*žolna* po *žolt*, *sliva* po *sliv* = višnjev), po kraju prebivanja (*zmija* po *zemlji*), po času skotenja (*jarec* po *jar* = pomladni) in po raznih drugih posebnostih (*molj* po *meljem*, *pozoj* in *zajec* po *zijati*, *vol* od *vel-ik*, *trepetljika* od *trepetati*, *osat* od *oster*, *grlo* sorodno z *žreti*, *koleno* s *kolo* itd.).

Besede kažejo predmete v njihovi prvotnejši obliki; iz njih se razodeva starejše stanje narodne kulture. Za *plug* so rabili *okleščeno drevo*, od tod je ime *drevo* ostalo; medeni *korec* in betonirano *korito* kažeta na drevesno *koro*, *skorjo*; *čevelj* na *črevo*; *krščenica* na *krščeno* sužnjo; *postelja* na *steljo*, ki je bila borno ležišče; *temnica* na *temen* prostor; *veža* na *shrambo* za *vozove*, *kolnico*; *plot* na *plesti*; kovinsko *pero* na *gosje pero*; *svinčnik* na *svinec*; *peč* je od sonca segreta *peč* = skala itd.

Spremembo pomena nam lepo kažeta ti dve besedi: *život* pomeni prvotno *življenje*, danes pa *postavo*; *pre-mog* pomeni do Metelka še *zmaja*, ki vse živali premaga, potem pa *kameno oglje*, ki gori z ognjeno zmajevo močjo.

Pri iskanju prvotnega pomena moramo često poklicati na pomoč ostale slovanske jezike, večkrat pa celo neke indoevropske, zlasti latinščino, grščino in gotščino, kajti ti jeziki pogosto hranijo besede še iz tistih časov, ko so bili Slovani ena družina, ali celo iz pradavne dobe, ko so vsi Indoevropci govorili en sam jezik v skupni pradomovini.

BESEDNI ZAKLAD

V besednem zakladu slovenskega knjižnega jezika, ki ima nad stotisoč izrazov, ločimo besede domačega in tujega izvora.

I. Besede domačega izvora so nastale po izpeljavi in sestavi iz slovenskih prvin. Imamo razne časovne plasti:

a) **Praslovanska dediščina** obsega tiste izraze, ki jih je naš jezik podedoval iz nekdanjega skupnega jezika starih Slovanov. Te besede so zadoščale za nižjo stopnjo izobrazbe in omike in so skupne vsem slovanskim in znane tudi raznim drugim indoevropskim jezikom: mati, sin, golob, zob, mesec, sonce, nebo, peti, videti, jesti, dati itd.

b) **Slovenske ljudske tvorbe** so iz stoletij po naselitvi Slovencev v današnji domovini. Novi sosedje in zemlja, sprejem krščanstva in življenje v sklopu zapadne kulture so povzročili nove izraze za nove pojme in predmete: krilatec, hudič, število, tlaka, desetina, davek, dežela, starši, prešuštvo, življenje, trpljenje, ječa, tvor; slednji, rdeč, noben, sleherni, vesoljni, morati, zastonj, precej, vendar, ampak, sicer, nocoj, sploh, in, namreč, menda, morda, dokaj, osorej, tudi, temveč, vedno, ki, ko, že, še itd.

c) Knjižne tvorbe so nastajale od ustanovitve slovenskega knjižnega jezika dalje. Ustvarjali so jih naši pisatelji in pesniki in so v prakso prehajale iz knjig. Z rastočo narodno izobrazbo in prosveto ter razmahom znanosti in umetnosti je nastalo zlasti v preteklem in sedanjem stoletju silno število besed, ki se tvorijo po potrebi sproti še dandanes. Nove tvorbe imenujemo neologizme (okrožnica za cirkular, radijski oddajnik, zvočni film, vistosmeritev). Stare in že izumrle izraze zovemo arhaizme (stoprav, toli). Nove besede so včasih narejene popolnoma po tujem vzorcu; po zvoku so slovenske, po duhu pa tuje; zovemo jih kalke (odbitke): izlet po Ausflug, milosrčje po misericordia, kolodvor po Bahnhof itd.

II. Besede tujega izvora so se že od prasllovanskih časov sprejemale v naš jezik obenem s tujimi predmeti in pojmi, ki so jih označevale. V prasllovanski dobi so prevzete iz nekih orientalskih jezikov in iz gotščine (bukve, hlev, hleb, holm, deska, cerkev, cesar itd.). V novi domovini se je število tujih besed silno pomnožilo z germanskimi, romanskimi, grškimi idr. Prevzem tujih izrazov so povzročili tile momenti: sprejem krščanstva, sprejem novih pojmov in predmetov, sožitje z novimi sosedi Germani in Romani v območju zapadne latinske kulture in gospodarska ureditev fevdalstva. Tako imamo izposojenke germanske: barva, hiša, luknja, šipa, škoda, cilj; romanske: denar, križ, peljati, manjkati, fužina, bajta; madžarske: betežen, gazda, lopov, tolovaj, pajdaš; turške: klobuk, top, tovor, žep, beležiti, tolmač; iz raznih orientalskih jezikov: sobota, barka, gumi, fazan, kostanj, češnja, češplja, lilija, lev, pergament, olje, osel, puška, hruška, gips itd.

Stare in zgodaj prevzete besede so se sčasoma popolnoma udomačile, postale narodna last in jih ne čutimo več za tuje; imenujemo jih izposojenke.

V novejši dobi sprejete besede iz sodobnih živih jezikov z veliko kulturo in civilizacijo se še niso dobro prilagodile našim jezikovnim zakonom ali pa le deloma, zato jih vsakdo čuti za tuje in jih imenujemo *tujke* (nivo, trust, buffet, speaker itd.). Rabijo se zlasti v znanstvu, umetnosti, politiki, gospodarstvu, trgovini in industriji. Sprejete so iz nemškega, francoskega, angleškega, italijanskega in drugih jezikov.

Posebne so slovanske izposojenke, ki smo jih sprejeli namesto neslovanskih tujk v dobi narodnega preporoda, ko so čistili knjižni jezik tujih primesi. Iz *ruščine* so: bodriti, opasen, svojstvo, točka, vzhičen; iz *poljščine*: vpliv, ustava, strog; iz *češčine*: čitanka, godba, kolek, posadka, tovarna; iz *shrv.*: batina, beda, dobaviti, diven, jadikovati, kovčeg, smatrati, vešč, večšina itd.

Glede vseh tujk pomni, da ločimo:

a) *vulgarne*, ki žive v nekultiviranem govoru: žnidar, šuštar, šrauf, froc, štala, kikla, špogati, šimfati, fajn, fejst, žiher, glih ta itd.;

b) *modne*, ki se rabijo le nekaj časa in so nastale iz modnega posnemanja tujega: pikiran, bleširan;

c) *mednarodne* ali kulturne, ki jih rabijo vsi kulturni jeziki in za katere nimamo navadno domačih izrazov: avto, radio, motor, general, realen, individualen, kino, šport, konferenca, komisija itd.

Izraze in oblike, ki jih v knjižnem jeziku ne smemo rabiti, imenujemo *barbarizme*. Sem spadajo vse vulgarne in modne tujke, ki jih imenujemo po jeziku, iz katerega so sprejete: germanizme, italianizme, galicizme, turcizme, rusizme, bohemizme itd. Med barbarizme štejemo dalje razne oblike, ki se rabijo le v kakem narečju (*dialektizmi*), v kaki pokrajini (*provincializmi*) ali v kakem kraju (*loka-*

lizmi). Gorenjske posebnosti imajo Vodnik, Prešeren, Jenko idr.: gošava, vošim, nesêmo, pijêmo, lepiga, pod mostam itd. Tudi razni kalki so barbarizmi: čudnolep po wunderschön (krasen), ognjetrden po feuerfest (nepregoren), ognjevaren po feuersicher (varen ognja), zrakotesen po luftdicht (neprodušen), imendan po Namenstag (god), spomenknjiga po Gedenkbuch (spominska knjiga), vzor-delo in remek-delo po chef d'oeuvre (veledelo) itd.

DELITEV STAVKA PO VSEBINI

V živem govoru niso besede ločene, kakor smo jih v prejšnjih poglavjih spoznavali po obliki in glasovih, ampak so povezane med seboj v določeno razmerje in tvorijo neločljive miselne celote. Najmanjša govorna enota, ki izraža misel, je stavek. Po vsebini delimo stavke v štiri vrste:

1. **Dopovedni** (diktivni) nekaj naznanjajo ali dopovedujejo: Zdravje je največje bogastvo. Ko je bil razgovor končan, je prišel mojster in povedal, da je v šoli počila vodovodna cev.

2. **Velelni** (imperativni) izražajo neko zapoved ali prepoved: Zapirajte vrata! Ne krađi! Bog nam velela, da naj spoštujemo očeta in mater.

3. **Želelni** (optativni) izražajo kako željo ali prošnjo: Naj ti bo sreča mila! Živela naša vojska!

4. **Vprašalni** (interogativni) vprašujejo po nemčem neznanem in jih delimo v štiri vrste, izmed katerih se vsako vprašanje izreka s posebnim stavčnim naglasom.

a) **Poizvedna** (informativna) vprašanja služijo za poizvedovanje po neznani osebi ali stvari: Ali imaš očeta? Kam naj denem? Poglej, ali še dežuje.

b) **Dvomna** (deliberativna) vprašanja izražajo, kako vprašalec preudarja, kaj naj stori v danem primeru: Kaj naj vam rečem? Ali naj vas pohvalim? Premišlja, kaj da naj stori. Gledajo, kako bi ga ujeli.

c) **Začudna** (admirativna) vprašanja kažejo, da se vprašalec čudi onemu, za kar vprašuje. Odgovor je naprej znan; če je vprašanje trdilno, bo odgovor nikalen; če pa je vprašanje nikalno, bo odgovor trdi-

len. Imenujemo jih tudi govorniška (retorična) vprašanja. N. pr.: Je li Savel tudi med preroki? Ali ti nisem že enkrat dal?

d) **S u m n a** (suspikativna) vprašanja izražajo sum, da dobimo na vprašanje pozitiven odgovor; stoje le v nikalni obliki: Ali se ne motiš? Ali se nisi pre-naglil?

Po z u n a n j i o b l i k i ločimo dve vrsti vprašanj:

a) **N e o d v i s n o** (direktno) vprašanje ima obliko premega govora: Ali si napisal nalogo? Zakaj si prišel?

b) **O d v i s n o** (indirektno) vprašanje stoji za glagoli govorjenja, mišljenja in iskanja (verba dicendi, sentiendi in studendi): Povej mi, ali še živi stari Grivar? Veš, kaj je dolgih tisoč let? Vprašala je, ali je že prišel oče domov?

Po n o t r a n j i o b l i k i poznamo troje vrst vprašanj:

a) **V e z n i š k o** (konjunkcionalno) se pričinja z vprašalnim veznikom (ali, li, če, ako), ki se lahko tudi izpusti: Ali misliš kaj na mater? Povej, če pojdeš z nami. Si oženjen? Me ne poznaš več, Tone?

b) **L o č n o** (disjunktivno) je sestavljeno iz dveh ali več vprašalnih stavkov, v katerih se dopuščajo razne možnosti: Kdo je gospodar v hiši, mož ali žena? Ne vem, ali bi se tvojemu početju smejal ali bi se jezil? Ali je prišla?

c) **Z a i m e n s k o** (pronominalno) se začinja z vprašalnim veznikom in označuje posplošenje vezniških ali ločnih vprašanj: Kdo je trkal? Čigav je ta klobuk? Do kdaj naj spim? Povej, s kakšno pravico me preganjaš?

Po s m i s l u morejo biti stavki trdilni ali nikalni:

a) **T r d i l n i** (afirmativni) zatrjuje, da nekaj je: Oče je doma. Ali imaš denar? Vozi desno!

b) **Nikalni** (negativni) trde, da nečesa ni: Očeta *ni* doma. Ali *nimaš* denarja? *Ne* vozi prehitro!

Nikanje je dvojno:

a) **Stavčno**, če je zanikan povedek in se s tem zanikuje ves stavek: *Ni mogel* plačati davkov.

b) **Dodatno**, če se poleg glagola zanikuje še kaka druga beseda v stavku: *Niti* oči (dodatno) se *ni* upal (stavčno nikanje) dvigniti proti nebu. *Nimamo* pri hiši *ne* denarja *ne* kruha. Tu *nisem* še *nikoli* *nikogar* videl.

Zanikanje okreplja v vel. in žel. stavkih prislov nikar: *Nikar ne* laži!

Dve nikalnici dobita trdilen pomen, kadar stoji nikalnica ne tik pred drugo nikalno besedo (*Ne nikoli*, ampak vsak dan grešimo) in kadar stoji v stavku poleg ni še kaka beseda, sestavljena z nikalnico ne (*Bogu ni nič nemogoče*).

PREMI IN ODVISNI GOVOR

Govor kake osebe navedemo lahko dobessedno, t. j. tako, kakor ga je kdo govoril (premi ali direktni govor) ali pa v odvisni obliki (odvisni ali indirektni govor).

1. **Premi** govor označujemo navadno z narekovajem v začetku in na koncu ter ga ločimo z ločili od napovednega stavka, ki stoji lahko pred premim govorom, za njim ali pa sredi njega.

a) Kadar je spredaj, ga ločimo z dvopičjem: Oče mi je rekel: »Priden bodi in se uči!«

b) Kadar je zadaj, tedaj stoji za premim dopovednim govorom vejica, za vprašalnim vprašaj, za velelnim pa klicaj: »Pride ura, ko ti povem vse,« je dejala mati. »Kaj pa se je zgodilo?« sem naglo vprašal. »Priden bodi in se uči!« mi je rekel oče.

c) Ako je vrinjen, ga ločimo spredaj in zadaj z vejico: »Priden bodi,« je rekel oče, »in se uči!« — »Pride ura,« je dejala mati, »ko ti povem vse.«

2. **Odvisni** govor ima obliko odvisnega (izjavnega) stavka z veznikom *da*. Časi ostanejo nespremenjeni, osebe in zaimki pa se ravnaajo po tem, čigav je govor in kdo navaja njegovo vsebino.

P r e m i govor:

Kristus je rekel učencem: »Pojdite in učite vse narode!«

Delavci so vpili: »Kruha nam dajte ali pa dela!«
Često sem si pravil: »Ne dam se zapeljati.«
Že često ste nam rekli: »V vaši hiši je ljubezen.«
Vsakdo se rad baha: »To je moja zasluga.«

O d v i s n i govor:

Kristus je rekel učencem, (da) naj gredo in uče vse narode.

Delavci so vpili, (da) naj jim dajo kruha ali pa dela.
Često sem si pravil, da se ne dam zapeljati.
Že često ste nam rekli, da v naši hiši vlada ljubezen.
Vsakdo se rad baha, da je to njegova zasluga.

DELITEV STAVKOV PO OBLIKI

Po zgradbi delimo stavke v proste in zložene.

I. **Prosti stavek** ima le en povedek, ostalih stavčnih členov pa lahko več. Ločimo jih v tri vrste in sicer:

1. **G o l i** ima le povedek in osebek: Pišem. Oče orje.
2. **R a z š i r j e n i** ima še kaj drugih stavčnih členov: Naša mati je skuhala danes prav okusno kosilo.
3. **S k r č e n i** ima po več istovrstnih členov: Oče, mati in sin gredo domov. Mati kuha in šiva. Izgubil je roke in noge. Imamo lepo in novo šolo. Priden in marljiv vedno delo dobi.

II. Zloženi stavek nastane, ako združimo dva ali več prostih stavkov v eno celoto. Posamezni stavki so med seboj lahko v nadrednem ali podrednem razmerju. Tisti stavek, od katerega so drugi odvisni, je glavni, podredni stavki pa so odvisniki. Znak glavnega stavka je nadrednost; od njega moremo vprašati po vseh drugih, njemu podrednih stavkih, narobe pa ne.

Zložene stavke delimo po zgradbi v tri vrste:

1. **Priredje** je zveza glavnih stavkov: Vidice me je prijazno sprejel in mi podal roko.

2. **Podredje** je zveza glavnih in odvisnih stavkov: Ko sem se poslovil, sem odšel naravnost domov.

3. **Perioda** je umetno sestavljena skupina glavnih in odvisnih stavkov: Kakor mora slikar poznati vse lastnosti barv, ki so mu pripomoček, da utelesi svoje ideje, da mu ne odreko, kadar hoče ustvariti luč ali senco, človeško lice ali zvezdnato nebo: tako mora pesnik imeti v oblasti jezik, svoje umetniško orodje, da se prileže vsaki misli, vsakemu čutu, kakor bi zrasel z njima.

Vsi ti stavki so po obliki lahko popolni, kadar imajo vse člene, ki jih zahteva oblika stavka, da je misel točno izražena, ali nepopolni, kadar jim manjka kak člen, ki se sam po sebi razume ali ki ga moremo povzeti iz drugega stavka.

V nepopolnem (eliptičnem) stavku manjka lahko:

1. povedek: Mi o volku (govorimo), volk iz gozda (pride). Lahko noč! (želimo). Zdravo! Živio!

2. osebkovala beseda ali kak drug člen: Visoko letal (človek, ptič), nizko padel.

3. glavni stavek: Ko bi jaz imel tvojo pamet!

Tudi nepopolni stavki so po vsebini popolni. Rabimo jih v živahnem govoru.

STAVČNI ČLENI

V prostem stavku razločujemo petero stavčnih členov: povedek, osebek, prilastek, predmet in prislovna določila.

I. Povedek (predikat) pove, kaj oseba ali stvar dela ali kaj se z njo godi. Je najvažnejši stavčni člen, na katerega se nanašajo vse druge besede v stavku. Izražamo ga

a) z določnim glagolom: *Mati kuha. Oče se je vrnil.*

b) s povedkovim določilom pri pomožnem glagolu *biti* in nepopolnih glagolih: *hoteti, ostati, postati, začeti, pričeti* itd. Določilo more biti kaka besedna vrsta v poljubnem sklonu: Učenec je priden. Orel je ptič. Zdiš se mi bolan. Izkazal se je pravičnega. Oče je nagle jeze. Te pesmi so dr. Franceta Prešerna. Mi nismo svoji, ampak božji. Duša je od Boga. Imenovan je za ravnatelja. Za doktorja se uči. Otrok hoče kruha.

II. Osebek (subjekt) kaže osebo ali stvar, ki vrši dejanje ali je v nekem stanju. V 1. in 2. os. je osebek zajet navadno v glagolu (Pišem. Poješ.), v 3. os. pa se mora izraziti osebek s posebno osebkovo besedo, ki natančneje določa, na koga ali na kaj moramo misliti.

Osebkova beseda je lahko:

a) kako ime: *Kmet orje. Mokri se ne boji dežja. To ni nič. Pet je več kot dva. Skoro še ni zajca ujel.*

b) nedoločnik: *Pisar postati so tvoje želje.*

Tak osebek, ki ga izraža osebkova beseda v imenovalniku, se imenuje **s l o v n i š k i** (gramatični) osebek. V posebnih primerih pa stoji osebkova beseda tudi v kakem odvisnem sklonu:

a) v rodilniku: *Očeta ni doma. Bilo je cel voz sena.*

b) v dajalniku: *Ne ljubi se mi. Komu ni težko.*

c) v tožilniku: *Skrbi me. Strah nas je bilo.*

d) v zvalniku: *Kristus, usliši nas!*

Taki stavki nimajo slovničnega osebka, temveč samo logičnega (t. j. po pomenu).

Brez osebkeve besede so stavki, kadar osebe ne poznamo ali je nočemo povedati: Grmi. Dani se. Bilo je zvečer. Slabo mi je. Govori se, da bo vojna.

III. **Prilastek** (atribut) natančneje določa imena. Je lahko prireden ali podreden.

1. Za priredni prilastek se rabijo pridevnik, deležnik, pridevni zaimék in števník, ki se skladajo s samostalnikom v spolu, sklonu in številu: *Dober glas seže v deveto vas. Zlat ključ vsaka vrata odpre.*

Rabi se pridevno, kadar pomeni neko stalno lastnost (*Pošten človek ne laže*), ali povedno, kadar izraža samo slučajno stanje (*Vrnil se je domov zdrav in vesel*).

Prilastek, ki mu služi neodvisen samostalnik, imenujemo *pristavek* (apozicijo): *Umril je mož poštenjak. Videl sem pisatelja Finžgarja. Skozi mesto Maribor teče reka Drava. Baron Žiga Zois. Služi kot učitelj.*

Če je pristavek razširjen in miselno poudarjen, stoji za samostalnikom in se loči z vejico: *Primož Trubar, prvi slovenski pisatelj, je po rodu z Raščice.*

2. Za podredni prilastek se rabi samostalnik v rodilniku ali v kakem sklonu s predlogom.

a) V rodilniku stoji, kadar pomeni kako pripadnost: začetek leta, konec šole, ropotanje koles. Zlasti pri pojmovnih imenih: dolgost življenja, pesem svobode.

Kot *delni rodilnik* (partitivni genitiv) označuje le del kake reči. Rabimo ga pri snovnih imenih (kos kruha, venec čebule, vrč vode, liter vina, tri kaplje krvi), pri ločilnih, nedoločnih in glavnih števnikih od 5 dalje (dvoje vrat, veliko sena, pet ljudi), pri zaimkih v srednjem spolu (Kar je živega, vse mora umreti), pri prislovih mere (veliko sena, preveč dežja) in pri glagolih (prinesi sveže vode).

Rodilnik stoji namesto svojilnega pridevnika, kadar ima samostalnik pri sebi kak prilastek (hiša *mojega* očeta, vojska *kralja* Matijaža, *sv. Jakoba* cerkev, v državi *kneza* Koclja, trg *kralja* Petra, ulica *10. oktobra*, mož *bistrega* duha) ali kadar sledi samostalniku kak stavek, ki je odvisen od njega (To so besede *matere*, ki je ljubila svojega otroka). Če nima samostalnik kakega prilastka, rabimo svojilni pridevnik: *očetova* hiša, *Matjaževa* vojska, *Jakobova* palica, v *Kocljevi* državi itd.

Izogiblji se tujih zvez: Čitali smo tragedijo *od* Shakespeara, berem poezije *od* Franceta Prešerna, ministrstvo prosvete, ministrstvo trgovine in industrije! Pravilno se pravi: čitali smo Shakespeareovo tragedijo, prebiram poezije Franceta Prešerna ali Prešernove poezije, prosvetno ministrstvo, ministrstvo za trgovino in industrijo.

b) V dajalniku se rabi kot prilastek samostalnik, ki nadomešča svojilni prilastek ali prilastkov roditelj: Birmanski boter *mi* je. Težnost je vzrok *padanju*. Spomin je *človeku* najzvestejši prijatelj.

c) V sklonu s predlogom se rabijo samostalniki, ko se stvar ne da izraziti s prirednim prilastkom ali ima drugačen pomen: trgovina *z* mešanim blagom, ljubezen *do* domovine, pomoč *v* sili, dekle *z* biseri, jame *na* Krasu so svetovno znane (toda: *kraške* jame so nastale po delovanju podtalne vode).

IV. **Predmet** natančneje dopolnjuje pomen glagolov in pridevnikov, je nujno dopolnilo povedku, ker označuje osebo ali stvar, na katero se razteza glagolsko dejanje. Zato imajo dopolnilo samo prehodni in pravi povratni glagoli, ne morejo pa ga imeti ne-prehodni in nepravi povratni (Dete spi in se smeje). Za dopolnilo služijo samostalniki in zaimki, ki morejo stati v vseh sklonih razen v imenovalniku, ter nedoločniki.

a) V tožilniku imajo predmet vsi neposredno prehodni glagoli (direktni objekt): Pišem pismo. Zob me boli.

Imajo ga tudi paronimični glagoli: Živim življenje reveža. Potujem pot ti negotov.

Pri zanikovanju stoji v rod.: Zakaj ne pišeš naloge?

b) V dajalniku zaznamuje osebkovo udeležbo (Skomina mi je, mraz mu je) ali izraža predmet, ki mu je dejanje namenjeno (Odgovoril sem mu. Sebi delaš. Smeje se mi.).

c) V rodilniku ga zahtevajo razni glagoli: Držim se starih navad. Službe išče in kruha prosi.

Delni rod. naznanja, da se glagolsko dejanje razteza le na del predmeta: Prinesi vina! Daj mi kruha in sira!

d) V sklonu s predlogom zahteva mnogo glagolov in pridevnikov: oče skrbi *za* otroke, vprašal je *po* materi, jezim se *nad* dežjem, upam *na* uspeh, zanesem se *na* prijatelja, verujem *v* zmago, hrepenim *po* denarju, grem *po* vode, imenovan *za* ravnatelja, ni mi *za* kopanje itd.

e) V nedoločniku: Dajte mi piti! Treba je ubogati.

Nekateri glagoli imajo po dvojje predmetov:

a) Dva tožilnika, predmetnega in povednega: Najstarejšega člana (predmetov tožilnik) so imenovali predsednika (povedkov). Očeta so našli mrtvega.

Stvarnega in osebnega imajo *učiti, vprašati, stati*: Prijatelja učim matematiko. Nekaj vas hočem vprašati. To ga bo stalo življenje.

b) V tož. in rodilniku: Tega me je strah.

c) V tož. in dajalniku: Pokazal je tujcu pravo pot.

d) V daj. in rodilniku: Strupa mu je v vino nalila.

e) V raznih sklonih: Vprašam mater po očetu in za dober svet.

Pri rabi nikalnega roditelja (genitiva negativa) pomni:

a) Predmet, ki stoji v trditeljskem stavku v tožilniku, prestopi v nikalno v roditelj: Imam *denar*. Mati kuha *kosilo*. Zanikano: Nimam *denarja*. Mati ne kuha *kosila*. Nobene *tajnosti* ne izdam.

b) Predmet stoji v rod. le, ako je neposredno odvisen od zanikanega glagola. Trditeljsko: *Imel je namen ukrasti kolo*. Nikalno: *Ni imel namena* (neposredno odvisen rod.) *ukrasti kolo* (*kolo* je neposredno odvisno od glagola *ukrasti*, ki zahteva dopolnilo v tožilniku, in ne od zanikanega glagola *ni imel*). Pravilni so torej primeri: *Dekle ni imelo kaj obleči*. *Ne zado- stuje poznati naravo*, ampak tudi ljudi.

c) Če se v stavku z več členi nanaša nikalnost samo na en člen, stoji samo ta v rod., drugi ne: *Ni kradel samo denarja*, ampak tudi *obleko* in *živež*.

d) V rod. stopi le zanikani predmet (objekt), ne kak drug stavčni člen: O postanku sveta še danes *nič* ne vemo (*nič* je prislov). Tu ni *nič* ostalo (*nič* je osebek). *Nič* ni v življenju lepše (povedek) kakor čistost srca. Poslovil se je, ne da bi črhnul *besedico* (*ne da bi* je veznik v pomenu *brez* = brez besede). Odšel je, ne da bi zaprl *vrata* za seboj.

V. **Prislovna** (adverbialna) določila natančneje določajo povedek glede na kraj, čas, način in vzrok; zato jih ločimo v krajevne, časovne, načinovne in vzročne. Prislovno določilo more biti:

a) samostalni s predlogom: *na bregu* stojim, pa tudi brez predloga: *3. marca* je umrl, *tri tedne* je bil bolan.

b) prislov: *Vstal je zgodaj*. *Nikjer* ga ni videti.

c) deležnik: *Kleče* je molila. *Sedeč* je čital.

1. Krajevno določilo stoji na vprašanje *kje?* *kam?* *kod?* in zaznamuje kraj: *Po suhem* pojdi v hišo!

2. Časovno odreja čas na vprašanje *k d a j ? k o - l i k o č a s a ? d o k l e j ?*: *Do jutri naredi nalogo!*

3. Načinovno določilo označuje na vprašanje *k o - l i k o ? m e r o , k a k o ? n a s l e d e k i n n a č i n* (sredstvo in družitev) ter na vprašanje *k l j u b č e m u ? d o - p u s t i t e v d e j a n j a*: Pomagal bom *p o s v o j i h m o č e h*. Ne misli *d r u g a č e*, kot govoriš. *S k o l o m* udariti. *Z v o l k o v i* tuliti. *D o s m r t i* ranjen je ležal. *K l j u b o b l j u b i* ni nič storil.

4. Vzročno določilo izraža na vprašanje *z a k a j ? v z r o k , č e m u ? n a m e n , s k a k š n i m p o g o j e m ?* pa pogoj dejanja: *Z a r a d i t e b e* bom izgubil glavo. *N a p o m o č* sem ti prišel. *Z d e l o m* si boš zopet opomogel.

PRIREDJE

Priredje je zveza dveh ali več glavnih stavkov v celoto. Posamezni členi so zvezani med seboj ali po veznikih ali pa stoje brez veznika. Vsebina stavkov je določena po nekem razmerju, ki je lahko peterno:

1. **Ve zalno** (kopulativno) priredje tvorijo po vsebini podobni ali sorodni stavki; vežejo jih vezalni vezniki: Spoštuj ti očeta in tvoj sin bo tebe spoštoval. Poprej pomisli, potem govori. Ni niti med, niti jed. Zgodovina kaže ne le slavna dela, temveč tudi slaba.

2. **V lo čno** (disjunktivno) priredje se vežejo stavki, ki se med seboj tako ločijo, da drug drugega vsebinsko izključujejo. Vezniki so: ali — ali, bodisi — ali: Ali se uči ali pa pusti šolo. Vsakdo prejme svoje plačilo, bodisi dobro ali slabo.

3. **V p r o t i v n e m** (adverzativnem) priredju je vsebina posameznih stavkov med seboj v nasprotju; vežejo se s protivnimi vezniki: Volja je dobra, ali meso je slabo. Žetev velika, a delavcev malo. Bog se ne zmeni za besede, ampak gleda na dela.

4. **V v z r o č n e m** (kavzalnem) priredju utemeljuje drugi stavek veljavnost prvega; vežejo jih vzročni

vezniki: Pridno delaj, zakaj življenje je kratko. Počakaj, saj nisi voda. Brž ubogaj, sicer bo šiba pela.

5. V **sklepalnem** (konkluzivnem) ali **posledičnem** (konsekutivnem) priredju obsega drugi stavek to, kar se da sklepati iz prvega ali kar izvira iz prvega kot posledica; rabijo se sklepalni in posledični vezniki: Krpan je bil silen človek, zato se ni bal nikogar. Kopal se je v premrzli vodi, zaradi tega se je močno prehladil.

Priredje je lahko **nepopolno** (eliptično), ako je izpuščen veznik ali kak stavčni člen: Lisica se dlake izlevi, (toda) zvijač se ne iznebi. Njemu je lahko, (kajti) on je bogataš.

P a r e n t e z o (vrinjeni ali vmesni stavek) imenujemo v kak stavek vrinjen drug, vsebinsko samostojen stavek, ki ga ločimo z vejico ali pomišljajem: Voda sestoji, *kakor nas uči kemija*, iz vodika in kisika. Župančičev Ciciban — *saj vsi poznate to knjigo* — je mladini mil in prijeten znanec.

Pomni, da se vsi priredni stavki ločijo z vejico; vejica ne stoji samo pred *in*, *pa*, *ter*.

PODREDJE

Podredje je zveza glavnih in odvisnih stavkov. Glede na medsebojno odvisnost ločimo odvisnike I., II. in III. stopnje. Glede na mesto, po katerem se vrste odvisniki z glavnim stavkom, razločujemo:

a) sprednje stavke: *Ko stari govore*, otroci naj molče.

b) zadnje stavke: Varuj se tistih, *ki se prilizujejo*.

c) srednje stavke: Dela, *ki ga lahko danes storiš*, ne odlašaj na jutri.

Odvisnike vežejo z glavnimi stavki vezniki, oziralni ali vprašalni zaimki ali prislovi in zato razlikujemo:

1. **Vezniške** (konjunkcionalne), ki se vežejo s podrednimi vezniki: da, ker, ko, če, ako itd.

Posebna vrsta so izjavni (deklarativni) stavki, ki stoje za glagoli govorjenja in mišljenja (verba dicendi in sentiendi); veže jih *da* ali *kako*: Gledal je, *kako odnaša hudournik zemljo*. Spoznal sem, *da zaman išče sreče*, kogar sovraži življenje.

Sorodni so pojasnilni (eksplikativni) stavki, ki pojasnjujejo kak stavčni člen: Vsi so pripravljeni, *da gredo v vojsko*. Bolje je, *da ostaneš doma*.

2. **Oziralne** (relativne), ki se uvajajo z oziralnimi zaimki in prislovi: *ki*, *kateri*, *kdor*, *kar*, *kjer*, *kamor*, *kakor*... Ujemati se morajo v spolu in številu z besedo, na katero se nanašajo: Težko je breme, *ki ga nosim*. *Kdor se Boga ne boji*, ga tudi ljudi ni sram.

Posebne vrste je paratetični stavek, ki se nanaša na določeno osebo ali stvar: To ni za velikana, *ki se mu pravi Brdavs*, pa tudi ne zame, *ki mi pravi Krpan*.

Paratetični stavek z veznikom *kar*, ki nadomešča časovni prislov *tedaj* ali zaimek *to*, izreka neki nepričakovan dogodek: Dolgo ni bilo nič videti, *kar se nenadoma močno zabliška*. Moj prijatelj se je poročil, *kar ti je gotovo že znano*.

Hipotetični se nanašajo na nedoločeno osebo ali stvar in imajo splošen značaj: *Kdor je bolan*, naj ostane doma. *Kadar denar poide*, pamet pride.

3. **Odvisne** vprašalne (indirektno interogativne) stavke, ki se začenjajo z vezniki: *ali*, *če*, *ako*, *kdo* itd. ali pa z vpraš. zaimki in prislovi: *kdo*, *kaj*, *kakšen*, *kam*, *zakaj*, *kod*, *kdaj* itd. Prim.: Vprašal sem ga, *ali hoče z menoj*. Poglej, *če še dežuje*. Povej mi, *kaj delaš*. Pozabil je povedati, *kdaj se vrne*.

V odvisnih vprašalnih stavkih ne rabimo veznika *da* in na koncu ne pišemo vprašaja: Ne vem, *kdaj vam povrnem vse dobrote*.

Pomni, da med glavne in odvisne stavke stavimo vedno vejico!

PERIODA

Perioda (sestavje) je obsežna in umetno sestavljena skupina glavnih in odvisnih stavkov. Ima dva dela: **prorek** (protaza) in **porek** (apodoza), ki se nanašata drug na drugega in tvorita lepo zaokroženo celoto. Prvi del misel pripravlja, drugi del jo izpelje in zaključi. Prorek je poreku prireden ali podreden in navadno v protivnem ali vzročnem razmerju. Vsak del periode obsega po več manjših priredij in podredij. Obsežnejše člene loči podpičje, prorek od poreka pa dvopičje.

Primerjaj: Ko se na nebu kopičijo pogubonosni oblaki, ki hitro zavijejo sonce v svoj temnosivi plašč; ko se vžiga blisk za bliskom in preti vžgati hišo ubogemu zemljanu; ko se pripogibajo vrhovi dreves pred besnečim viharjem skoro do tal; ko trepeče vsak klas, vsaka vejica, vsaka trta pred pogubnim ledenim zrnjem: tedaj sklepa kmet pobožno roke, proseč dobrotljivega Boga, naj bi odvrnil od doma in polja pretečo nesrečo.

VRSTE ODVISNIKOV

Odvisni stavek stoji namesto kakega člena glavnega stavka in je do njega v istem razmerju, kakor so stavčni členi prostega stavka do povedka, in sicer:

osebko**vo** besedo nadomešča
povedko**vo** besedo nadomešča
prilastek nadomešča
predmet nadomešča
prisl. dol. kraja nadomešča
prisl. dol. časa nadomešča

osebkov odvisnik
povedkov odvisnik
prilastkov odvisnik
predmetni odvisnik
krajevni odvisnik
časovni odvisnik

prisl. dol. načina nadomešča

{ načinovni odvisnik
primerjalni odvisnik
posledični odvisnik
dopustni odvisnik

prisl. dol. vzroka nadomešča	$\left\{ \begin{array}{l} \text{vzročni odvisnik} \\ \text{namerni odvisnik} \\ \text{pogojni odvisnik} \end{array} \right.$
------------------------------	--

1. **Osebkov** (subjektni) odvisnik izraža osebek glavnega stavka: *Kdor je len, sam sebi čas krade. Kar mačka rodi, vse miši lovi.*

2. **Povedkov** (predikatni) odvisnik nadomešča povedkovo določilo (ne povedek): Bog je, *ki pomaga v sili* (Bog je pomočnik v sili).

3. **Prilastkov** (atributni) odvisnik stoji namesto prilastka: Pes, *ki nič ne laja*, globoko zobe zasaja. Očitanje, *da smo prijatelju neodkritosrčni*, je bridko.

4. **Predmetni** (objektni) odvisnik nadomešča predmet glavnega stavka: Smrt ozdravi, *kar nas boli.*

5. **Krajevni** (lokalni) odvisnik naznanja kraj dejanja: Vsaka ptica rada leti tja, *kjer se je izvalila.*

6. **Časovni** (temporalni) odvisnik kaže na čas dejanja: *Dokler je drevo mlado*, ga lahko pripogneš.

7. **Načinovni** (modalni) naznanja način, po katerem se glavno dejanje vrši: Šel je mimo križa, *ne da bi se odkril.*

8. **Primerjalni** (komparativni) pojasnjuje povedek glavnega stavka s kako primero: Tako povem, *kakor sem slišal*. Nič ni lepšega, *kakor strah božji.*

9. **Posledični** (konsekutivni) naznanja posledico ali učinek, ki izhaja iz povedka glavnega stavka. Preveč sem ga ljubil, *da bi ga mogel pozabiti.*

10. **Dopustni** (koncesivni) izraža misel, ki je glavnemu stavku nasprotna: Dete je veselo, *dasi ni zdravo*. Kit ni riba, *četudi živi v vodi.*

11. **Vzročni** (kavzalni) odvisnik izraža vzrok dejanja: Ptice selivke zapuščajo v jeseni naše kraje, *ker jim manjka hrane.*

12. **Namerni** (finalni) stavek izraža namen dejanja: Človek ni zato na svetu, *da bi lenobo pasel.*

13. **Pogojni** (kondicionalni) odvisnik izraža pogoj, s katerim se dejanje glavnega stavka vrši: *Če bo jutri dež*, ne pojdemo na izlet.

Izraža pogoj lahko kot resničnega (*Če to veš*, zakaj molčiš?), mogočega (*Če bi iskal*, bi našel.) ali nemogočega (*Ko bi imel denar*, bi zidal hišo.).

O še nekaterih drugih odvisnikih (vrinjenem, izjavnem, pojasnilnem, hipotetično oziralnem in paratetično oziralnem) glej zgoraj pri priredju in podredju.

BESEDNI RED V STAVKU

Besedni red je lahko naraven ali umeten, ki ga nahajamo pri pesnikih in govornikih. V naravnem govoru imamo prosto in stalno stavbo besed. Besedni red v prosti stavi določa stavčni poudarek, t. j. tista beseda v stavku, ki nosi misel stavka in ki je zaradi tega najkrepkeje poudarjena. Nepoudarjene ali manj poudarjene besede se vrste v stavku okoli poudarka po redu, kakor so odvisne od njega.

Naravni besedni red je v stavku: osebkovala beseda — povedek — povedkovo določilo; pridevniški prilastki stoje pred pojasnjeno besedo, predmeti pa za tisto besedo, ki so ji dodani v dopolnilo. Pred povednim glagolom stoji predmet, če je naglašen, in prislovno določilo načina v trdilnih stavkih: Potrpljenje železne duri prebije. Bratje in sestre se od daleč najbolj ljubijo.

Ostavi naslonic (enklitik), ki so od pomožnega glagola (sem, si, je, sva, sta, smo, ste, so, bom, boš, bo, bi itd.) ter krajše oblike osebnega zaimka (me, te, se, ga, je, mi, ti, si itd.), pomni, da stoje za prvim pojmom v stavku, pa naj bo ta izražen z eno besedo ali z več besedami ali pa s celim stavkom: Oče je imel tri sinove. Deček z objokanimi očmi se mi je v srce smilil. Strast, ki ga je imela v oblasti, se mu je poznala.

Naslonice morejo začenjati stavek le, kadar se opirajo na kako misel prejšnjega stavka (*Ali ga poznaš? Ga ne poznam.*), kadar je v vprašalnih stavkih izpuščena vprašalnica *ali* (*Si ga videl?*) ali na čelu stavka ali stavčnega dela za vrinjenim stavkom (*Konjiča, ki sem mu ga bil kupil, se ga je že naveličal. Prosil ga je in se mu zasmilil.*).

Kadar dva povedka ali več stavkov tesno vežemo, se pomožnica *je* izpušča: *Prišel je domov, sedel na klop, odložil palico, se naslonil na mizo in zaspal.*

VEZANJE POVEDKA Z OSEBKOM

I. Povedek stoji v ednini

a) Kadar ima stavek en sam osebek: *Sonce sije.*

b) Kadar je os. beseda skupno ime; spol je slovničen: *Vsa družina je okužena. Gospoda vse zapravi, kar ima. Deca se igra. Divjad je plašna. Listje je porumenelo.*

c) Kadar je os. beseda nedol. ali glavni števnik od 5 dalje; glagol stoji v srednjem spolu, povedkova beseda pa se ujema z delnim rod. v spolu, sklonu in številu: *Pet ljudi je prišlo. Sila vojakov je padlo. Veliko je poklicanih, a malo izvoljenih.*

d) Kadar je os. beseda delilni števnik: *Rodilo se je dvoje otrok. Dvoje vrat je v sobi.*

e) Kadar sta dve os. besedi, a se smatrata za eno celoto, posebno pri sorodnih pojmi; spol se ravna po bližnjem imenu: *Laž in zvijača pogine, le resnica ostane. Strah in trepetanje je prišlo. Sreča in veselje je razlito po naravi.*

O skladnosti spola še pomni:

Samostalniki, ki imajo slovnični in naravni spol različen, se ravna po naravnem: *Starešina je obolel. Šolski sluga je zaspal. Izjema je dekle: Lepo je to naše dekle. Krasen deklič si, Francka!*

Pri brezosebnih glagolih stoji povedek v srednjem spolu; enako pri samostalniki *groza*, *strah*, *sram*, *mraz*, *škoda*, *konec* itd.: Bilo je spomladi. Deževalo je. Grmelo in bliskalo je, da nas je bilo groza.

II. Povedek stoji v dvojini

a) Kadar se govori o dveh osebah ali stvareh. Ako so različne osebe, ima 1. oseba prednost pred 2. in 2. oseba pred 3. osebo. Pri različnih spolih stoji povedek vselej v moškem spolu. *Jaz in ti se učiva. Jaz in oče greva v mesto. Ti in mati ostaneta doma. — Jelen in košuta sta ušla lovcem. Mati in dete sta bolna. Nebo in zemlja bosta prešla. Oče in dete sta zbolela. Človeku sta potrebna jed in oblačilo.*

b) Kadar stoji ena od dveh os. besed v rod. s predlogom *s* ali *z*: Vsako nedeljo greva z očetom v mesto (t. j. jaz in oče greva).

III. Povedek stoji v množini

a) Kadar ima stavek tri ali več osebko ali je os. beseda v množini; spol in oseba se ravnata kakor v dvojini: *Oče, mati in dete so odšli na sprehod. Dva brata in sestra so me pestovali. Dve sestri in dete so se šli kopat. Sršeni, ose in čebele bodo vedno prepir imeli. Oče, ti in jaz se odpeljemo na morje. Vi in vaši otroci ste nas često obiskali.*

b) Pri pluralia tantum: *Jetra me bolijo. Starši so prišli. Nove klešče so se mi strle.*

c) Kadar je eden izmed več osebko izražen z orod. s predlogom *s* ali *z*: Vsak večer gremo z očetom na sprehod (t. j. mi otroci in oče).

d) V znak spoštovanja do ene osebe:

1. V majestatičnem pluralu imamo tudi zaimke v množini: *Mi*, angleški kralj, *smo* našim narodom naročili.

2. Pri vikanju stoji povedkova beseda za oba spola v moškem spolu: *Kaj ste rekli, gospod? Bodite tako ljubeznivi, gospa, izvolite sesti!*

V navadi je tudi logično vezanje osebka s povedkovo besedo, ki stoji v ednini in razlikuje oba spola: *Kaj ste tako žalostna, ali se še niste potolažila? Bodite tako ljubezniv in mi povejte.*

3. Pri onikanju, ki se za knjižni jezik ne dopušča: *Mati so bolni. Oča so topli me, mati jokali se.*

Germanizem je onikanje namesto vikanja: *Kaj želiš, gospa? Naj bojo tako dober, gospod, in naj mi dajo eno cigareto.*

Glede kopule pomni, da stoji navadno v množini ali pa se ravna po pomenljivejši besedi: *Pljuča so organ za dihanje. Otroci so dar božji. Zlato in biseri so draga stvar. Gonilo na veter so jadra. Kdo so ti možje?*

RABA SKLONOV

Skloni izražajo razmerje enega imena do drugega ali do glagolskega dejanja. Ločimo neodvisni sklon, imenovalnik, in odvisne sklone, ki so odvisni od glagolov in drugih besed v stavku. Samo brez predloga se rabi imenovalnik, samo s predlogom mestnik in orodnik, ostali pa s predlogom ali brez njega.

I. Imenovalnik se rabi

a) Kot slovnični osebek: *Kmet orje njivo.*

b) Kot povedkovo določilo pri pomožnem glagolu (biti), pri nepopolnih (ostati, postati), pri povratnih (imenovati se, klicati se, zvati se, zdeti se, videti se) in pri brezosebnih (ime je, pravi se, pravijo, reče se): *Mož je poštenjak. Bodi pameten! Mati je bolna. Postal sem revež. Imenuje se Krpan. Temu se pravi laž. Bolan se mi zdiš. Ime mu je Tone. Temu pravijo korupcija.*

Zvalnik se nadomešča z imenovalnikom, ki ima v tej vlogi poseben poudarek: Tiho, *fantje!* Marko, pojdi sem! *Prijatelj*, imaš kaj zame? Živio, *kralj Peter II*. Zvalnik ni stavčni člen, ampak samo imenska oblika klicanja in vzklikanja. V slovenščini je svojo posebno obliko že davno izgubil (ostanek je prislov *bore* iz Bože).

II. Rodilnik označuje

a) Pripadnost na splošno, zlasti pa, kadar ni moči storiti pridevnika ali ima pridevnik že drug pomen ter pri pojmovnih imenih: začetek povesti, ropotanje koles, konec seje, meje Jugoslavije, umor Cezarja, tolažnik žalostnih, pesem svobode, dar modrosti, pomen znanosti.

b) Kot svojilni pove, čigava je kaka stvar: hiša *mojega očeta*, *sv. Jakoba* cerkev. Uporablja se, kadar ima rod. pri sebi kak prilastek ali če mu sledi stavek, ki je od njega odvisen (To so besede *matere*, ki je veliko izkusila), sicer rabimo svojilni pridevnik (očetova hiša, Jakobova palica).

c) Osebkov je nastal iz osebka: slavec poje — petje *slavca*, drevo rodi sad — sad *drevesa*.

d) Predmetni stoji namesto predmeta: orjem zemljo — oranje *zemlje*, pismo je nadomestilo *govora*.

e) Kakovostni pove, kakšna je kaka stvar: denar *starega kova*, človek *lepega vedenja* in *bistrega duha*.

f) Delni (partitivni) pove, da se jemlje le del kake reči. Rabi se za samostalniki mere (liter *vina*, vrč *vode*, venec *čebule*, zvezek *pesmi*), za prislovi količine (malo *masti*, veliko *sladkorja*), pri določnih števnikih od 5 dalje (pet *ljudi*, sto *vojakov*). Pri glagolih se prislov navadno izpušča (prinesi mi *vode*, vzemi si *hrušk*, daj sem *sira*).

g) Neposredni predmet v nikalnih stavkih in osebek pri zanikanem povedku glagola *biti*: Nimam *denarja*. Ni mogel najti *te stvari*. *Očeta* ni doma.

h) Stoji kot predmet za nekimi samostalniki (groza, strah, skrb, misel, želja, volja, škoda, mar, žal, sram) v zvezi s kopulo (*tega* me je sram, škoda *denarja*, groza je je *smrti*); za pridevniki obilice in pomanjkanja (sit *kruha*, poln *hvale*, vreden *pohvale*); pri glagolih obilja in pomanjkanja (iskati *službe*, čakati *matere*, prositi *živeža*, želeli *zabave*) in pri povratnih glagolih (bati se *nesreče*, spomniti se *mladosti*, sramovati se *uboštva*, plašiti se *avtomobila*, prijeti se *dela* itd.).

i) Rabi se za prislovno določilo časa (Umrl je *meseca maja*) in stoji za predlogi: *brez, do, od, s, za*.

III. **Dajalnik** označuje osebo ali stvar, kateri je nekaj namenjeno ali proti kateri se dejanje obrača, in sicer:

a) Kot predmet zaznamuje osebkovo udeležbo pri samostalnikih (treba, potreba, mar, skrb, žal, znoj, skomina, vrsta) v zvezi s kopulo v 3. osebi (treba *mu* je bilo iti, mar *mi* je itd.). Dalje se rabi:

b) Kot predmet pri prehodnih glagolih, ko se imenuje stvar, kateri je dejanje namenjeno: Pomagaj *siromakom*. Posodil *mi* je. *Lažniku* ne verjamem. Odgovoril *ti* bom.

c) Kot predmet pri nepravih povratnih glagolih: smejem se *mu*, čudim se *jim*, smili se *nam* itd.

d) Kot predmet pri brezosebnih glagolih, ki označujejo občutke: hoče se *mi*, dremlje se *ti*, gnusi se *mu* itd.

e) Kot predmet pri izrazih: ime *mi* je, pravijo *mu*, rekajo *nam*, nadeli so *jim* ime.

f) Za pridevniki: koristen *zdravju*, škodljiv *očem*, *Bogu* vdan, *ljudem* milostiv itd.

g) Pri pomožnem glagolu: *Meni* je do resnice. — Kaj *mi* je začeti? Odgovor *ti* bo dajati.

h) Etični dajalnik izraža, da se nekaj godi ali ne godi po volji nekoga: *Zakaj mi ne delaš? To vam je junak!*

i) Svojilni nadomešča svojilni prilastek ali prilastkov roditelj: *Stric mi je. Odkrili so hiši streho.*

j) Stoji za prislovi: *Težko človeku brez prijateljev. Gorje mu, lahko tebi, joj meni* itd.

Stoji za predlogi: *k, proti, kljub, vzlic, nasproti.*

IV. Tožilnik je sklon neposrednega predmeta (direktnega objekta) in stoji za neposredno prehodnimi glagoli: *Pijem vino. Nabiram cvetje. Imenovali so ga rešitelja. Učitelj ga je naučil novo pesem. Imamo ga tudi za paronimičnimi glagoli: Spi spanje pravičnega. Živi življenje potepuha. Bojuje boj sam s seboj. Potujem pot ti negotov (Kette).*

Tožilnik je nadalje lahko:

a) Predmet nekih neprehodnih glagolov: *boli me glava, mrazi me, zebe me, srbi me, skrbi me, stane me.*

b) Logični osebek za glagoli in samostalniki, ki zaznamujejo občutke: *trga me, grize me, volja me je, groza, strah, briga, skrb, misel, sram, veselje, pridnost ga je* itd.

c) Povedkovo določilo: *Izkazal se je pravičnega moža. Naredil ga je pametnega. Nazval sem te svojega prijatelja.*

d) Prislov mere in cene: *dva metra visok, težak en cent, stane dva dinarja, vredno en mernik žita.*

e) Prislov časa: *vso noč so plesali, tri tedne dela.*

f) V nepopolnih stavkih kot predmet: *Lahko noč!*

Stoji za predlogi: *čez, raz, skoz(i), zoper, na, ob, po, v, med, nad, pred, pod.* Predmet s predlogom: *škoda za denar. Grem po očeta. Zanima se za slovstvo.*

V. Mestnik se rabi za predlogi: *na, o, ob, po, v, pri* in označuje:

a) Okolnost kraja, časa, načina in vzroka: *Na bregu stojim. Javil se je o polnoči. Človek se po imenu kliče. V živo ga je zadel. Vrnil se je ob petih.*

b) Daljni predmet: vprašam *po materi*, premišljujem *o vojni*, hrepenim *po denarju*.

c) Ostanki starega mestnika brez predloga so neki prislovi in predlogi: jutri, davi, drevi, lani, sredi, doli, gori, vrhu, blizu.

VI. **Orodnik** se rabi le za predlogi: s, z, med, za, nad, pod, pred in označuje:

a) Okolnost kraja, časa, načina, vzroka; dalje sredstvo in družitev: *nad mizo* visi luč, bilo je *pod kraljem* Petrom, pričakovali so ga *z veseljem*, bolan *za gripo*, umreti *za lakoto*, sprehaja se *s psom*, *z lopato* kopati.

b) Logični osebek: Popoldne greva *z bratom* v gozd.

c) Daljni predmet: jezi se *nad sabo*, znesel se je *nad njim*, gospoduje *nad vso sosesko* itd.

d) Predmet za pridevniki obilja in pomanjkanja: bogat *z vinom*, ubog *z žitom*, založen *z mesom*.

e) Nekdanji orodnik brez predloga se je ohranil v redkih prislovih: križem, mahom, skokoma, curkoma, mestoma, polagoma itd.

RABA ČASOV

Po obliki imamo štiri čase, po pomenu pa sedem:

1. **Nedovršni sedanjik** (prezent) izraža dejanje, ki v sedanjosti traja ali se ponavlja, in sicer:

a) Pravi sedanjik pove, da se sedaj spričo mene nekaj godi: Oče *kadi* in *čita* časnik. *Gledam*, kako *plavaš*.

b) Nepravi označa neko lastnost ali poklic: Drava *teče* v Donavo. Oče *dela* v tovarni. Sin *vozi* na železnici. Sestra *poje* v zagrebški operi.

c) Gnomični ima veljavo za vse čase; rabi se v pregovorih in rekih: Pes, ki *laje*, ne *grize*.

d) Historični poživlja živahnost pripovedovanja, ki ga pa mora uvesti historični dovršni sedanjik: Ves utrujen je došel do velikanske obrasle skale in ni vedel dalje. Sede na skalo, *gleda in gleda*, okoli *vlada* temen mrak, on pa *razmišlja*, kaj ga še čaka.

e) Futurni stoji za označitev prihodnjega dejanja za prislovi, ki naznanjajo bodočnost: Jutri *pišemo* naloge. Zvečer *poje* Kiepora. Jeseni *potujem* v Pariz. V nedeljo se *vrši* občni zbor.

f) Izraža željo ali zapoved: Da si mi zdrav! Glej, da me *opravičiš*!

Sedanjik se rabi povsod tam, kjer dejanje v sedanjosti še traja: Včerajšnji listi *obsojajo*. Pisatelj v knjigi *razlaga* nove nauke. V drami se *kaže* junakov značaj. Iz besed poslanca *posnemamo*.

2. **Dovršni sedanjik** naznanja dovršeno dejanje:

a) Pravi naznanja, da se kako dejanje v sedanjem trenutku začne in izvrši. Imajo ga samo trenutni glagoli: *Spovem* se svojih grehov. *Oznanim* vam veselo novico. Tega ne *izpustim* iz rok. Tega ti ne *dovolim*.

b) Gnomični se rabi v pregovorih in označa dejanje, ki more nastopiti v vsakem času: Jabolko ne *pade* daleč od drevesa.

c) Historični se rabi v živahnem in slikovitem pripovedovanju: Prijazno sem prišel k njemu, on pa se *začne* na lepem jeziti, me *grdo ozmerja* in *nažene*.

d) Futurni ima v zvezi s časovnim prislovom pomen prihodnjika: Letos *pridem* k vam na počitnice.

e) Izraža željo in zapoved: Naj *pride*, kar hoče.

f) V zanikanih vprašanjih poizvedujemo po vzroku: Zakaj ne *prideš*? Zakaj ne *popravite* strehe?

g) Stoji namesto prihodnjika v pogojnih, časovnih in oziralnih stavkih: Če se na glavo *postaviš*, ti ne *dovolim*. Če *utoneš*, te bom rešil.

h) Včasih lahko nadomešča dovršni prihodnjik: To kravo *prodam* (sem pripravljen). To kravo *bom prodal* (je že sklenjeno).

3. **Nedovršni prihodnjik** (futur) izraža v prihodnosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje; imajo ga samo nedovršni glagoli: *Delal bom* in *se učil*.

4. **Dovršni prihodnjik** zaznamuje v prihodnosti dovršeno dejanje: *Preselil se bom*.

V pogojnih, časovnih, dopustnih in oziralnih stavkih stoji pogosto namesto njega dovršni sedanjik: Ko *pridem* k tebi, mi pokaži.

5. **Nedovršni pretekli čas** (imperfekt) izraža v preteklosti trajajoče ali ponavljajoče se dejanje: Valovi *so šumeli* in lahko *udarjali* v čoln, ki je *vozil* čez reko.

6. **Dovršni pretekli čas** (perfekt) pomeni vsako v preteklosti dovršeno dejanje: *Dodelal sem*.

Označa sedanje osebkovo stanje po izvršenem dejanju: *Prišel sem* v šolo (sedaj sem v šoli).

7. **Predpretekli čas** (pluskvamperfekt) kaže dejanje, ki se je v preteklosti dovršilo, preden je nastopilo neko drugo: *Kakor mu je bil ukazal*, tako je storil. *Kaj si mu bil storil*, da te ni mogel pozabiti?

Pri nedovršnikih stoji imperfekt: V mladosti je rad *molil*, pozneje ni več kazal pobožnosti. Tedaj sem zvedel, kar *sem želel*.

Rabi se v irealnih pogojnih, časovnih, vzročnih in oziralnih stavkih: Ko *bi bil ubogal*, bi bil srečen.

RABA NAKLONOV

Poznamo štiri naklone: povedni, pogojni, velelni in želelni naklon (indikativ, kondicional, imperativ, optativ).

1. **Povedni** nekaj določno izjavlja: Ena lastovka še ne naredi pomladi. Ali je oče doma?

2. **Pogojni** izraža neko pripravljenost, možnost ali namero, pa tudi ublaženo trditev in prošnjo: Rad bi me opeharil, *če bi me mogel. Če bi iskal, bi našel. Ali bi jokal?* Prišel sem, *da bi ti pomagal. Prosil bi te, da mi posodiš knjigo.*

3. **Velelni** izraža željo, prošnjo, izpodbudo, svarilo, opomin, zapoved ali prepoved: *Hodi desno! Čuj nas, dobri Bog! Uči se! Bog pomagaj! Lahko noč!*

V zanikanem velelniku rabimo navadno nedovršnike: *Ne iztrguj listov! Ne hodi po vode! Ne zapiraj vrat!*

Za zanikanje **posameznega** dejanja rabimo tudi dovršnike: *Ne stori tega! Ne naredi te sramote!*

Velelnik se zanika z nikalnico *ne, nikar* ali *ne smeš*: *Ne lenari! Nikar jokati! Ne smeš prelomiti besede!*

4. **Želelni** je prijaznejša oblika zapovedi: *Tvoj duh naj nas vodi! Naj ti bo sreča mila! Kaj naj počnem?*

V nikalnem želelniku rabimo navadno le nedovršnike, v zanikanje **enega** dejanja pa tudi dovršnike: *Reci jim, naj nas počakajo! Reci jim, naj nas ne čakajo!* — Povej mu, naj mi *ne naredi* te sramote!

RABA GLAGOLSKIH NAČINOV

Pri glagolu poznamo tri načine: tvornega, trpnega in srednjega (aktiv, pasiv, medij).

1. **Tvorni** pove, da vrši osebek neko dejanje na predmetu, ki je izven osebk. Imajo ga vsi prehodni glagoli. N. pr.: Kmet orje njivo. Dekle pere perilo. Jezi se nad njim.

2. **Trpni** pravi, da osebek nekaj trpi, t. j., da sprejema nase učinek dejanja, ki prihaja od druge osebe. Tvori se s trpnim deležnikom neposredno prehodnih glagolov. Ima vse naklone in čase, razen preteklega. Prim.: Pohvaljen sem. Opikan od komarjev. Od črvov sneden.

Spremembe pri prehodu aktiva v pasiv so tele: Povedek preide v pasivno obliko, osebek stopi v rodilnik s predlogom *od* (ki navadno odpade), predmet pa postane osebek. Sredstvo se izraža s predlogom *s*; ako je oseba, pa s predlogom *po*. Prim.: Lovec je ranil srno s kroglo. Pasivno: Srna je bila ranjena s kroglo (*od* lovca). Obveščen je bil *po* prijatelju. Z vodo obdano mesto.

Pomni, da se slovenščina izogiblje pasiva! Izražamo se najrajši aktivno. O pasivu s povratnim glagolom glej nižje!

3. **Srednji** naznanja dejanje, ki prehaja od osebka na predmet (= tožilnik osebno-povratnega zaimka se), ki je istoveten z osebkom. Osebek torej opravlja dejanje sam na sebi ali sam s seboj. Imajo ga le pravi povratni glagoli, v vseh časih in naklonih. Prim.: Hlapec se umiva (= sam sebe), dete se praska, maže se s kremo, ubil se je s samokresom, zaprla se je v sobo, sosed se rad hvali itd.

S povratnimi glagoli moremo izražati poleg medija tudi še aktiv in pasiv.

a) **Aktiv** se izraža s povratnim glagolom (t. j. z medialno obliko), kadar je miselni poudarek na dejanju ali stanju samem in ne glede na to, kdo ga povzroča. Nositelj in povzročitelj dejanja stopita ob stran. Tak aktiv rabimo navadno *brezosebno* ali *anonimno*, kadar osebka ne poznamo ali ga nočemo imenovati: nasip se podira, hiša se trese, voda se vali, skala se drobi, piščeta se lepo peko, to vino se dobro pije, v tej sobi se prijetno spi, od tu se daleč vidi itd.

Aktivni pomen dajejo tudi vzajemni glagoli, ki naznanjajo udeležbo več osebkov: Otroci se kepajo (= drug drugega). Psi se koljejo. Sosedje se sovražijo. Ta družina se vedno prepira (= člani te družine med seboj). — Lahko pa prehaja dejanje tudi na tretjo osebo: Ta hiša se vedno prepira (= s sosedi,

ne med seboj). Ti bratje se radi pretepajo (z drugimi). Naši se uspešno vojskujejo.

b) **Pasiv** izražajo nedovršni povratniki. Osebek ne more vršiti sam na sebi dejanja, ampak sta osebek in povzročitelj dejanja različna: časopisi se berejo (= ne sami sebe, temveč drugi nje), pšenica se žanje, žito se mlati, most se gradi itd.

V takih stavkih ni stilistično dobro rabiti osebkovo besedo v tožilniku: Izvaž^a se pšeni^{co}. Učence se vidi na oknih. Zvečer se bere časopise. Išče se Uršo Plut. Prosim, da se *me* sprejme. Predlagam, da se *ga* kaznuje. V takih stavkih mora stati imenovalnik. Še lepše pa je izražanje v aktivu.

Nepravi povratniki nimajo medija, vsi povratni pa se radi izogibajo pasiva. Govori se: Kjer se prepirajo in pravdajo, ni sreče (napačno: kjer se prepira in pravda, ni sreče).

RABA IMENSKIH GLAGOLSKIH OBLIK

1. **Nedoločnik** je prav za prav glagolski samostalni^{nik}, ki se pa ne sklanja. Da je glagol, vidimo po tem, ker ima predmet in se veže s prislovi. V stavku je lahko:

a) Osebkova beseda pri brezoseb^{nem} povedku: Lepo je *govoriti*. Po tleh *pljuvati* je prepovedano.

Logični osebek stoji za glagolom biti: Kaj mi je *začeti*? *Umreti* mi je in ni mi *živeti*.

b) Predmet za mnogimi glagoli: Znam *delati*. Hočem *jesti*. Želim *potovati*. Ne utegnem *iti*. Ne dam se *motiti*.

Za glagoli zaznavanja: Slišala je ptičko *peti*.

c) Povedkovo določilo za nekimi samostalniki in pridevniki: Čas je *iti*. Imam oblast *zapreti* vas. Dolžan je *ubogati*. Zmožen ni *prenašati* vročine.

c) Samostalni^k: Nimam kaj *jesti*. Daj mi *piti*!

Rabi se v zanikanem velelniku: Nikar *hoditi*! Le ne *uganjati* neumnosti!

Pomni, da se ne sme rabiti s predlogom *za*, ker je ordinarni germanizem: Imam ti nekaj *za povedati*. Nič ni *za se učiti*. Take primere povemo po domače: Moram ti nekaj povedati. Nič ni učenja. Nimam kaj jesti. Nič ni videti. Ni kaj kuhati. Lepo je sedeti v senci. Vroče je, da bi se stopil (ne: *za se stopiti*).

Nedoločnik se veže s prislovi: hitro *hoditi*, lepo *peti*, navzkriž *iti*, vedno *garati* itd.

2. **Namenilnik** stoji za glagoli premikanja in izraža namen dejanja: Šel je v mesto *kupovat* obleko. Lahko se razveže v namerni odvisnik: Šel je v mesto, da bi si kupil obleko. Predmet stoji v rod. ali tož.: Grem *perilo prat*. Grem *nabirat jagod*.

Zahteva ga tudi dati = poslati: Dal je *perilo prat*.

Praviloma ga imajo samo nedovršniki, od dovršnikov pa se more rabiti le takrat, kadar označuje kako posamezno dejanje: Pojdi *zapret* okno. Grem *kupit* liter vina. Pojdi jim *povedat* novico! Bolje pa je nadomestiti namenilnik dovršnikov z velelnikom ali odvisnikom: Pojdi in *zapri* okno! Pojdi in *kupi* liter vina! Grem, da si *kupim*.

3. **Tvornosedanji deležnik na -č** oznanja trajno dejanje, ki se vrši istodobno z nekim drugim. Nadomešča časovne, vzročne, pogojne in dopustne stavke, v katere se lahko razveže: *Sedeč* na vrtu je opazoval letanje čebel. Nič hudega *sluteč* je šel mimo.

Nekateri se rabijo kot pridevniki: *vroča* voda, *bodoči* voditelji, *bodeče* trnje, *nemogoče* stvari, *rdeča* lica.

4. **Tvornosedanji deležnik na -e** ki ga imajo samo prehodni glagoli, se rabi kot prislov načina in se lahko razveže v priredni stavek: *Kleče* je molila = *klečala* je in *molila*. *Smehljaje* mi je podala roko.

5. **Tvornopretekli deležnik na -vši, -ši** označa trenutno dejanje, ki je minilo, preden je drugo nastopilo. Nadomešča časovne in vzročne stavke: To *rekši* je odšel. Domov *prišedši* se je zgrudil na tla.

Rabimo ga le od maloštevilnih glagolov: *rekši*, *prišedši*, *skrivši*, *pozabivši*, *oprijemši*, *bivši*, *napisavši*, *prestopivši*, *pokadivši*, *ozrši*, *strši*, *začenši*, *vzemši*, *izvzemši*, *vštevši*. Drugih se v lepem govoru izogibljemo. Imajo ga le dovršniki. *Bivši* je postal pravi pridevnik.

6. **Tvornopretekli na -l** se rabi za tvorbo zloženih tvornih glagolskih oblik: sem *delal*, bom *pisal*, bi *rekel*. Neki deležniki od neprehodnih glagolov so postali pravi pridevniki (*uvele* rože, *ostarela* ženska, *gnilo* sadje) in imajo pridevno ali povedno vlogo ter se stopnjujejo opisno: *pretekli* teden, *minulo* leto, *oteklo* lice, *stekel* pes; *bolj zrel*, *bolj gnil*.

Železniki so: Vrag te *vzel*! *Živel*! (*Živio!* je iz shrva).

7. **Trpnopretekli deležnik na -n, -t** poznajo samo prehodni glagoli: pokopan, ranjen, ubit, ocvrt. Rabi se za tvorbo trpnih glagolskih oblik.

Kot pridevnik se rabi prilastno (*ranjena* zver ne pade) ali povedno (zver je *ranjena*).

8. **Glagolnik** izraža dejanje in je po obliki samostalnik. Tvori se iz trpnopreteklega deležnika z obrazilom *-je*. Imajo ga nedovršni glagoli (govorjenje, vrtenje, petje, vpitje), pri dovršnih pa ga često nadomeščajo samostalniki na *-tev*, *-ba*, *-nja*, *-lo* idr. (oprostitev, ukinitiv, naredba, obramba, izkušnja, naznailo, pojasnilo, dogodek itd.).

RABA VELIKIH IN MALIH ČRK

A. Z veliko začetnico pišemo:

I. **Lastna imena**, t. j. imena, ki označujejo posredne osebe, živali ali stvari, in sicer:

a) **Osebna imena** (krstna, rodbinska, hišna, stalne pridevke; imena bogov, duhov, živali, narodov, rodov, naseljencev raznih celin, držav, pokrajin in krajev): Janez, Marija, Prešeren, Ribičev, Dušan Silni, Jupiter Gromovnik, Abaddon, krava Luca, Slovenec, Bunjevci, žid, Evropec, Jugoslovian, Dolenjec, Ribničan itd.

Z veliko začetnico pišemo tudi posebejne abstraktne pojme: Smrt, Sreča, Dobrota, Poezija.

b) **Zemljepisna imena** (celin, držav, pokrajin, mest, trgov, vasi, vodá, gorá, planetov itd.): Azija, Poljska, Slovenija, Bizeljsko, Zagreb, Ljutomer, Vrba, Hmeljnik, Sava, Gospodična, Gorjanci, Stol, Mars, Večernica.

V sestavljenih lastnih imenih pišemo z veliko začetnico vselej prvo besedo, drugo pa samo tedaj, kadar je druga beseda že sama po sebi lastno ime, sicer pa z malo. Če je lastno ime, pišemo z veliko, n. pr.: Slovenska Bistrica, Julijske Alpe, Črni Drim, Mala Azija, Prednja Indija, Severna Amerika, Vzhodna Pruska.

Če je obče ime, pišemo z malo, n. pr.: Novo mesto, Stari trg, Črna gora, Tihi ocean, Šar planina, Pohorski dom, Orožnova koč, Trg svobode, Pod turinom.

Enako velja za: Severno Ledeno morje, Severnoameriške združene države ali: Združene države Severne Amerike, Rtič dobre nade itd.

Za krajevna imena, ki so nazvana po kakem svetniku, pomni, da se pridevka *sv.* in *šent* (*št.*) pišeta z veliko: Sv. Jakob ob Savi, Sv. Vid nad Cerknico, Št. Vid nad Ljubljano, Št. Peter pod Svetimi gorami, Sv. Lovrenc na Dravskem polju, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Sv. Trije kralji na Pohorju, Sv. Križ v Vipavi.

c) Naslove in nazive ustanov, zavodov, podjetij, društev in družb: Jugoslovanska akademija, Društvo narodov, Rdeči križ, Podmladek Jadranske straže, Sokol, Prosvetna zveza, Slovensko planinsko društvo, Obnova.

d) Naslove časnikov in časopisov, knjig ter slovstvenih izdelkov: Slovenec, Jutro, Sodobnost, Dom in svet, Hlapci, V zarje Vidove, Napake slovenskega pisanja.

II. **Svojilne pridevnike**, izpeljane iz osebnih imen z obrazilom -ov, -ev, -in: Janezov, Cankarjev, Franjin, Trdinov, Perunov, Abadonov, Sultanov, Jutrov, Slovenčev.

III. Izraze za **označitev krščanskega Boga in Matere božje**: Bog, Gospod, Oče, Stvarnik, Križani, Dobrota, Jagnje božje, Sin božji, sv. Duh, sv. Trojica, sv. Rešnje Telo, sv. Križ; Mati božja, Devica Marija, sv. Mati, sv. Devica itd.

IV. **Imena praznikov**, ki so po postanku svojilni pridevniki: Telovo, Jurjevo, Duhovo, Vidov dan, Mali Šmaren, Gospojnica. V dvomljivih primerih tudi: Novo leto, Vsi sveti, Božič, Velika noč, sv. Trije kralji.

V. **V znamenje spoštovanja** osebni in svojilni zamki *Ti*, *Tvoj*, *Vi*, *Vas*, *Vam*, *Vaš* itd. v pismih in dopisih ter v govorih Boga in Matere božje: Lepo *Vas* pozdravlja *Vaš* vdani France. Takrat, Oče, *Ti* pri meni stoj!

Pomni pisavo naslovov najvišjih oseb: Vaše kraljevsko Veličanstvo, Vaša Svetost, Njegovo Veličanstvo.

stvo kralj Peter II., Nj. Vis. knez-namestnik Pavle, Nj. Svetost papež Pij XII., Nj. Eminenca kardinal.

VI. **Kratice lastnih imen:** SPD, CMD, RK, KID, TPD, ČZN.

VII. **Prva beseda** v stavku, napisu, podpisu ter po piki, vprašaju, klicaju in po dvopičju v začetku preme-
ga govora.

B. Z malo začetnico pišemo vsa **obča imena**, t. j. imena, ki ne označujejo poedinih oseb ali stvari, ampak le njihovo vrsto; posebej pa pomni, da pišemo z malo:

1. Splošne pojme: slovanstvo, sokolstvo, sv. pismo, koran, akademija, gasilski dom, cerkev, bolnica, gledališče, narodni dom, kazino, brižinski spomeniki, očenaš, avemarija, deset božjih zapovedi itd.

2. Imena dni, mesecev in koledarskih dob: ponedeljek, marec, svečan, pomlad, advent, veliki teden.

3. Strani neba: vzhod, zapad, sever, jugozapad. Toda: Daljni vzhod, Bližnji zapad.

4. Imena dob, obdobj in kulturno-zgodovinskih struj: srednji vek, preporod, moderna, rokoko, ilirizem.

5. Imena zgodovinskih dogodkov: marčna revolucija, ljubljanski kongres, versajski mir, majniška deklaracija, vidovdanska ustava, svetovna vojna.

6. Imena pripadnikov društev, strank in raznih struj: socialist, radikal, naprednjak, skavt, fašist.

Pomni pisavo: bleiweisovec, mahničev, metelkovec, cankarjanec, ilirec, vrazovec, mačkovec, jutrovec.

Izjeme so: Sokol, Čbeličar, Vajevec, Zvonovec, Dominsvetovec.

7. Imena pripadnikov verskih zajednic in članov verskih družin: kristjan, luteran, mohamedanec, žid, frančiškan, častita sestra, križar, hodža, husit.

8. Naslove poklicev: kralj, knez, ban, minister, papež, škof, šah, prezident, profesor, doktor, sv. oče; g. minister, ing. Kavčič, dr. Prešeren, p. Hipolit.

9. Nazive odlikovanj: red sv. Save, jugoslovanska krona. Toda: Karadjordjeva zvezda.

10. Iz osebnih imen nastala obča imena: francoz (ključ), žid (oderuh), cigan (kladivo, lažnivec), latinec, rus, mecen, mentor, vulkan, volt, amper, ohm, eros, havelok, kajfež, nestor.

11. Imena bajeslovnih bitij, v kolikor niso individualna: sojenica, povodni mož, nimfa, satir, rusalka.

12. Imena živali po kaki lastnosti: čada, vranec, serec.

13. Pripadnike ras: arijec, črnc, belec, mulat.

14. Vrste vojske: legionar, ulan, kozak, grenadir.

15. Kakovostne pridevnike iz lastnih imen na -ski, -ški: pariška moda, laško pivo, pohorski kmet, jadranska obala, dravski most, cankarjanski slog, stiški samostan, homerski smeh, salomonski odgovor, krakovska salama.

16. Nazive oblasti in uradov: banska uprava, prosvetno ministrstvo, kasacijsko sodišče (toda lastno ime: Stol sedmorice v Zagrebu), realna gimnazija, mestno načelstvo, skupščina, senat, spodnja zbornica, okrajni šolski svet, mestni vojaški urad.

V sestavljenih nazivih pišemo osnovno besedo z malo, določilno pa z veliko: hotel Orel, kavarna Zvezda, gostilna Pri grozdu, buffet Daj-dam, trgovina Turist.

17. Imena upravnih enot: jugoslovanska država, francoska republika, dravska banovina, mariborski srez (okraj), kamniška občina, gornjegrajski okraj. Toda: banovina Hrvatska.

18. Pridevnike strani neba, ko so le bližje zemljepisno določilo: zapadna Slovenija, južna Dalmacija, vzhodna Evropa, južni Slovani, severni Rusi.

Lastna imena so: Zahodna Indija, Severna Amerika, Vzhodno morje, Severno Ledeno morje.

19. Imena praznikov: pepelnica, vnebohod, binkošti, svečnica, cvetna nedelja, veliki petek, sveti večer.

Kadar bi bil dvom, pišemo lahko tudi z veliko: Novo leto, Zedinjenje, Božič, Vsi sveti, Velika noč itd.

20. Pridevnika sv. in šent (št.), kadar označata svetnika: ob sv. Martinu se vino krsti, po sv. Jakobu. Enako: sv. maša, sv. obhajilo.

PISAVA KRSTNIH IMEN IN PRIIMKOV

O pisanju osebnih imen velja uradno določilo, da se morajo pisati tako, kakor so zapisana v rojstnem listu. Toda veliko ljudi je med nami, ki niso zadovoljni s pisanjem svojega imena, češ da ima nedomačo obliko ali da ni po pravopisu pravilno. Pri tem je treba pomniti, da so se priimki ustalili v 15. in 16. stoletju in da so jih zapisovali razni mestni, trški in grajski pisarji v urbarje, a od 1600 dalje cerkveni upravitelji v rojstne, poročne in mrliške matice po tujem pravopisu, saj so bili sami tujci. Te v davniini zapisane oblike so ostale skozi stoletja do danes skoro povsem nespremenjene. Toda kakor smo pred sto leti zamenjali bohoričico z gajico, tako zahteva naša narodna individualnost, da nadomestimo tuj pravopis z domačim. Naše oblasti so poklicane, da uredijo pisavo osebnih imen na po-

doben način, kot so uredile pisanje krajevnih imen, t. j. vsa osebna imena naj se pišejo samo z gajico in v skladu z zahtevami slovenske slovnice in pravopisa. Na ta način bomo prišli do pravih in lepih domačih imen: *Črniček, Bezjak, Kranjec, Sitar, Župančič* itd. in opustili potujčena: *Tschernitscheg, Wesiak, Krainz, Sitter, Suppantschitsch*. Po tej poti bomo tudi dobili jezikovno dobra in pravopisno urejena imena: *Ipavec, Javornik, Kavčič, Kranjec, Medvešek, Mlakar, Prešeren, Remec, Srnec, Skubec, Škrlj, Škrjanec, Zabukovšek, Zajko* itd. namesto izmaličenih oblik: *Ipauc, Javernik, Kaučič, Krajnc, Medvešek, Mlaker, Prešern, Remic, Sernc, Skubitz, Škerl, Škorjanc, Zabukušek, Sajko*. Vsi nosilci takih in sličnih nevšečnih imen imajo možnost, da jim na prošnjo pristojna oblast, župni urad in banska uprava, popravi ime.

PISAVA TUJIH LASTNIH IN OBČIH IMEN

Tuja lastna imena pišemo na dva načina: v tuji ali v domači obliki.

I. V domači obliki jih pišemo:

1. kadar imamo za tuja krajevna imena slovensko ime ali obliko: *Trst, Gorica, Oglej, Benetke, Milan, Rim, Padova, Celovec, Dunaj, Monakovo, Budišin, Carigrad, Solun, Gdansk, Nemčija, Španija, Nizozemska, Švedska, Madžarska, Japonska, Kitajska, Prednja Indija*;

2. bolj znana in mnogo rabljena tuja imena: *Čile, Paragvaj, Aleksandrija, Kvirinal, Ženeva, Bruselj, Kiev, Varšava, Lodz, Tešin, Lvov, Temešvar*;

3. staroklasična imena, ki so se v teku stoletij obenem s humanistično kulturo povsem udomačila: *Atene, Delfi, Levktra, Kserks, Cezar, Maraton, Zevs, Edip*;

4. imena iz slovanskih jezikov, ki rabijo cirilico. Ruska in bolgarska transkribiramo, srbska pišemo po hrvatskem načinu: Jagić, Karadžić, Karađorđević, Turgenjev, Iljinski, Tolstoj, Cankov, Beograd;

5. iz malo znanih jezikov (kitajskega, japonskega, arabskega itd.) jih pišemo po sporočeni izreki: Budha, Šanghaj, Peking, Jangtsekiang, Čangkajšek.

II. V tuji izvirni obliki jih pišemo, kadar nimamo domače oblike, zlasti pa:

1. manj udomačena antična imena: Aquae Sextiae, Via Appia, Aegospotami.

V znanstvenih spisih se lahko na sploh uporablja pisava antičnih imen v grški ozir. latinski obliki.

2. imena iz modernih jezikov, ki imajo latinico:
f r a n c o s k a : Descartes, Richelieu, Dumas, Voltaire, Gide, Balzac, Rousseau, Barthou, Marseille, Versailles;

a n g l e š k a : Shakespeare, Byron, Cambridge, Greenwich;

a m e r i š k a : New York, Washington, Chicago, Hollywood;

i t a l i j a n s k a : Boccaccio, Machiavelli, Dante Alighieri;

n e m š k a : Goethe, Nietzsche, Röntgen, Schiller, Weber;

š p a n s k a : Don Quixote de la Mancha, Barcelona, Ibañez;

č e š k a : Masaryk, Mácha, Kollár, Sirový, Žižka, Pekař;

p o l j s k a : Sienkiewicz, Mickiewicz, Reymont, Pilsudski itd.

Pomni, da v dopisovanju s tujino vselej pišemo imena v naslovih v izvirni pisavi! N. pr.: Johann Winter, Buchhändler, Wien XII., Herrengasse 15,

Deutschland. — François Piron, Ancienne Librairie, 12, Rue Cassette, Paris, France.

Kakovostne pridevnike iz tujih lastnih imen pišemo:

a) v domači obliki: dunajski, rimski, beneški;

b) po izreki: njujorški, marsejski, versajski, haški;

c) pri redkih imenih pritikamo -ski na tujo osnovo: calaiski, nanteski, lehavrski, montreuxski.

Za **pisavo tujih občih imen** velja načelo, da jih pišemo po izreki. Često se morajo imena prilagoditi našemu črkopisu in naši izrekovalni zmožnosti; tuji glasovi se podajo z najbližjimi našimi: liker za liqueur, inženir za ingénieur itd. Primerjaj še: esej, avdience, loža, shema, tramvaj, afera, ilustracija, akord, nivo, ritem, filozofija, estetika, vaza, scena, kvartal, kolokvij, trotoar, nacionalen, socializem, angažirati, finansirati, gol, avto, tank, trust, maksimum, šport, konserva, konsum, trezor, bencin, vazelin, eter, ideja, bruto, franko, volterianec, bajronizem, šekspirski, rusojevski, donkihotski, donžuanski, rentgenizirati, biró, rajfajznovka, detajl, artilerija.

Le malo besed je ohranilo tujo pisavo: menu, silhueta, jury, fair, agio, duce, scherzo, intermezzo, match, speaker, crawl, rendezvous, sujet, buffet idr.

PISAVA KRATIC

V sodobnem življenju, ki zahteva hitro in kratko izražanje, rabimo mnogo kratic. Za skrajšane besede stavimo navadno piko. Skrajšati moremo tako, da vzamemo:

1. p r v o č r k o : l. m. p. o. (leto, list; mesec, mati; pošta, pater; oče); t. l., m. m., t. č., s. r., t. j. (tega leta, minulega meseca, ta čas, svojeročno, to je); SPD (Slovensko planinsko društvo).

Skupaj pišemo: *itd.*, *idr.*, *ipd.*

2. prvi dve črki: *št.*, *kr.*, *ml.*, *st.*, *sv.*, *gl.* (številka, kraljevski, mlajši, starejši, sveti, glej). *Peko*, *Karo* (Peter Kozina, Karel Roglič);

3. tri ali več črk: *dir.*, *ing.*, *izg.*, *prof.* (direktor, inženir, izgovori, profesor);

4. prvo in zadnjo, pa tudi srednjo: *dr.*, *msgr.*, *št.* (doktor, monsinjor, šent).

Brez pike pišemo:

a) kratice za mere, uteži, denar in kemijske prvine: *m*, *km*, *l*, *hl*, *ha*, *g*, *kg*, *p*, *din*, *S*, *CO₂*, *NaCl* (meter, kilometer, liter, hektoliter, hektar, gram, kilogram, para, dinar, sulphur-žveplo, ogljenčeva kislina, natrijev klorid);

b) lastna imena, pisana z velikimi črkami: *SPD*, *CMD*, *TPD*, *KID*, *RK*, *PJS*, *APZ*, *PZ*, *ZKD*, *ČZN*, *LZ* (Slovensko planinsko društvo, Ciril-Metodova družba, Trboveljska premogokopna družba, Kranjska industrijska družba, Rdeči križ, Podmladek Jadranske straže, Akademski pevski zbor, Prosvetna zveza, Pokojninski zavod, Pogrebni zavod, Pevska zveza, Plavalna zveza, Zveza kulturnih društev, Časopis za zgodovino in narodopisje, Ljubljanski zvon);

c) kratice, ki so dobile obliko nove besede: *Peko*, *Pekatete*, *Tivar*, *Orjem*, *Minpro*, *Prizad* itd. (Peter Kozina, Prva kranjska tvornica testenin, Tekstilna industrija Varaždin, Organizacija jugoslovanskih emigrantov, ministrstvo prosvete, Priviligirana izvozna zadruga).

Poleg domačih kratic imamo še vse polno tujih, n. pr.: *cfr.*, *l. c.*, *m. p.*, *dto.*, *N. B.*, *L. S.*, *P. S.*, *Fis*, *Fiat* (confer, loco citato, manu propria, de dato, nota bene, loco sigilli, postscriptum, Fédération internationale sportive, Fabbrica italiana automobili Torino).

Besede, ki so prave sestavljenke (spojenke), pišemo skupaj, druge pa narazen (sklope). Prave spojenke so:

1. **Samostalniki:** vinógrad, hudoúrník, kážípot, neprídiprav, neboditréba, bognasváruj, srbohrváščina.

N a r a z e n se piše: po poli brat, po poli sestra, mož beseda, figa mož, narobe svet, mojster skaza, pedenj človek, laket brada, pol tič pol miš, čire čare, stara cerkvena slovanščina, suplent pripravnik.

Tuje so sestave: Zlatorog milo, Mirim čokolada, Planinka čaj itd. Prav se glase: milo Zlatorog, čokolada Mirim, čaj Planinka (kakor: reka Drava, mesto Kamnik).

Samostalnika ločenega pomena vežemo z v e z a j e m : Kant-Laplaceova teorija, Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis, železnica Ljubljana-Novo mesto.

2. **Pridevniki:** svetlosiv, belordeč, gologlav, nadobuden, sadonosen, bojaželjén, častilakomen, sladkosneden, belokranjski, prednjeindijski, maloazijski, južnoslovanski, narodnopolitični, narodnogospodarski (narodno gospodarstvo), poljudnoznanstven, starocerkvenoslovanski, srbskohrvatski, češkoslovaški, vzhodnoštajerski, realnogimnazijski, lahkoatletski.

N a r a z e n pišemo neprave sestavljenke: rajsko lep, kapljivo tekoč, smrtno nevaren.

Pridevnike ločenega pomena pišemo z v e z a j e m : slovensko-nemški slovar, kitajsko-japonska vojna, Moravsko-vardarska dolina, trgovsko-industrijska družba, historično-filološko-literarni oddelek, zemljepisno-zgodovinska zbirka itd.

3. **Zaimki:** malokdo, marsikaj, nate, zame, pote, zanjo, nanje, zase, vaše, nanj, ponj, predenj, skozenj.

N a r a z e n : kdor si bodi, kateri koli, kar koli.

4. **Števniki:** a) glavni od 11 do 20 in desetice od 20 do 90: enajst, štirinajst, šestnajst, dvajset, štiri-

deset, petdeset, šestdeset, sedemdeset, devetdeset; b) vrstilni in ponavljalni: enoindvajseti, petindvajseti, osemindesetdeseti, tristoti; trikrat, petindvajsetkrat, petstotič, osemindvajseti.

Glavne pišemo razen onih pod a) **n a r a z e n** : ena in dvajset, pet sto. Na denarnih položnicah, nakaznicah in čekih pišemo skupaj, da onemogočimo zlorabo: 100 = ensto, 528 = petstoosemindvajset, petstodvajsetosem.

5. Zanikane **glagole**: nisem, nimam, nočem, nedostaja. Sicer pomni, da se pri vseh drugih glagolih pišeta nikalnici *ne*, *ni* **n a r a z e n** : ne smem, ne maram, ne vidim, ne bo, ne bi, ni bil, ni imel.

6. **Prislove**: bržkone, čimprej, čimdalje, kajne, kajneda, malone, malodane, prejkone, morebiti, seveda, večidel, obenem, ravnokar, pravkar, vsaksebi, tostran, onstran, ponajveč, vsepovsod, kolikokrat, večkrat.

N a r a z e n : okoli in okoli, gori in doli, tja in sem, sem ter tja, več ali manj, prej ali slej, naprej in naprej, zdaj in zdaj, noč in dan, tako rekoč, tako zvan, tako imenovan, ravno tako, prav tako, ravno tam, kratko in malo, prav za prav, kolikor toliko, kdor si bodi, kdo ve, Bog ve, Bog si ga vedi, kar se da itd.

7. **Predloge**: izmed, iznad, izpred, izpod, izza.

Če se pomen predloga v zloženki več jasno ne čuti in je beseda v zloženem izrazu svoj prvotni pomen spremenila, tedaj pišemo **s k u p a j** : počasi, popolnoma, posebej, potemtakem, popoldne, navzkriž, do-dobra, domala, iznova, obenem, medtem, sčasoma, kvečemu, vobče, zares, zdoma, zbogom, zapovrstjo, vstran, poleti, pozimi, ponoči, podnevi.

Če se pomen predloga še čuti in imajo izrazi še svoj prvotni pomen, pišemo **n a r a z e n** : po večini, iz večine, po navadi, na novo, po strani, na pol, na glas, na splošno, na videz, na zunaj, na pamet, na dolgo, po tihem, pred kratkim, pred sinočnjim, v kratkem, po vrsti, po sili, od daleč, od blizu, od kod, za nič,

zaradi tega, razen tega, v nič iti, po zlu iti, med tem časom, za to ne vem, za kaj in za koga delaš itd.

8. **Veznike**: anti, bodisi, dasi, dasiravno, dasiprav, dasitudi, čeravno, čeprav, četudi, najsi, medtem, niti, kajti, nato, zato, zakaj, potem, zatorej, zategadelj, akoravno, odkar, bržčas, bržkone (= menda) itd.

N a r a z e n : ne le — ampak tudi, čim bolj — tem manj, pri vsem tem, brž ko bo prišel, medtem ko, da li pride.

Z v e z a j e m pišemo: le-ta, le-to, le-onega, le-tam, le-sem; ka-li. Če stoji *le* za besedo, pišemo s **k u p a j** : tale, tole, onegale, tamle, semle, zdajle, šele, vendarle; jeli, jelite.

DELJENJE BESED

Kadar je treba besedo deliti, pomni tale pravila:

I. **Zložene** besede delimo po sestavnih delih:

1. sestavljene besede razstavimo: pol-noč, pet-deset, čim-prej, to-stran, svoje-glav, samo-uk, ne-znan;

2. predloge ločimo od osnove: raz-širiti, iz-gnati, brez-žičen, od-dan, raz-stava, pred-sednik, nad-škof;

3. obrazilo ločimo od osnove, če se meje med obema deloma zavedamo: ljud-stvo, lep-ši, smrt-na, po-vod-ni.

II. **Nezložene** besede delimo po tehle pravilih:

1. soglasnik med dvema samoglasnikoma se jemlje k naslednjemu zlogu: ma-te-ri-na go-vo-ri-ca;

2. kadar je med dvema samoglasnikoma več soglasnikov, se dele besede po izrekljivosti, t. j. glede na to, ali se soglasniki lahko skupaj izgovarjajo ali ne, in sicer:

a) take soglasniške skupine, ki morejo kako besedo začenjati, jemljemo k naslednjemu zlogu: vris-kati (prim. ska-kati), mi-sliti (slina), de-kla (klada), se-stra (strah), me-sto (stati), po-mlad (mladiti), do-bro (brod);

b) od takih soglasniških skupin, ki ne morejo besede začenjati, se jemljejo k naslednjemu zlogu tisti soglasniki, ki morejo začenjati besedo, drugi ostanejo pri prejšnjem delu: sred-stvo, pal-ma, son-ce, zač-nem, ben-cin, ov-ca, bo-žan-stven, pro-te-stant-ski, kr-ščan-stvo, krist-jan, pe-snik, voj-ska.

Na ta način delimo tudi vse tiste besede, pri katerih se sestave več ne zavedamo: o-blak, ra-zum, nik-dar, la-hko;

c) znaka *lj*, *nj* označujeta enoten glas, zato ju ne ločimo: nadalj-nji, živ-ljenj-ski, pomanj-kljiv, po-lje.

Tudi skupina *šč* ostane skupaj: pu-šča-va, sla-ščica.

STAVA LOČIL

Ločila so znamenja, ki jih rabimo v pisavi, da ločimo med seboj posamezne člene ali stavke. Poznamo: vejico, piko, dvopičje, podpičje, klicaj, vprašaj, narokovaj, opuščaj, vezaj, pomišljaj, enačaj, oklepaj.

I. **Vejico** rabimo le sredi stavka in sicer:

1. loči zvalnike, samostojne vzklike in medmete: Bilo je, *Mozes*, tebi naročeno. *Gorje*, kdor nima doma! Ostrigli, *oh*, so mi peroti!

Ako medmet nima posebnega poudarka, se ne piše vejica: *O Vrba*, srečna, draga vas domača!

2. loči pristavek (apozicijo) od pojasnjene besede, če je pristavek poudarjen in stoji za njo: France Prešeren, *naš največji pesnik*, se je rodil na Vrbi. Na Notranjskem stoji vas, *Vrh po imenu*. V četrtek, 6. *julija*, se je pričelo delo.

Vejice ne pišemo, ako stoji pristavek kot nepoudarjen prilastek pred imenom: *Naš največji pesnik France Prešeren* se je rodil na Vrbi.

V datumih med prislovom kraja in časa ne pišemo vejice: V Novem mestu dne 1. avgusta 1939.

3. loči nedoločnik, kadar nadomešča odvisni stavek z veznikom da: Bog ima pravico, grešnike kaznovati.

Če je nedoločnik osebek, se vejica ne rabi: Električne žice dotikati se je smrtno nevarno.

4. loči istovrstne stavčne člene, ki se dajo zvezati z veznikom in: Voda pada, sahne, gine.

Pri členih, ki se ne dajo zvezati z in, se vejica ne piše: Najlepše je pod ljubo domačo streho.

5. vejica se ne piše, kadar so istovrstni stavčni členi zvezani z vezniki: in, pa, ter, kakor, kot, tako — kakor, i — i, ni — ni, ne — ne, niti — niti, ni, ne, niti. Oče pa mati sta šla v mesto. Ne hčere ne sina po meni ne bo. Ne laži niti sebi niti drugim.

Pri vseh drugih veznikih stoji vejica: a, ali, toda, potem, nato, zato, temveč, ampak, tudi, kajti, ker, ko, kjer, če, da, ne le — ampak tudi, zdaj — zdaj itd.

Če si sledita dva veznika, se pred drugim veznikom piše vejica le, če se z njim začenja nov stavek: Le piši materi, da, če ne bo do sobote denarja, ne boš več stanoval pri nas.

Napačna je vejica med dvema veznikoma v primerih: Medtem, ko je ta preudarjal, je oni odšel. Kljub temu, da ima človek razum, ne zmore vsega. Še prej, ko se je zdanilo, so vstali. In, če pogledamo v človekovo dušo, je stvar ista. (Pravilno: *Medtem ko je . . . , Kljub temu da ima . . . , Še prej ko se je zdanilo = preden se je . . . , In če pogledamo . . .*)

6. stoji pred besedami, ki se naštevajo: Svet tarejo razne nadloge, kakor kuga, vojska, lakota.

7. loči v priredjih in podredjih posamezne stavke: Kadar so kaplje, ki padejo iz oblakov, izredno velike in goste, tako da dežuje, kakor bi iz škafa lilo, pravimo, da se je oblak utrgal, dasi s temi besedami ne zadenemo bistva prikazni, ki jo opazujemo.

Pred in, pa, ter stoji vejica le, ako jo zahteva spredaj stoječi vrinjeni stavek: Sava nastane iz dveh

rek: iz Save Dolinke, ki izvira blizu Rateč, in Save Bohinjke, ki prihaja iz Savice.

8. loči vrinjene, vmesne ali skrajšane stavke: Prešeren je bil, *kakor znano*, po poklicu odvetnik. Ura, *enkrat zamujena*, ne vrne se nobena. To rekši, izgine.

9. ne piše se pri sestavljenih prislovih: Bežale so misli Bog ve kam in Bog vedi pred kom.

II. Pika se piše:

1. na koncu povednega in odvisno vprašalnega stavka: Danes sije sonce. Vprašal me je, kam grem.

2. po napisih, podpisih in naslovih, kadar se navajajo: Mladim srcem. Spisal Fr. Ks. Meško. II. zv. Celovec 1914. Izdala Družba sv. Mohorja.

Pomni, da pike ne pišemo pri podpisih, nadpisih, naslovih, na naslovnih straneh, reklamnih plakatih, trgovskih tablah itd.!

3. po kraticah: Fr. Ks. Meško. Sv. Ana v Slov. gor.

Brez pike pišemo kratice za mere, uteži, denar, kemijske prvine in lastna imena (*m, kg, din, S, SPD*);

4. za vrstilnimi števniki, kadar jih pišemo s številkami: Prešeren se je rodil dne 3. XII. 1800. leta na Vrbi. Na 1. str. je 1 napaka.

Za letnico ne pišemo pikè, kadar ni zraven besede *leto* (*l.*): Napoleon je 1802 postal konzul, bil od 1804—1814 cesar in umrl 1821 v pregnanstvu.

III. Dvopičje opozarja na kako besedo ali stavek:

1. stoji pred deli, ki jih naštevamo: Poljski pridelki so: krompir, zelje, korenje, koruza in žito.

2. po pripravljajočih stavkih: Kdo bo dal: ti ali jaz?

3. po napovednem stavku pred premim govorom: Kristus pravi: »Ljubite svoje sovražnike!«

4. v periodi loči prorek od poreka.

IV. Podpičje je krepkejšje ločilo od vejice in slabše od pike; rabi se

1. v daljših prirednih stavkih, ki niso tesno povezani med seboj: Stara slovenščina ima svoje pravice; zato ne jemljimo naši njenih!

2. v periodi loči prvo polovico od druge.

V. Vprašaj stoji

1. po samostojnih vprašanjih: Kdo? Kaj? Kam? Zakaj?

2. po neodvisnih vprašalnih stavkih: Kam hitiš?

VI. Klicaj se stavi

1. za samostojnimi medmeti in vzkliki: Pfuj! „Pomagajte!“ so klicali reševalci.

2. na koncu velelnih stavkov: Delaj in moli!

VII. Narekovaj nam rabi:

1. da zaznamujemo premi govor: In sto glasov grmi: „Rešitelj Jefte naj živi!“

2. da posamezne besede ali izreke posebej označimo: Divji petelin jame „skrtati“, potem „poči“ in „prevrže“ in nazadnje „zabrusi“. Na „Dober dan“ se odgovori „Bog daj“.

Ne stavi naslovov knjig in slovstvenih izdelkov po nepotrebnem v narekovaj: Cankar je napisal Erotiko, dramo Hlapce, črtice Podobe iz sanj idr.

3. kadar je treba med besede z narekovajem pisati še kake besede, ki imajo narekovaj, se rabi znamenje «—».

VIII. Opuščaj se rabi navadno v narodnih pesmih in pri starejših pesnikih; naznanja, da je kak samoglasnik izpuščen: Spreдай šilce, zаdаj vil'ce.

IX. Vezaj rabimo, kadar vežemo besede ločenega pomena: rusko-japonska vojna, slovensko-hrvatski kmečki punt, Wolf-Pleteršnikov slovar, trgovsko-industrijska družba; dalje le-ta, le-oni.

X. Pomišljaj rabimo:

1. da loči namesto vejice vrinjeni stavek od celotnega: Prešeren se je rodil — kakor vemo — na Gorenjskem.

2. da nasprotje močnejše poudarja: Le veli — bič se razdrobi, le želi — led se raztopi.

3. da kako misel ali besedo posebej poudarimo: Skrb — to je vse trpljenje življenja.

4. da pripravi nastop nepričakovani misli: Sinoči je umrl nagle smrti sosed, mejaš naš — Vid.

5. kadar se pričeta misel ne dovrši: Takoj tiho, če ne —!

Namesto pomišljaja rabimo včasih tri pike: Molitev je kakor blaga misel... pride, kamor je poslana.

XI. Enačaj označuje enako vrednost dveh delov: Še prej ko = preden.

XII. V oklepaj devamo kaka pojasnila: Spi (v grobu) car-ponos (Župančič, Manom Jos. Murna).

Naša dolžnost do materinega jezika zahteva, da govorimo vedno in povsod v lepi slovenščini, da bo naša beseda pela, da bo izreka jasna in vsem razumljiva. Glejmo, da ne bomo govorili ne prepočasi ne prehitro, ne preglasno ne pretiho, vselej preprosto in neprisiljeno! Prizadevajmo si, da bo naš izgovor olikan, in varujmo se, da bi se izražali »kar po domače«, zato pomnimo naslednja poglavja iz našega pravo-
rečja!

SAMOGLASNIKI

Slovenski knjižni jezik pozna osem samoglasnikov: *a ê é i ô ó u ə*. Svojo črko imajo: *a i u*. Črka *e* označuje tri glasove: ozki *é*, široki *ê* in polglasnik *ə*. Črka *o* zaznamuje dva glasova: ozki *ó* in široki *ô*. Samoglasniki so lahko dolgi ali kratki, poudarjeni ali nepoudarjeni, vselej pa se izrekajo jasno in polnovredno.

Razlikuj kratke zloge od dolgih: bràt — bráta, kmèt — kméta, zèt — zéta, sít — síta, krùh — krúha, kožùh — kožúha, kamenít — kameníta, otròk — otrók itd. Vedno kratek je samo polglasnik: pès, pe-
kèl, semènj.

Samoglasnike je treba izgovarjati jasno in čisto vse, kolikor jih pišemo. Nenaglašenih samoglasnikov ne smemo izpuščati: máti, sekíra, devíca, kládívo, kólíko, tólíko, dédíščina, okólíščina, mladéníč, továríš, siromák itd. Tudi kratka *i* in *u* moramo izrekati kot prava *i* in *u*, ne pa kot polglasnik: krùh, kùp, sít, miš, ptič, nič itd. (Napačno je torej: mat, skira, dvica, kladvo, kolko, tolko, dedščina, okolščina, mladenč, tovarš, sromak; krəh, kəp, sət, məš, ptəč, nəč.)

Ločiti je treba ozka *é* *ô* od širokih *ê* *ô*: môra — móra, hôdi! — hódì, vôdi! — vódì, mēni — ménì, kôsec — kósec itd.

V nedoločniku se izreka končni *-i* kratko; ne smemo pretiravati pa tudi ne izpuščati: prositi, delati, goreti.

V skupini *er* izrekamo silno ozek *é*, nikoli pa ne širokega *ê*: véra, méra, večér. Prešéren itd. *Véra* je žensko krstno ime, *véra* pa religija.

Samoglasniki se izrekajo jasno in čisto tudi pred trdim *l* v opisovalnem deležniku; primere nosil, kihnil, hotel, rekel, delal, kupoval, imel, šel izgovarjaj: nôsiŭ, kíhniŭ, hôteŭ, rékaŭ, délaŭ, kupováŭ, iméŭ, šaŭ. Nikoli pa ne smemo samoglasnika izpustiti (nosu, kihnu, hotu, reku, delu, imu, šu) ali pa izrekati kot o (hotov, rekov, delov, kupovov, imov, šov).

Polglasnik se piše s črko *e*, a pri tem je pomniti, da je polglasnik samostojen glas in da se od ozkega in širokega *e* bistveno loči. Izgovarja se pri srednji legi jezične ploskve. Polglasnik je lahko kratko poudarjen ali pa nepoudarjen. Nahaja se v osnovah in v obrazilih:

a) v osnovah: ves, kes, pes, sen, pekèl, bezèg, stebèr, semènj, meglà, stezà, temà, bedéti, pečkà, sencè;

b) v obrazilih v imen. in tož. ednine samostalnikov in pridevnikov, ki se končujejo na soglasniške skupine: starec, lovec, ocet, pesem, gladek, krasen, krushen, dober.

Vrinjeni (epentetski) polglasnik imamo v soglasniških skupinah pred končnimi *r l lj* v rod. množine: isker, dekel, kapelj.

Na Štajerskem, Koroškem in Prekmurskem se govori namesto polglasnika čisti ozki ali široki *e*: dén, méša, ftéknem; vês, pêš, pêšji itd. V olikanem govoru se ne sme izrekati po šegi teh narečij, ker knjižni jezik te posebnosti ni sprejel.

Polglasnika tudi ne smemo izpuščati: cerkev, osel, hlapec, rekel izgovarjaj: cérkəu, ôsəu, hlápəc, rékəu (nikakor pa ne: cerku, osu, hlapc, reku).

Čisti *e* se govori namesto polglasnika v besedah: tekma, prelest, pester, tedaj, sedaj, prišedši.

Ako dobi polglasnik dolg naglas, se spremeni v *a*: pasji, semanji, trebanjski, tanjši, pahnem, dahnem, ovac, desak, tresak itd.

Vlogo samoglasnikov imajo tudi **zlogotvorni** *r l m n*, ki pa jih v pisavi ne razlikujemo od soglasnikov. Izrekamo jih s slabim in neizrazitim polglasnikom pred njimi: dobršen, grlce, strmca, črnca.

Pomni izreko in pisavo: prašič, prasica, macesen, pazder, tja, delavec, delavnik, delovni tabor, zmerom, zmeraj, serec, bera, dediščina, okoliščina, kladivo, lisica, sinica, palica, malica, koliko, toliko, materin, dihur, surov, sleherni, kateri, neki, vesoljni, torej!

DVOGLASNIKI

Dvoglasnik (diftong) je zveza samoglasnika s soglasniškim *u* ali *i*. Dvoglasnike imamo sredi besede pred soglasnikom in na koncu besede; so dolgi in kratki, rastoči in padajoči. V padajočih je drugi del nepoudarjen. Imamo jih od vseh samoglasnikov. Primerjaj: dvoglasnik *ai* pišemo *aj* (zdaj, jajce), dvoglasnik *au* pišemo *au*, *av*, *al* (nauk, pravda, rokav, avto, igralka).

Na Belokranjskem in vzhodnem Štajerskem nimajo dvoglasnikov pri *v*, ker ne poznajo dvoustničnega *u*, ampak govore pred nezvenečimi soglasniki *f*, pred zvenečimi pa *v* (praf, ofca, delafca, pefcef, mrtef; zdravnik, pozdravlja). Te izreke knjižni govor ne priznava.

Dvoglasnike nahajamo tudi med dvema besedama, zlasti v pesmih, kjer more samoglasnik s spredaj stoječim samoglasnikom tvoriti dvoglasnik: Bog te obvarji! Odprto eno roko na Galijo imam.

V domačih besedah imamo samo padajoče dvoglasnike, v tujih pa tudi rastoče: socialen, nacionalen (ja, jo).

POUDAREK

Poudarek ali naglas (akcent) ima tisti zlog v besedi, ki se po jakosti pritiska zračnega toka dviga nad ostale zloge. Po kolikosti delimo poudarek v dolgega in kratkega, po kakovosti pa v padajočega in rastočega. V knjižnem jeziku je trojen:

1. dolg padajoč: zôb, sín, oblâk, nebô, gôs, golôb;
2. dolg rastoč: brez zób, césta, ókna, séme, gospá;
3. kratek, ki je samo padajoč: vès, bràt, bòb, mèč, sìt, krùh, dnò, tlà, žgì, umrè, temà, kupovàl, prenesèn.

Vsaka beseda ima samo en poudarek, enako tudi stare sestavljenke: vinógrad, polnóčni, morebíti, kolóvrat, beloòk, hudodélec. Nekaterе nove sestavljenke imajo včasih pa dva poudarka: prádomovína, pòdoddélek, pòdodbòr, júžnoslovánski.

Predlog potegne često padajoči poudarek k sebi: glavó — na glávo, zobé — pod zóbe, jesén — na jésen, posóda — na pósodo, na róko, v nóge, po vódo, v úho, za láse, brez skr̀bi, z dóma, na pómlad, v némar, napródaj. Isto nahajamo pri zloženih glagolih: kadíl — pokádil, pridóbil, zapódil, izgovóril, razvesélil itd.

V lepem jeziku je paziti na izrazito in pravilno poudarjanje, da bo beseda pela. Poudarek naj bo na pravem mestu: kládivo, pázduha, péstunja, kóliko, tóliko, vérujem, svétujem, žível, žélel, hôteľ, nárazen, nápačen, nárávnost, kámenje, známenje itd.

PRAVOREČNA ZNAMENJA

V navadni pisavi kakovosti poudarka ne označujemo. Zaznamujemo samo dolžino in kračino, v zvezi z njo pa tudi kakovost samoglasnika. Kadar hočemo

posebej opozoriti na pravilno knjižno izreko, tedaj rabimo tale pravorečna znamenja:

1. **ostrivec** za dolge ozke vokale: roké, gospód, národa;

2. **strešico** za dolga široka in naglašena *e* in *o*: žêna, zelêna, rôsa, gospôda. Po zêmlji srečno hôdi, moj up je šel po vôdi;

3. **krativec** na kratkih zlogih, ki se izrekajo navadno široko: brát, bòb, zèt, kmèt, nič, kùp, pekèl, semènj.

Ta pravorečna znamenja uporabljamo:

1. za razločevanje ozkih in širokih *e* in *o*: môra ga tlači — v šolo móra iti, gospôda — gospôda, trnje bôde — prišel bóde, leto pretêče — bojim se pretêče nevarnosti, vôdi ga! — slabo me vódi, daj mênì! — on slabo mênì itd.

Napačno je rabiti strešico v mn. rod.: ovâc, gorâ, vodâ, otrôk, vôz. Prav je: ovác, gorá, vodá, otrók, vóz.

2. za razlikovanje enako pisanih besed: svétnik — svetník, hití — híti!, sedí — sédi!, vélika cesta — velíka gora, ura je bíla osem — davi je bilà slana, takó hudó mi je — táko húdo uro smo dočakali, svéta — svetà, péta — pêta, prémična enačba — premična vrata, kánon — kanón, Jústica — justíca, Mílíca — milíca itd.

3. pri manj znanih besedah za oznako prave izreke: zavrélíca, béseda, demantì;

4. pri besedah, ki se včasih napačno naglašujejo: kládívo, Rádeče, Ratéče, Póhorje, póhorski, gorovje Kozják, Jurij Kózjak.

SOGLASNIKI V PISAVI IN IZREKI

I. **Glasovi** l. Slovenščina ima četvoren l: srednjega, mehkega, trdega in zlogotvornega.

1. **Srednji l** govorimo pred samoglasniki: las, moli. Pred soglasniki in na koncu besed ga imamo

samo v tujkah, izposojenkah in novih tvorbah (glej točko 3).

2. *Mehki l'* je po izreki enoten glas, a ker nimamo zanj posebnega znaka, ga pišemo z *lj*: beljak, ljubljén, življenje, trpljenje, zelje.

Ker se je v mnogih narečjih *lj* izgubil in se v izreki zenačil s srednjim *l*, zato sta se začela tudi v pisavi *lj* in *l* zamenjavati. Pomni, da pišemo: kok*lj*a, kodel*lj*a, *lj*uljka, mandel*lj*, nagel*lj*, tempel*lj*, sabl*lj*a, oljka, zaljšati. Nasprotno pa pišemo: angel, kopel, krogla, škatla, bakla, bergla, svetilka, zelnik, razvozlati.

V nekaterih primerih skupina *lj* ne označuje mehkega *lj*, ampak obsega dva samostojna glasova *l* in *j*, ki se izrekata vsak zase; nahajamo ga celo v dveh zlogih, zlasti v končnicah: z živaljo, s soljo, nasilje, kobilji (torej: žival-jo, sol-jó itd.).

3. Trdi *l* stoji na koncu besede in sredi besede pred soglasnikom; izgovarja se kot dvoustnični pripornik *u*: cel, kol, vesel, volk, dolg, volna, solza, božnik, dolžnost, dolžina, nedolžen.

Trdi *l* se je ob ustanovitvi knjižnega jezika (Trubar 1551) govoril kot pravi trdi *l*, podobno današnjemu ruskemu in poljskemu. Ob koncu 16. stol. pa se je spremenil v dvoustnični *u*. Tako se govori danes po vsem slovenskem jezikovnem ozemlju (razen v Reziji in Prlekiji), zato se tudi rabi v knjižni izreki.

Ker se od konca 16. stol. ne loči več v govoru trdi *l* od *v*, zato sta se začela v pisavi zamenjavati. To se je pokazalo zlasti pri obrazilu *-lec*, *-vec*. Danes velja pravilo: samostalniki, ki zaznamujejo delujoče osebe, se pišejo s končnico *-alec*, *-alka*, *-ilec*, *-ilka* (prebivalec, tkalec, nosilec, delodajalec, zmagalec).

Izjeme so samostalniki, ki so izvedeni iz pridevnikov na *-av* (bahavec, jecavec, hiravec) in v katerih stoji pred končnico kak *l* ali *lj* (volivec, ponavljavec, sestavljavec, delavec). Enako pišemo: brivec, pivec, pivnik, števec, grevec itd.

Pri obrazilu *-lec* izgovarjamo v starih domačih besedah dvoustnični *u* (palca, tkalca, bralca, poslušalca, prebivalca), v novih in iz večine le knjižno rabljenih tvorbah pa srednji *l* (metalca, krotilca).

Trdi *l* izgovarjamo na koncu besede in pred soglasnikom izjemoma kot srednji *l* v tehle primerih:

a) v mn. rod. samostalnikov na *-la* in *-lo*: daril, del, skal, šol, čebel, dekel, meril, tal, dežel;

b) v izvedenkah iz osnov na *-la* in *-lo*: darilce, delce, skalnat, šolski, čebelni, dekelski, merilce, talni, deželski, svilnat, milnica, hvalnica, jedilnica, dvigalna črpalka, jadralno letalstvo itd.

c) v mn. orod. samostalnikov pred končnico *-mi*: z volmi, z živalmi, s piščalmi;

d) v slovanskih izposojenkah in novih, po večini književnih tvorbah: bolnica, stolnica, razkol, pomol, prestol, preval, bogomil, glagol, bol, stolp, spol, tul, velmož, polkovnik, kolkovati itd.;

e) v tujkah: gol, pokal, kanal, general, kardinal, ideal, alt, oltar, balkon, balzam, palma, volt itd.

4. Zlogotvorni *l* stoji v besedah: grlce, čmrlj itd.

II. **Glas r** ima vlogo soglasnika ali samoglasnika.

1. Soglasnik je v začetku besede pred samoglasnikom in na koncu zloga: res, rana, grad, morda, sever, razor.

2. Samoglasnik je v začetku besede pred soglasnikom in med dvema soglasnikoma: rdeč, rjav, rž, prt, smrt, brdo, grmeti, dobršen, ogrski, ministrstvo, oktobrski, decembrski, odrski, litrski, etrski, kilometrski, ikrn, smotr, zanikrn, vetrc, piskrc, jetrnik, vetrnica, jadrnica, pekrčan, Petrček itd.

Glas *r* ima tu svoj zlog, je zlogotvoren in ima vlogo samoglasnika, zato more tvoriti s spredaj stoječim samoglasnikom dvoglasnik: živordeč, bela rjuha,

zardela je. Izgovarja se s slabim, neizrazitim polglasnikom pred *r*. Pravilno ga govore na vzhodnem štajerskem. Pomni, da nimamo zlogotvornega *r* v besedah: *germanski*, *merjasec*, *cerkovník*, *verjeti*, *žerjavica*, *štajerski*, *martinček*, *Martin*!

3. *Mehkega r* nimamo; v jotiranih oblikah je razpadel v dva samostojna glasova, v *r* in *j*: *govorjen*, *morje*.

III. **Glasovi n.** Slovenščina pozna četvoren *n*: *mehkega*, *mehkonebnega*, *srednjega* in *zlogotvornega*.

1. *Srednji n* se izgovarja povsod, kjer ga pišemo, razen pred *k* in *g*: *naš*, *nebo*, *nikoli*, *znan*, *zaman*.

2. *Mehki n̂* je po izreki enoten glas, a ker nimamo zanj posebnega znaka, ga pišemo z *nj*: *njiva*, *vonjati*, *manjkati*, *konj*, *zvonjenje*, *življenjski*, *predenj* (toda: *rajnki*, *rajni*, *okrajni*, *skrajni*).

Pomni, da v nekaterih primerih skupina *nj* ne izraža *mehkega nj*, ampak da obsega dva samostojna glasova *n* in *j*, ki se izrekata vsak zase; včasih stojita celo v dveh zlogih, zlasti v končnicah: *z dlanjo*, *s stranjo*, *tržanje*, *Ločanje*, *petelinji* (torej: *dlan-jo*).

3. *Mehkonebni n* stoji samo pred *k* in *g*, a ne kot samostojen glas, temveč le kot odtenek *srednjega n*: *angel*, *ciganka*, *uganka*, *opanke*, *grenka*, *znanka*, *Peking*.

4. *Zlogotvorni n* stoji v besedah: *drn* in *strn*, *trn*, *srn*, *zrn*, *trnka*, *črnca*, *zoprn*, *črn*, *brezposeln*, *klavrn*, *zanikrn*. Poznamo tudi *zlogotvorni m*: *grmka*, *strmca*, *trm*. Oba se izrekata podobno kot *zlogotvorna r* in *l*.

IV. **Črka v** se bere na trojen način:

1. *Ustnično-zobni v* stoji pred samoglasniki, pred korenskim *r* in pred končnico *-je*, *-jo*: *vesel*, *vino*, *voda*, *svet*, *zvit*, *praviti*, *vrag*, *vreme*, *črjuje*, *s krvjo*. Pravilno ga govore v vzhodnih pokrajinah.

2. Kot dvoustnični *u* se govori v pred soglasniki in na koncu besede; s spredaj stoječim samoglasnikom tvori dvoglasnik: vsak, vdova, včeraj; ovca, ovna, povesod.

Varuj se narečne vzhodnoštajerske izreke kot *f*: fsesti, ftekiniti, fkrasti, pefcef, pofsod, praf, cerkef, koncef itd. Pravilno izgovarjaj dvoustnični *u*!

3. Kot pravi samoglasnik *u* se govori v tedaj, kadar zahteva lažja izgovarjava, zlasti pred večjo skupino soglasnikov: vzrok, vzpored, vzhod, vžgati, vgnati, vtakati, v vodo, z vzhoda, z vzrokom, predvsem. Pravi *u* se izgovarja in tudi piše v sestavljenkah pred *v*: uvod, uvajati, uveljaviti, uvoz, uvrstiti.

Predlog *v* se izreka odvisno od glasovne sosesčine:

a) kot soglasnik *v* pred samoglasnikom in pred *r*: v uho, iz oči v oči, v reber;

b) kot dvoustnični *u* pred soglasnikom (razen *r*): v mesto, v hišo, v šolo. S spredaj stoječim samoglasnikom se veže v dvoglasnik: z glavo v pesek, vino v čaši, hiti v mesto, suša v polju.

c) kot samoglasnik *u* pred težko vzglasno soglasniško skupino, pred *v* in med soglasniki: v mrazu, v skrbi, v stvari; uvod, uvajati; sok v žlici, grem v mlin, predvsem, brez vzroka.

Tako izreko poznajo naši pesniki: Dekle je zajemalo v vedro vode, v vedro kovano, vodice hladne (Levstik).

Ta način izrekanja velja tudi za predpono *v* in *u*; v izreki ni med njima nobene razlike: vklenem, vstanem in ukradem, ustavim.

Predloga *v* ne izgovarjaj po vzhodnoštajersko kot *f* (*f* hišo, *f* cerkef, *f* tem času) ali pa pretirano po črki kot *və* (*və* hišo, *və* cerkəv, *və* vodo)!

V. Črka *j* označuje dva glasova: nebni pripornik *j* in soglasniški *j* (pisan *j*).

1. Pravi **soglasnik** se govori pred samoglasniki: *jama, jezik, juha, pijan; zdravje, z vrvjo*. Pravilno ga govore na vzhodnem štajerskem.

2. **Soglasniški** *ž* se izgovarja pred soglasniki in na koncu besede. S spredaj stoječim samoglasnikom se zlije v dvoglasnik: *mlaj, jajce, dajte, povejte, čujte*.

VI. O izreki **zvenečih soglasnikov** na koncu besed pomni, da jih v lepem govoru ne izrekamo čisto nezveneče, ampak na pol zveneče: *međ, jed, voz, gaz, ubog, krog, gož, mrož, hleb, lub*. Povsod drugod se zveneči in nezveneči soglasniki redno prilikujejo naslednjim glasovom (o tem glej podrobneje asimilacijo spredaj v glasoslovju).

Tuje besede izrekamo, kakor jih pišemo, četudi ne podaja pisava izvirne izreke; našemu jeziku neznane tuje glasove podajamo z najbližjimi slovenskimi: *tank, trust, liker, inženir, loža, kostim, lektira* itd.

VII. Naša govorica ni sestavljena iz posameznih besed, ampak govorimo v **govornih enotah**, ki obsegajo skupino glasov (zlogov in besed), ki jih moremo izreči pri enem izdihu. Zato čitaj predloge vedno skupaj z naglašeno sosednjo besedo kot enoto: *v jamo, s teto, z bratom, k materi, h kmetu, za hišo, brez skrbi, na glavo* ... čitaj: *vjámo, stêto, zbrátom, kmáteri, hkmétu, zahíšo, brezskřbi, nàglávo*. Spačena je izreka: *zə teto, kə materi, və jamo* itd.!

O JEZIKOVNEM SLOGU

Stilistika je nauk o slogu ali stilu, t. j. o dobrem načinu izražanja misli. Medtem ko govori slovnica samo o tem, ali je nekaj pravilno izgovorjeno in napisano, gre stilistika dalje in raziskuje, ali je lepo in namenu primerno povedano to, kar je slovnično pravilno. Lahko je nekaj slovnično brez napake, a stilistično ni lepo. Poznamo dvojen slog: jezikovni in književni. Jezikovni slog govori o tem, kako se rabijo posamezne oblike, besede in besedne zveze ter posamezni stavki v govoru, da bo izražanje lepo in primerno namenu, ki mu služi. Književni slog pa razpravlja o jeziku književnih vrst, n. pr. lirske in epske pesmi, romana ali črtice, razprave ali govora itd. Lastnosti dobrega jezikovnega sloga so sledeče:

I. Slovniciha pravilnost. Jezik mora ustrezati vsem slovničnim pravilom in ga ne smejo pačiti pravopisni pogrėški. Tudi ni dopustno, da pišemo eno in isto besedo zdaj tako zdaj drugače, četudi sta oba načina v rabi; n. pr. *zopet* — *spet*, *sedaj* — *zdaj*, *dalje* *dalj* — *dlje*, *minilo* — *minulo*, *meseca* — *mesca*, *k njej* — *k nji*; *z menoj*, *s teboj*, *s seboj* — *z mano*, *s tabo*, *s sabo*, *sprehod* — *izprehod*, *izgubiti* — *zgubiti*, *kljub* — *vkľjub*, *vzɡled* — *zɡled*, *besed* — *besedi*, *dreviti* — *drviti*, *skoro* — *skoraj*, *grada* — *gradu*.

II. Beseda čistost in točnost. V jeziku ne smemo uporabljati po nepotrebnem tujih in izposojenih besed. Izogibati se moramo zastarelih izrazov (arhaizmov) in besed, ki se rabijo le v narečju (dialektizmov) ali pa so znane le v posamezni pokrajini ali kraju (provincionalizmov in lokalizmov). Nikdar ne rabimo preprostih in odurnih izrazov (vulgarnih besed) ter raznih barbarizmov!

Izraz mora točno označevati predmet ali pojem. Pri rabi sinonimov (soznačnic) pazi na njihove pomenske odtenke: krasen, lep, diven; grd, oduren, zoprn; usmrtiti, ubiti, umoriti, zadaviti, pobiti. Pazi: duševna *bolest* — telesna *bolečina* (občutek boli) — *bolezen* (stanje) — *bol* (glavobol); operacija je bila *zaman*, a ne *zastonj*.

Paziti je na skladnost pridevnika in glagola s samostalnikom ter stavčnih delov med seboj.

Jezik mora biti gladek. Trd in grdoglasen je jezik, kadar se nakopiči na eno mesto več soglasnikov ali samoglasnikov: daj *grozd stricu*, *sluga ga gazi*.

III. **Jasnost izraza.** Da bo spis čitatelju lahko in hitro razumljiv, je potrebno, da ima pisatelj pred seboj jasno podobo in da vsako predstavo jasno izrazi. Zato je treba izražati misli pregledno, v naravnem besednem redu in pravilni zvezi med seboj. Ne tvori predolgih in težko razumljivih stavkov! Razvrsti jih v odstavke po skupinah, kakor to zahteva vsebina! Posamezne besede v stavku si ne smejo nasprotovati, ogiblji se dvoumnih besed (amfibolije) in ne zaidi v izrazno pomanjkljivost, kakor je *z e v g m a*. Ta nastane, če se en povedek nanaša na več neistovrstnih dejanj ali predmetov (Gledamo, kaj *jedo* in kaj se *razgovarjajo*. Jeli smo *pečenko* in *pivo*.). Prevelika zbitost povzroča tudi nejasnosti: Neuspeh v šoli povzročajo *učne knjige* (*pomanjkanje* učnih knjig). Pater je govoril celo uro o postu in molitvi *iz dna duše*.

Slog mora biti tudi lahek, da čitatelj zvezo besed in stavkov z lahkoto dojamе. Težak je slog, kadar se vrsté besede iste slovnične kategorije druga za drugo: Prečital sem začetek *drugega poglavja prve knjige zgodovine nemške književnosti srednjega veka*. Našel sem ključ *od omare na klopi pred vrati pri sosedovem vrtu*.

Nejasnost povzroča tudi sekanje stavkov: *Pisal je, da se bo, ako pojde v Italijo, kamor ga močno vleče,*

oglasil pri meni, ako bo utegnil. Izogiblji se rabe nepotrebnih abstraktnih imen: Vsi napor prizadevanja uprave gredo za ugotovitvijo vzrokov, zakaj zadruga propada.

IV. Jedrnatost. Z malo besedami veliko povej! Izogiblji se vsega, kar ni v zvezi z namenom spisa in kar ubija zanimanje! Vsaka beseda mora vzbuditi v duši posebno predstavo, zato ne sme biti v stavku nobena beseda odveč, pa tudi ne premalo, ne smejo se ponavljati iste besede in vrstiti isti pojmi. Razvlečen slog povzročajo: tautologija, pleonazem, razno ponavljanje in mašila. Slog se razblini, če manjšalnim izrazom pristavljamo *majhen*, večalnim pa *velik*: *majhna* hišica, *malo* поближе pogledjmo; *velikanski* orjak.

Slog razblinjajo *sinonimi*, ker z naslednjo besedo zabrišejo vtis prejšnje. Pogosto se rabijo zlasti v zvezi s tujkami in izposojenkami: podal je *natančno* in *precizno* izjavo, njena zunanost je *interesantna* in *zanimiva*. Sinonime smemo rabiti le zato, da se izognemo ponavljanju iste besede v kratkem presledku, s čimer dosežemo mnogovrstnost v izrazu.

Lepi so ljudski sinonimi, v katerih se oba izraza čutita kot enota, ki daje tako krepkejši glasovni učinek: brez *konca* in *kraja*, ni *duha* ne *sluha*.

Besede se smejo ponavljati, kadar so vsebinsko značilne. Župančič izraža z besedami: *Slap pada, pada, pada*, občutje padanja vode ob slapu Savice; s skupinami besed: *Od štirih do ene, od štirih do ene ... pol treh, pol treh*, pa enakomerno vrtenje koles, puhanje mehov in delo žebjarjev, ki jih utruja do otipelosti.

Ne vpletaj v govor preveč pregovorov in citatov, ne piši nepotrebnih in praznih besed, mašil (tako rekoč, kakor znano, oziroma, sploh, pač); neumestni so izrazi osebne nečimrnosti (po mojem mnenju, kakor sem že rekel, ne morem si kaj, da ne bi ..., pa sem

rekel, pa je rekla, pa je dejala)! Tudi ne začenjaj zaporednih stavkov z istimi vezniki!

V. **Naravnost** zahteva, da rabimo besede v tistem pomenu, ki ga imajo v navadnem govorjenju. Jezik mora biti resničen, to je v pravem odnosu do stvari, ki jo izraža. Biti mora tudi logičen. Zato ne pretiravaj, da ne padeš v afektacijo, ki odbija in je smešna.

Afektacija in sentimentalnost sta stilistično vedno neresnični, enako superlativi in deminutivi. Če je jezik preobložen z izrazi, tropi in figurami in se navadne stvari preko mere povišujejo, govorimo o *b o m b a s t i č n e m* (nabuhlem) slogu, n. pr. *Pre-srečna* zamisel je bila, da je *velezaslužni* predsednik *lastnoročno* poklonil *neumornemu* bratskemu društvu *prekrasen* nov prapor, ki naj bo vsem trajen znak našega *globokega* priznanja za *neminljive* zasluge našega slavljenca.

Slog nadalje zahteva, da mora biti jezikovni izraz primeren ljudem, o katerih govorimo. Vsak stan ima kake posebnosti v besednem zakladu, skladnji in tudi obliki. Preprosti ljudje se drže starejšega, bolj narodnega izražanja, na izobražence pa vplivajo tuji časniki in strokovne knjige; njih jezik ima mnogo izposojenih in tujih izrazov ter tujih stavčnih zvez in je preprostim ljudem često neumljiv. Dobro znani so dijaški, vojaški, kramarski in pa zločinski jezik. Kar je v enem od teh jezikov lepo, je v drugem grdo: študent *šprica* ure, gleda na *čebulo*, *plonka* in *suflira*; profesor *ima okno* in *piše naloge po voznem redu*. Ker ima vsaka beseda svojo posebno stilistično funkcijo, zato moramo gojiti funkcionalno razlikovanje. Humorist Milčinski lahko govori o *samofrču* in *samodrču*, v resnem govoru pa poznamo samo *letalo* in *avtomobil*.

Jezik pa ni različen samo po družabnih slojih, ampak se tudi loči sedanji jezik od jezika prejšnjih dob. Pisatelji zgodovinskih romanov (Pregelj, Tavčar) ra-

bijo s pridom stare izraze: vojščak, vojska, rabelj, voza itd.

Končno ločimo tudi jezik po pokrajinah (glej poglavje o slov. narečjih); dolenski pisatelji (Zorec) opisujejo svoje ljudi z nekoliko drugačnim jezikom kot gorenjski (Finžgar) ali štajerski (Miško Kranjec).

O PESNIŠKEM JEZIKU

Izražanje v leposlovju mora biti še prav posebno lepo in izbrano, da doseže umetniški cilj. Zato okrasimo pesniški in govorniški jezik z govornimi slikami, ki jih imenujemo trope in figure.

A. TROPE imenujemo rabo besed v prenesenem ali zamenjanem pomenu, s čimer se pomnoži njihova čustvena vrednost. Najvažnejša tropa sta metafora in metonimija.

I. **Metafora** (prisposoba) je zamenjava dveh pojmov zaradi neke podobnosti, ki si jo mislimo med dvema predmetoma. Prvotni izraz se navadno zamolči in se pokaže samo slika: *skeleča misel, zlata zarja, strupeni jeziki, kameno srce, sladka nada, večer življenja*.

Posebne vrste metafore so sledeče:

1. **prisposoba** (komparacija) je do kraja izpeljana primera, ki prvotno misel in preneseno sliko primerja z vezniki *ko, kot, kakor*: *suh ko poper, zdrav ko riba, pijan ko mavra, tema ko v rogu, junak ko listje trepeta*;

2. **alegorija** (prilika) je prisposoba, ki je razširjena na vso pesem ali povest in ki nazorno pred očuje abstraktne pojme: Prim. Gregorčičevo *V pepelnični noči* in Prešernovo *Orglar!*

3. **pregovori in uganke** so ponajveč lepe pesniške metafore: *Tudi slepa kokoš včasih zrno najde. — Rojen še oča ni, sin že po strehi leti.*

4. ukrasni ali stalni pridevki (epitheta ornantia) podkrepljujejo nazornost misli: *bela* Ljubljana, *sinji* Jadran, *tožni* Korotan, *bleda* luna, *zlata* kapljica, *sivo* morje, *zlato* sonce, *črn* zamorec, *teman* oblak, *siva* skala;

5. poosebljenje (personifikacija) prikazuje abstraktne pojme ali mrtve stvari kot živa bitja in s človeškimi lastnostmi: *sonce vzhaja*, *trta rodi*, *veselje vriska* itd.;

6. stalna rekla (frazе) so prvotni preneseni pomen navadno že izgubila: *prekositi koga*, *preglavice delati*, *za nos voditi*, *po robu se postaviti*.

II. **Metonomija** (preimenovanje) je замена dveh pojmov zaradi kake miselne zveze, ki je med njima. Taka zveza je lahko:

1. med lastnikom in lastnino: *Sosed Luka* je pogorel. Tu je kaj gostoljubna *hiša*!

2. med krajem in prebivalci: Da bi *nebesa* milost nam skazala! Vse *mesto* je pokoncu. O tem govori že vsa *vas*.

3. med tvarino in izdelkom: *Železo* se mu je zadrlo v prsi. Turško *rumeno zlato* plačilo bogato ti bo.

4. med znamenjem (simbolom) in zaznamovano rečjo: *palmova vejica* (zmaga), *oljkova vejica* (mir).

5. med abstraktnim in konkretnim: *Mladost* je norost. Plesale *lepote* iz Ljubljane so cele.

6. med vzrokom in učinkom: Ne uniči *žuljev* pridnih rok! *Prebledeti* (prestrašiti se), *zardeti* (sramovati se).

III. Od ostalih tropov so važni še:

1. **sinekdoha** (sovpredetje) označuje zamenjavo

a) celote z delom (pars pro toto): pase pet *repov*, ima pet *glav* v hlevu, pod svojo *streho* svoj gospodar;

b) množine z ednino: *Turek* škili čez mejo.

c) nedoločenega števila z določenim: *Sto in sto glasov grmi: rešitelj Jefte naj živi!*

2. e m f a z a (zanos) daje besedi globlji pomen s pomenljivim poudarjanjem: *Umrl je mož! Pač mnogo možkih, a malo mož naš vek rodi!*

3. i r o n i j a (posmeh) izraža grajo v obliki hvale. Namesto pravega izraza uporablja nasprotnega. Prim.: *To je lepo! To ti je prava cvetka! Junaki pa taki! Lepe reči slišimo o tebi.*

4. s a r k a z e m (piker zasmeh) je hujše stopnje ironija: »*Boga hvali, pa umri!*« je rekla žena na gnoju ležečemu gobavemu Jobu.

5. l i t o t a (skromna trditev) je zanikano nasprotje; namesto da bi kako stvar povedali naravnost, rabimo nasproten izraz in ga zanikamo: *To ni najlepše. Prišel sem v nemajhno zadrego.*

6. e v f e m i z e m je uporaba blagega izraza, kjer bi bila huda beseda na mestu: namesto »umrl« pravimo: *zaspal je, preselil se je v večnost, preminul je, zatisnil je oči, Bog ga je poklical k sebi* itd.

7. h i p e r b o l a (pretiravanje) je pretirana pri-
spodoba: *Mož bo gora. Za gradom teče rdeča kri, da bi gnala mlinske kamne tri. Vrh dviguje svoj v oblake. Kako je kri v potokih tekla. Hram dviguje se v nebo.*

8. o k s i m o r o n (bistroumen nesmisel) je zveza dveh navidez izključujočih se pojmov: *Javna tajnost. Molče trobental bo. Pesnik je še na tleh brez tal. Živ mrlič.*

Trop mora biti značilen, da misel bolje izrazi kakor navadna beseda, in skladen ter logičen, da se prvotni in zamenjani pojem miselno ujemata.

B. FIGURE dajejo besedam lepoto in globlji pomen po zunanje s posebno izreko ali posebno besedno stavo. Posebno obliko dajemo posameznim glasovom, poedinim besedam ali celemu stavku, zato imamo glasovne, besedne in stavčne figure ali okrase.

I. **Glasovne figure** nosijo melodijo besede in so:

1. *a s o n a n c a*, če se ponavljajo isti samoglasniki: *Rog odmeva bojni po poljani. Kjer dom bo moj in tvoj;*

2. *a l i t e r a c i j a*, če se začenjajo besede z istimi soglasniki: *Slovani slavimo slavo Slave sinov slavnih, prah in pepel, srepa smrt, morje... polno plitvin je peščenih, prepolno pretečih je skal, vedra višnjevost višav;*

3. *r i m a*, če se ujemajo samoglasniki in soglasniki: *domovina — dedovina, cenjeni — namenjeni, oblast — čast. Nahajamo jo često v mnogih, zlasti narodnih rečenicah: razlika mika, črez drn in strn, hrušč in trušč, delo in jelo.*

II. **Besedne figure** so:

1. *p a r o n o m a z i j a* (enakoglasje besed) je zveza dveh besed istega korena: *zvon zvoni, pot ptujem, življenje živim, iz daljnih dalj, težke misli misli Abdu-raman, bojujem boj, spi spanje pravičnega;*

2. *p l e o n a z e m* (preobilje) je kopičenje sinonimov in sorodnih izrazov: *Sprejmi naš jok in vzdih in stok. Prelivajoče se življenje, prerojevanje, pre-
snavljanje.*

3. *t a v t o l o g i j a* (istorečje) ponovi iste misli z drugimi besedami: *Počivaj, snivaj sladko spanje. Neskončno, brez konca in kraja se je vlekla pot.*

4. *o n o m a t o p o i j a* (sličnoglasje) posnema naravne glasove: *Zakaj nje glas buči, grmi? In šklink, pokrov razbit! In — lop! Zapre peklenski mi zaklop! In pok! in zdrobljena je vaga!*

III. **Stavčne figure** dajejo celemu stavku poseben pomen:

1. *n a g o v o r* (apostrofa) naslovi besede naravnost na odsotno osebo ali predmet, kot da sta navzoča in živa: *Krasna si, bistra hči planin! O, vdova tožna, zapuščena, ti mati toliko sirot!*

2. govorniško (retorično) vprašanje ne potrebuje odgovora, ker živeje izraža misel kakor izjavni stavek: *Kje bratoljubja si videl oltarje? Koga mi je prinesla pevska žila?*

3. antiteza (nasprotje) postavlja dva pojma v nasprotje in ju tako miselno poudarja: *Mi sejemo — grad nam požanje, njegovo vse — naše nič. Ne združenja, ločitve zdaj so časi. Drobno srce — brezmejno gorje.*

Iz naših narodnih pesmi je znana slovanska antiteza, ki najprej vpraša, nato zanika in končno izpove: Ali meglica ta je od vodice? Ta meglica ni mi od vodice; to je sapa turških konj meglena.

4. klimaks (gradacija ali stopnjevanje) poudarja predstavo z vrsto vedno močnejših izrazov: *Jaz se ne ganem, kljubujem, ostanem. Dobro je po svetu, bolje doma, najbolje pri materi.*

5. iteracija (geminacija ali podvojitve) poudarja pomen s ponovitvijo iste besede: *Plavaj, plavaj, barčica. Tam gori, tam gori za tretjo goro.*

6. anafora (ponavljanje) začenja več stavkov ali verzov z isto besedo ali besedno skupino: *Moj oče tlačan, jaz tlačan, ti sinko boš v robstvu vkovan; tlačani na svet se rodimo, tlačani ga spet zapustimo.*

7. aposiopeza (zamolk) učinkovito zamolči konec misli: *Takoj tiho, če ne —!*

8. elipsa (izpust) izpušča kak stavkov člen, ki pa si ga moremo po smislu dopolniti: *Visoko letal (ptič, človek), nizko padel. Ti (poženeš) očeta do praga, sin (požene) tebe čez prag.*

9. paradokson je vsaka trditev, ki navidez nasprotuje naši pameti. Često zaostri konec stavka nenadoma s kako presenetljivo mislijo: *Človek mora že veliko vedeti, da sprevidi, kako — malo ve.*

10. asindeton (brezvezje) izpušča veznike v živahnem govoru: *Voda pada, gine, sahne.*

11. **polisindetona** (mnogovezje) kopiči veznike za označitev obilice in množine: Vali se *in* krha *in* vre *in* kipi. Mnogovezje je združeno često s stopnjevanjem: Krog tebe pa svinčena toča *in* dež krvav *in* solz potok *in* blisk *in* grom — oh, bitva vroča.

12. **perifraza** (opis) prikaže predstavo po njenih sestavnih delih: In *poti*, *polja* in *vasi*, *povsodi* mrgole ljudi: *visoki*, *nizki*, *stari*, *mladi*, zmagalca videli bi radi.

13. **paralelizem** (vzporednost) postavlja predstave drugo ob drugo: Umrlo je meni *srce*, umrle so *nade sladke*, umrla *ljubezen goreča*, umrla *življenje je sreča*.

14. **refren** (pripev) tvori verz, ki se ponavlja na koncu vsake kitice, ali skupino ponavljajočih se besed na koncu verzov: *Nazaj v planinski raj!* V Prešernovih Gazelah: *tvojega imena, da jo ljubim, čas hiti, sam ne ve*.

IX. PONOVI TEV SLOVNICE PO VPRAŠANJIH

I. Uvodna poglavja

Kaj je jezik?

Koliko vrst jezikov poznamo?

Katere jezike štejemo v indoevropsko skupino?

Kateri so slovanski jeziki in kje jih govorijo?

Kaj pomenita pojma: slovenski jezik in slovenski knjižni jezik?

Pregled slovenskih narečij. Nariši povečano karto narečij!

Kaj je povzročilo razcepitev slovenščine na narečja?

Postanek in razvoj slovenskega knjižnega jezika.

Slovenske slovnice in slovarji.

Slovenski črkopisi.

Nauk o jeziku, slovnica in nje delitev.

II. Glasoslovje

Govorilni organi in njihova vloga.

Glas, črka, abeceda.

Po čem in v kake skupine delimo glasove?

Pregled soglasnikov po mestu in načinu tvorjenja.

Nariši skice lege organov za posamezne glasove!

Naštej glasovne pojave!

Kaj je prevoj in kako se javlja?

Vplivanje mehkih glasov na samoglasnike (preglas).

Kako se obravnava v slovenščini zev?

Kako se krčijo zlogi?

Kako se kaže prilikovanje v izreki in kako v pisavi?

Kako vpliva disimilacija?

Kaj je mehčanje?

Kaj je jotovanje?

Kaj je premena?
 Kateri glasovi se vrivajo, kam in zakaj?
 Kateri glasovi se pristavljajo na začetek in kateri na
 konec besede?
 Kaj imenujemo rotacizem?
 Kateri glasovi izpadajo v začetku, sredini in na koncu
 ter zakaj se izgubljajo?
 Moderna vokalna redukcija in knjižni jezik.
 Kako deluje analogija?
 Kaj je preprosta etimologija?

III. O b l i k o s l o v j e

Pregled in oznaka besednih vrst.
 Delitev samostalnikov po pomenu.
 Določevanje spola pri samostalnikih.
 Singularia in pluralia tantum.
 Zgodovinska delitev sklanjatev (po osnovah).
 Sodobna delitev sklanjatev (po spoli).
 Vplivanje spola in analogije na razvoj sklanjatev.
 Ženska sklanja z obrazilom.
 Ženska sklanja brez obrazila.
 Moška sklanja.
 Srednja sklanja.
 Kako sklanjamo tuja lastna imena?
 Kako sklanjamo tuja obča imena?
 Raba določne in nedoločne pridevniške oblike.
 Kako stopnjujemo pridevnike?
 Vrste zaimkov in njihova raba.
 Vrste števnikov in njihova raba.
 Glagoli po smeri dejanja (po predmetu).
 Glagoli po trajnosti dejanja.
 Osebni in brezosebni glagoli.
 Popolni in nepopolni glagoli.
 Glagolske osnove in tvorjenje glagolskih oblik.
 Princip delitve glagolov na vrste in spregatve.
 Razne posebnosti pri spreganju glagolov.
 Značilnosti v tvorjenju deležnikov.

Brezpriponski in nepravilni glagoli.
Osebnе in imenske glagolske oblike.
Nezložene in zložene glagolske oblike.
Glagoli po postanku.
Vrste in oznaka nepregibnih besednih vrst.
Prislovi po pomenu in izvoru.
Kako stopnjujemo prislove?
Kako se vežejo in kaj označujejo predlogi?
Raba predlogov: s/z, iz, k/h, v, na, od, pri.
Pravilna raba predlogov in prislovov.
Pravi in nepravi predlogi.
Kakšne veznike poznamo?
Kaj imenujemo medmete?
Kaj so členki?

IV. Besedotvorje

Na koliko načinov nastajajo besede v slovenščini?
Kako nastajajo besede po izpeljavi?
Kaj je koren, osnova, obrazilo?
Poišči nekaj besednih družin!
Imenuj nekaj besed onomatopoetičnega izvora!
Naštej nekaj besed, ki so nastale po podvojitvi korena!
Obrazila za tvorbo imen delujočih oseb.
Katera obrazila zaznamujejo dejanje ali opravilo?
Obrazila za označbo kraja in prostora.
Obrazila za označitev orodja in sredstva.
S katerimi obrazili se tvorijo skupna imena?
Kako izražamo imena moških in ženskih oseb ter mladih bitij?
Katera obrazila izražajo abstraktne pojme?
Kako tvorimo pomanjševalne besede?
Kako izražamo zaničljiv pomen?
Kako nastajajo ljubkujoča imena?
Katere so pridevniške pripone in kaj pomenijo?
Katera obrazila poznamo pri glagolih?
Kako sestavljamo besede?

Kakšne predpone ločimo pri zloženkah?
Kaj pomenijo predpone: v-, u-, s-, z-, iz-, vz-?
O čem govori pomenoslovje?
Po čem so dobili predmeti svoja imena?
Kako se razodeva v besedah narodna kultura?
Kako se je množil domači besedni zaklad?
Kaj so izposojenke in tujke ter od kod so izposojene?
Kakšne tujke smemo rabiti in kakšnih ne?
Kaj so barbarizmi?

V. S k l a d n j a

Delitev stavkov po vsebini.
Vrste vprašalnih stavkov.
Premi in odvisni govor.
Delitev stavkov po obliki.
Prosti in zloženi stavek.
Kakšni so nepopolni stavki (eliptični)?
Stavčni členi in njihova vloga.
O vrstah prilastka, posebej svojilnega.
Vrste prislovnih določil.
Vrste priredja.
Vrste podredja.
Kaj imenujemo periodo?
Vrste odvisnikov.
Besedni red v stavku.
Enklitike in njih pravilna stava.
Kako se veže povedek z osebkom?
Kaj izražajo poedini skloni in kako jih rabimo?
Raba delnega in zanikanega roditelja.
Časi po obliki in pomenu.
Tvorba in raba naklonov.
Raba nikalnega veleznika in železnika.
Tvorba in raba načinov.
Brezosebni način v slovenščini.
Tvorba in raba deležnikov.
Tvorba in raba nedoločnika in namenilnika.

VI. P r a v o p i s

Kdaj pišemo besede z veliko začetnico?
Katere besede pišemo z malo začetnico?
Kako pišemo naše priimke in krstna imena?
Kako pišemo tuja lastna imena?
Kako pišemo tuja obča imena?
Kako pišemo kratice?
Kako pišemo sestavljene besede, kdaj skupaj, kdaj
narazen?
Kako delimo besede (razzlogujemo)?
Katera ločila rabimo?
Kaj ločimo z vejico?
Kam stavimo piko in kje jo izpuščamo?
Kdaj rabimo dvopičje in podpičje?
Kam se stavi vprašaj, kam klicaj?
Stava in raba ločil pri premem govoru.
Kdaj rabimo vezaj, pomišljaj, opuščaj, enačaj, okle-
paj?

VII. P r a v o r e č j e

Knjižna izreka in naš črkopis.
Glavna pravila za knjižno izreko.
O izreki in pisavi samoglasnikov.
Slovenski polglasnik.
Dvoglasniki v slovenščini.
Poudarek v slovenščini.
Na kaj moramo paziti pri naglaševanju?
Pravorečna znamenja.
Koliko *l*-ov imamo v slovenščini?
Trdi *l* v pisavi in izreki.
Kakšne glasove *r* poznamo?
Koliko glasov *n* in *m* ločimo?
Kakšne glasove označuje črka *v*?
Kako čitamo črko *j*?
O govornih enotah.
Kako izrekamo tuje besede?

VIII. Stilistika

Kaj imenujemo jezikovni slog ali stil?

Katere so lastnosti dobrega sloga?

Kaj zahteva a) slovnična pravilnost?

b) besedna čistost in točnost?

c) jasnost izraza?

d) jedrnatost izražanja?

e) naravnost govora?

Katere so pogoste stilistične napake?

Kaj določa stilistična funkcija?

Kaj odlikuje pesniški jezik?

Kaj so tropi in koliko vrst jih imamo?

Kaj je metafora in koliko vrst metafor poznamo?

Kaj je metonimija?

Kateri so še drugi tropi?

Kaj so figure in kakšne poznamo?

Naštej glasovne figure!

Imenuj besedne figure!

Označi stavčne figure!

POPRAVKI

Str. 43 vrsta 4 izpade: fiasco.

„ 57 „ 15 *znam* mesto *znan*.

„ 58 „ 2 *izkorenske* mesto *izkorenke*.

„ 108 „ 5 *oduren* mesto *ordinarni*.

„ 135 „ 24 izpade: predvsem, brez vzroka.

„ 142 „ 13 *metonimija* mesto *metonomija*.

Še kako tiskovno napako naj blagovoli popraviti
čitatelj sam.